

Optimum

Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi
Journal of Economics and Management Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Yönetim Sürecinde Otorite Kullanımı ve Ortaya Çıkan Sorunların Değerlendirilmesi: Eleştirel Bir Yaklaşım
The Usage of Authority in Management Process and Evaluation of Emerged Problems: A Critical Approach
Salih ARSLAN

Borsa İstanbul'a Kayıtlı Turizm Şirketlerinin 2011-2015 Dönemi Finansal Performanslarının TOPSİS ile Analizi
Financial Performance Analysis of BIST Tourism Companies with TOPSIS for 2011-2015 Period
Mahmut ERDOĞAN, Adilya YAMALTDINOVA

Türk Otomotiv Sektöründe Endüstri İçi Ticaretin Analizi
Analysis of Intra-Industry Trade in Turkish Automotive Sector
Füsün YENİLMEZ, Mustafa GÜLLÜ

Avantaj ve Dezavantajlarıyla İzaha Davet Müessesesi
Invitation to View Method with Advantages and Disadvantages
Selçuk BUYRUKOĞLU, Ekrem TOPARLAK

Günah Vergilerinin Şiddet Olayları Üzerindeki Etkisi
The Sin Taxes Impact on Violence Incidents
Abdulkerim EROĞLU, Haluk EGELİ

Sayıştay'ın Yargılama Fonksiyonu ve Sayıştay Yargısında Kanun Yolları
Judgement Function of the Court of Account and Legal Remedies in the Court of Accounts Judgement
Mustafa TAYTAK, Süreyya SAKINÇ

UŞAK ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
**Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri
Dergisi**

Kış / Winter 2018

Cilt / Volume: 5

Sayı / Issue: 1

ISSN: 2148-4228

<http://dergipark.gov.tr/optimum>

Adres: Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi Yayın Kurulu, Uşak Üniversitesi, 1 Eylül
Kampüsü, İİBF A – Blok Kat. 4
64200 Uşak / Türkiye

E-posta: optimumdergi@usak.edu.tr

Tel: +90 (276) 221 21 32

Fax: +90 (276) 221 21 33

USAK UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

**Optimum Journal of Economics and
Management Sciences**

Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi yayın hayatına 2014 yılında başlamıştır. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi elektronik ortamda yılda iki kez (Ocak ve Temmuz) yayımlanan, çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulayan ve aşağıdaki indeks ve veri tabanları tarafından taranan akademik bir dergidir.

Optimum Journal of Economics and Management Sciences began publishing in 2014. Optimum Journal of Economics and Management Sciences is published online two times in a year (January and July) and a double blind peer-reviewed academic journal and indexed/abstracted in the databases given below.

İndeksler/ Abstracting and Indexing

- EBSCOHost
- Open Academic Journals Index
- Akademik Dizin
- Cite Factor
- Research Bible
- Arastirmax

- Scientific Indexing Services
- Index Copernicus
- Acar Index
- Sobiad
- ASOS Index

UŞAK ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi
Optimum Journal of Economics and Management Sciences

Kış / Winter 2018

Cilt / Volume: 5

Sayı / Issue: 1

ISSN: 2148-4228

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucular,

Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisinin beşinci cildinin ilk sayısını, yer verdiğimiz altı makale ile sizlerle paylaşıyoruz. Bu makalelerden üç tanesi Maliye, iki tanesi İşletme ve bir tanesi de İktisat alanındandır.

Her zaman olduğu gibi, bu sayıda da; çalışmalarının değerlendirilmesi için Dergimizi tercih eden yazarlara, Dergimizin bilimsel çizgisine yön veren hakemlerimize ve Dergimizin Bilimsel Danışma Kurulu üyelerine ve bizi her geçen gün daha da şevkle çalışmaya teşvik eden değerli okurlarımız ve bilim insanlarına teşekkür ediyoruz.

Saygılarımızla...

Yayın Kurulu

Optimum Ekonomi ve Yönetim
Bilimleri Dergisi

Optimum Journal of Economics and
Management Sciences

ISSN: 2148-4228

Editörler / Editors

Dr. Cemil ERTUĞRUL
Dr. Nezih TAYYAR
Dr. Oytun MEÇİK

Yardımcı Editör / Associate Editor

Dr. Mustafa KARABACAK

Sorumlu Müdür / Managing Director

Ali ÖZOĞLU

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Cemil ERTUĞRUL
Dr. Nezih TAYYAR
Dr. Oytun MEÇİK
Dr. Mustafa KARABACAK

Sahibi / Owner

Dr. Cemil ERTUĞRUL

**Dergi Sekreteryası / Journal
Secretariat**

Erhan EZİCİ
Ercan BAHTİYAR

<http://dergipark.gov.tr/optimum>

Adres: Optimum Ekonomi ve Yönetim
Bilimleri Dergisi Yayın Kurulu, Uşak
Üniversitesi, 1 Eylül Kampüsü, İİBF A –
Blok Kat. 4, 64200 Uşak / Türkiye

E-posta: optimumdergi@usak.edu.tr

Tel: +90 (276) 221 21 32

Fax: +90 (276) 221 21 33

OPTİMUM EKONOMİ VE YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ HAKKINDA

Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. Derginin yayın dili Türkçe olup, İngilizce yazılmış "araştırma makalesi", "derleme", "editöre mektup" ve "kitap yorumları" türünden metinleri, yazım kurallarına uygun hazırlanmış olması koşuluyla değerlendirmeye kabul eder. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen metinlerin, daha önce yayınlanmamış, yayımlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayımlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayımlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir.

Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi elektronik olarak yayımlanır ve değerlendirme süreci elektronik ortamda yürütülür. Dergimiz iktisat, işletme, maliye, ekonometri, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki bilimsel eserleri yayımlar. Yayımlanan eserlerin telif hakları Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi'ne aittir.

Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi'nde yayımlanmasını istediğiniz çalışmalarınızı yazım kuralları ve yayın ilkelerine <http://dergipark.gov.tr/optimum> adresinde belirtildiği gibi belirtilen koşullara uygun şekilde hazırlayıp site aracılığıyla bize ulaştırabilirsiniz.

Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi'ne sunulan makaleler öncelikle şekil ve içerik yönünden ön incelemeye tabi tutulmaktadır. Şekil ve içerik olarak uygun bulunan makaleler hakem tayin edilmek üzere yayın kuruluna sunulmaktadır. Dergiye sunulan makaleler için hakemlik sürecine alınacağı garantisi verilmez. Buna ek olarak, makalelerin değerlendirme süresi için tarih verilmemektedir. Yayın Kurulu tarafından incelenen makalelere uygun bulunduğu takdirde hakem(ler) tayin edilmektedir. Hakem(ler)den gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, rapor çerçevesinde yazar(lar)dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayımlanmamasına karar verilmekte ve bu karar yazar(lar)a bildirilmektedir. Makale sunum ve değerlendirme süreçlerine ilişkin tüm iletişim DergiPark sistemi ile gerçekleştirilir. Diğer iletişim araçları ile bilgi verilmemektedir.

Bilimsel Danışma Kurulu / Advisory Board

Dr. İbrahim Attila ACAR	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Muhittin ACAR	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Hamza AL	Sakarya Üniversitesi
Dr. Ozan Nadir ALAKAVUKLAR	Massey University
Dr. Rıza ARSLAN	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Hamza ATEŞ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Ahmet AYDIN	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Osman AYDOĞUŞ	Ege Üniversitesi
Dr. Çetin BEKTAŞ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Yakup BULUT	Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Ebru ÇAĞLAYAN AKAY	Marmara Üniversitesi
Dr. Ulaş ÇAKAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Hakan ÇETİNTAŞ	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Burak DARICI	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Nelson DUARTE	Polytechnic Institute of Porto-ESTGF
Dr. Mahfi EĞİLMEZ	İktisatçı
Dr. Metin Kamil ERCAN	Gazi Üniversitesi
Dr. Gülten EREN GÜMÜŞTEKİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Mehmet ERKAN	İstanbul Üniversitesi
Dr. Patrizia GAZZOLA	Insurbia Üniversitesi
Dr. Ramazan GÖKBUNAR	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Özcan KARAHAN	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Hikmet KAVRUK	Gazi Üniversitesi
Dr. Hasan KAZDAĞLI	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Ruşen KELEŞ	Ankara Üniversitesi
Dr. Fuat KEYMAN	Sabancı Üniversitesi
Dr. Suna KORKMAZ	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Turhan KORKMAZ	Mersin Üniversitesi
Dr. Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY	Eskişehir Osmaniye Üniversitesi
Dr. Erkan OKTAY	Atatürk Üniversitesi
Dr. Süleyman Seyfi ÖĞÜN	Maltepe Üniversitesi
Dr. Fatih ÖZATAY	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Ergun ÖZBUDUN	İstanbul Şehir Üniversitesi
Dr. Kerim ÖZDEMİR	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Dr. Mustafa ÖZER	Anadolu Üniversitesi
Dr. Bekir PARLAK	Uludağ Üniversitesi
Dr. İsmet PARLAK	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Katarzyna PIWOWAR-SULEJ	Wroclaw Ekonomi Üniversitesi
Dr. Romana PROVAZNIKOVÁ	Pardubice Üniversitesi
Dr. Mustafa SAKAL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Süreyya SAKINÇ	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Diana SAPARNIENE	Šiauliai Üniversitesi
Dr. Fatih SAVAŞAN	Sakarya Üniversitesi
Dr. Serdar SAYAN	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Alpaslan SEREL	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Michaela STRİTESKÁ	Pardubice Üniversitesi
Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ	Başkent Üniversitesi
Dr. Ramazan ŞENGÜL	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Salih ŞİMŞEK	Sakarya Üniversitesi
Dr. Murat TAŞDEMİR	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Osman TEKİR	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Bedriye TUNÇSİPER	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Dr. İlder TURAN	İstanbul Bilgi Üniversitesi
Dr. Kamil TÜĞEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Ahmet ULUSOY	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öcal USTA	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Ercan UYGUR	Türkiye Ekonomi Kurumu
Dr. Turgay UZUN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Erinç YELDAN	Bilkent Üniversitesi
Dr. Kemal YILDIRIM	Anadolu Üniversitesi

UŞAK ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi
Optimum Journal of Economics and Management Sciences

Kış / Winter 2018

Cilt / Volume: 5

Sayı / Issue: 1

ISSN: 2148-4228

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- Yönetim Sürecinde Otorite Kullanımı ve Ortaya Çıkan Sorunların Değerlendirilmesi:
Eleştirel Bir Yaklaşım** 1
**The Usage of Authority in Management Process and Evaluation of Emerged Problems:
A Critical Approach**
Salih ARSLAN
- Borsa İstanbul'a Kayıtlı Turizm Şirketlerinin 2011-2015 Dönemi Finansal
Performanslarının TOPSİS ile Analizi** 19
**Financial Performance Analysis of BIST Tourism Companies with TOPSIS for
2011-2015 Period**
Mahmut ERDOĞAN, Adilya YAMALTDINOVA
- Türk Otomotiv Sektöründe Endüstri İçi Ticaretin Analizi** 37
Analysis of Intra-Industry Trade in Turkish Automotive Sector
Füsun YENİLMEZ, Mustafa GÜLLÜ
- Avantaj ve Dezavantajlarıyla İzaha Davet Müessesesi** 57
Invitation to View Method with Advantages and Disadvantages
Selçuk BUYRUKOĞLU, Ekrem TOPARLAK
- Günah Vergilerinin Şiddet Olayları Üzerindeki Etkisi** 69
The Sin Taxes Impact on Violence Incidents
Abdulkerim EROĞLU, Haluk EGELİ
- Sayıştay'ın Yargılama Fonksiyonu ve Sayıştay Yargısında Kanun Yolları** 81
**Judgement Function of the Court of Account and Legal Remedies in the Court of
Accounts Judgement**
Mustafa TAYTAK, Süreyya SAKINÇ

Yönetim Sürecinde Otorite Kullanımı ve Ortaya Çıkan Sorunların Değerlendirilmesi: Eleştirel Bir Yaklaşım¹

Salih ARSLAN*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı yönetim sürecinde otoritenin rolünü, etkisini ve ortaya çıkardığı sorunları eleştirel bir bakış açısıyla tartışmaktır. Önce otorite kavramının sosyal bilimler alanındaki yeri değerlendirilmiş daha sonra yönetim sürecindeki rolü ve etkisine yer verilmiştir. Otorite kavramı sadece yönetim alanındaki işlevsel yönüyle değil; psikolojik, toplumsal, politik ve felsefi yönlerini de kapsayacak ölçüde geniş anlamıyla ele alınmıştır. Onun yönetim sürecindeki kullanımıyla ortaya çıkan sorunların sadece yönetsel sorunlar olmadığı vurgulanmış ve ortaya çıkan insani sorunlara dikkat çekilmiştir. Bu nedenle yönetim sürecinde uygulanan bütün otorite tiplerinin yanında ahlaki bir otoriteye de ihtiyaç olduğu değerlendirilmiştir. Kamu işyerlerinde otorite algısı üzerine anket çalışması yapılmış ve sonuçlar teorik değerlendirmelerle karşılaştırılarak teori pratik uyumu yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Otorite, Otorite Sorunları, Ahlaki Otorite

JEL Sınıflandırması: M10

The Usage of Authority in Management Process and Evaluation of Emerged Problems: A Critical Approach

ABSTRACT

This study aims to discuss the role, effect and the problems of 'authority' in the management process from a critical perspective. Firstly, the concept of authority is evaluated as a term in social science, then the role and effect of authority in management process is emphasized. The concept of authority is discussed not only in terms of its practical issues in management discipline but also the psychological, political and philosophical aspects of the term are included in discussion. Therefore, it is underlined that the usage of authority causes not only managerial problems but also some humane issues. So, the study professes that a moral authority is required besides other types of authority in management process. In this context, the study aims to test the accordance between theory and practice by comparing the results of the survey, which is implemented on public officers about their perception of authority, with the theoretical discussions.

Keywords: Management, Authority, Authority Problems, Moral Authority

JEL Classification: M10

Geliş Tarihi / Received: 27.03.2017 Kabul Tarihi / Accepted: 12.07.2017

¹ Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Feyzullah Eroğlu danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırlanan ve 2009 yılında kabul edilen "Yönetim Faaliyetlerini Harekete Geçiren Güç Olarak Otorite Kullanımı, Ortaya Çıkan Sorunlar, Çözüm Önerileri ve Çorum İlinde Faaliyet Gösteren İş Örgütlerinde Bir Araştırma" adlı tezden türetilmiştir.

* Öğr. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Osmaneli Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, salih.arslan@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4993-5611>

1. GİRİŞ

Yönetim faaliyeti geçmişe nazaran oldukça karmaşıklaşmış görünse de merkezinde hala sevk ve idare etme eylemi vardır. “Otorite” kavramı da bu eylemin temel itici gücü olarak etkinliğini ve geçerliliğini korumaktadır. Otorite, yönetim faaliyetinin özünü teşkil eden bir faktör olarak kullanımındaki hatalar ya da kullanıcısının farklı amaçları nedeniyle birçok yönetim sorununa neden olabilmektedir. Bu sorunlar hem yönetilenlere hem de yönetimin etkinliğine olumsuz yansımaktadır. Bu çalışma; otorite kavramını felsefe, sosyoloji, siyaset ve yönetim bilimi açısından incelemeyi, otoritenin diğer benzer kavramlarla yakınlık ve farklılıklarını ortaya koymayı, otoritenin yönetim süreçlerindeki önemi ve rolünü açıklamayı, yönetim süreçlerindeki otorite kaynaklı sorunları tespit etmeyi ve bu sorunların nasıl üstesinden gelinebileceğine dair bazı değerlendirmeler yapmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla otorite kavramına ilişkin literatür incelenerek teorik olarak kavramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra kamu işyerlerinde otoritenin yönetim süreçlerindeki rolü ve etkisine ilişkin anket uygulaması yapılmış, anket verilerinden elde edilen bulgularla teorik değerlendirmeler karşılaştırılarak yönetim – otorite ilişkisi, otoritenin kullanımından kaynaklanan sorunlar ve yönetim temelinde çözüm önerileri tartışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türkiye’de otorite ve yönetim ilişkisine dair bazı araştırmalara rağmen otoritenin yönetim sürecinde meydana getirdiği sorunlara ve bu sorunların giderilmesine ilişkin alternatif çözüm önerilerine ilişkin pek fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. Çalışmanın teorik kısmında öncelikli olarak Türkiye’de yapılan otoriteye ilişkin çalışmalardan oluşan literatür incelenmiş, sonra yönetim kavramı kısaca tanımlanmaya çalışılmış, daha sonra ise otorite kavramı benzer kavramlarla ilişkisi, onu oluşturan faktörler, kaynakları, yönetim sürecine ilişkin işlevleri, kullanımının ortaya çıkardığı sorunlar ve bu sorunların çözümüne ilişkin getirilebilecek öneriler açısından değerlendirilmiştir.

2.1. Literatür İncelemesi

Yönetim sürecinin harekete geçirici unsuru olarak varsayılan otorite kavramı, tıpkı sosyal bilimlerdeki diğer kavramlar gibi kolaylıkla ifade edilip açıklanamamaktadır. Bu nedenle her bir kavrama ve bu kavramın ilişkide olduğu diğer kavram ya da olgularla ilişkisine farklı bakış açıları getirilebilmektedir. Yönetim ve otorite ilişkisine dair yeterli olmasa dahi Türkiye’de bazı çalışmalar yapılmıştır. Yeşertener (1994) Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ait bir iş yeri ile bir özel sektör iş yerinde yaptığı otorite ve sorumluluk ilişkisine dair çalışmasında kamu sektöründe yasal ve makama dayalı otoritenin, özel sektörde bilgisel otoritenin daha baskın olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca kamuda yetki ve sorumluluğun daha az, özel sektörde ise daha fazla dağıtıldığını tespit etmiştir (Yeşertener, 1994: 100). Tuncer (1999) Türk Silahlı Kuvvetleri’nde liderlik ve otorite ilişkisini incelediği çalışmasında rütbe, cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi fark etmeksizin yöneticilerin otoriter yönetimi tercih ettikleri sonucuna ulaşmıştır (Tuncer, 1999: 159). Aydoğdu (2001) yönetim otoritesinin işyerlerinde ast-üst ilişkilerinin iyileştirilmesi yönünden analizini yaptığı çalışmasında, bu durumun ast ve üst arasındaki güven ve işbirliği ruhu ile otoriteyi kullananın bilgisel, kişisel ve manevi özelliklerine bağlı olduğunu belirtmektedir (Aydoğdu, 2001: 66). Topateş (2014: 382) dinsel otoritenin muhafazakâr işçiler üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, çalışanların inançlarından kaynaklanan dinsel otoritenin yönetsel otoriteyi desteklediği ya da pekiştirdiği bulgusuna ulaşmıştır (Topateş, 2014: 338). Yıldız (2000) ise çalışmasında otoritenin algı ile yakından ilişkili olduğuna, kültürden kültüre farklılaşabileceğine ve bu nedenle kültürümüze uygun bir otorite davranış ölçeği geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır (Yıldız, 2000: 94). Yiğitceoğlu (2013: 129) ise Türk

örgüt kültürü ile otorite arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, Türk örgüt kültürü içerisinde otoritenin yerleşik ve etkin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yukarıda değinilen çalışmalar genelde otoritenin bir veya birkaç yönetsel unsurla ilişkisine odaklanmıştır. Bu çalışmanın odak konularından biri olan yönetim sürecinde otorite kaynaklı sorunların tespit ve değerlendirmesinin yapılabilmesi için yönetim ve otorite kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle önce yönetim daha sonra yönetim bağlamında otorite kavramı açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2. Yönetim

Yönetim ve otorite ilişkisini tanımlayabilmek için öncelikle, yönetimin dayandığı tarihsel ve toplumsal kökleri açıklamak ve yönetim faaliyetini ortaya çıkaran nedenleri tespit etmek gerekir. Yönetimin ortaya çıkışı için birçok farklı neden sayılabilir fakat temel sebebin insani zaafılar ya da dürtüler olduğunu söylemek yanlış olmaz. İnsanın topluluk halinde yaşama, bir yere ait olma ve başkalarından ilgi görmek gibi önemli psikolojik ve sosyal gereksinimleri vardır (Kağıtçıbaşı, 2006: 259). Diğer yandan ise içerisinde bulunduğu fiziki ve toplumsal yaşam alanının ürettiği tehditlerden korunmak ihtiyacı duyar (Lipson, 1973: 256; Giddens, 2008: 68-73). İşte bu iki temel özellik onu toplumsal işbirliğine ve bu işbirliğinin gelişmesiyle bir disipline yöneltir (Fromm, 2006: 94). Bu pratikten elde edilen fayda yönetim faaliyetini, hayatının diğer alanlarında da uygulamasına neden olur. Böylelikle yönetim, toplumsal hayatın ayrılmaz ve vazgeçilmez bir parçası haline gelir.

Yönetim faaliyetinin yer aldığı sosyal süreçlerin içerisindeki insan gruplarının örgütlenmesi incelendiğinde, ilk karşılaşılan yönetenler ve yönetilenler ayrımıdır (Çam, 2005: 317). Adler (1997: 212-216) bu ayrımı itaat eden ve edilen şeklinde yapar. Böyle bir ayrımı tanımlayan ilk kişi Arendt'e (2004: 160) göre Aristo'tur. Bu ayrımın nedeni ise Haldun'a (2005/1: 388) göre, birlikteliğin ve beraber hareketin sağlanabilmesi için çoğunluktaki yönetilenlerin azınlıktaki yönetenlere itaat etmesinin zaruri oluşudur. Aksi takdirde itaat eden ile edilen arasındaki güç farkı azaldıkça birliktelik sağlanamaz. Ancak böylelikle, yönetimin en önemli niteliği olan işbirliği sistemi tesis edilebilir. Canetti'ye (2006: 308) göre bu süreçte, itaat eden bu durumun verdiği psiko-duyumsal koşulları da kabullenmek zorundadır.

Bu koşullardan ilki ve belki de en önemlisi güç eşitsizliğidir. Aron (2007: 37) "eşitlik herkesin güçsüzlüğü sayesinde kurulur" der. Gücün olduğu yerde eşitlikten bahsetmek mümkün değildir (Duverger, 2007: 123). Eşitliğin olmadığı bir yerde ise otoritenin varlığı kaçınılmazdır (Kojave, 2007: 14). Eşitsizliğin bazı temel sebepleri vardır. Bunlar;

a-Teknik zorunluluklar ve teknolojik faktörler (Russell, 2004: 10; Mendel, 2005-b: 80-81)

b-Sosyal ve ekonomik faktörler (Mendel, 2005-a: 13; 2005-b: 27; Swingewood, 1998: 112-293-294; Duverger, 2007: 125; Arendt, 2004: 136)

c-Psiko-sosyal faktörler (Mendel, 2005-a: 47; 2005-b: 51-52; Russell, 2004: 9)

d-Siyasal faktörler (Kışlalı, 2008: 96; Kapani, 2008: 53-54; Duverger, 2007: 135)

e-Bilgi ve enformasyon faktörü (Foucault, 2005: 161; Giddens, 2008: 895; Kojave, 2007: 27; Krech ve Crutchfield, 2007: 278-279) şeklinde sıralanabilir.

2.3. Otorite

Otoritenin varlığına ve tanımına ilişkin felsefi tartışmalar genel olarak çatışmacı ve uyuşumcu olmak üzere iki farklı yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çatışmacı

yaklaşımında toplum yaşamının baskı üzerine kurulması ve yönetenlerin yönetilenler üzerinde zor kullanması vardır. Uyuşumcu yaklaşımda ise toplum, zaman içinde dengeli ve tutarlı öğelerden oluşan bir yapıdır ve bu yapının öğelerinin uyumu belirli bir biçimde sistem içinde bütünleşmiştir (Çam, 2005: 320). Otorite çatışmacı yaklaşımda çatışmadan, uyumcu yaklaşımda toplumdaki uyumdan beslenir.

Otorite üzerine yapılmış önemli araştırmalardan biri de Kojave'nin (2007) çalışmasıdır. Kojave otoriteyi önce dört arı tipe ayırır. Sonra bu dört arı tip otoritenin düşünce tarihinde hangi felsefi kurama denk düştüğünü belirlemek için, dört arı tipe uygun kuramı saptamaya çalışır (otorite tipi ve kuram ilişkisi Tablo.1. de gösterilmiştir).

Tablo 1: Kojave'de Otoritenin Tipleri, Kaynakları ve Kuramlar

Kuram / Tip	Baba	Efendi	Reis	Yargıç
Skolastik	Neden			
Hegel		Risk		
Aristoteles			Tasarı-Öngörü	
Platon				Adalet

Kaynak: (Kojave, 2007)².

Kojave'nin teorisinde “Baba”nın otoritesinin kaynağı “Neden” dir. Bu otorite, varlığını borçlu olduğu şeye karşı duyulan itaatten beslenir ve kuramını yani felsefi izahını “Skolastik” felsefede bulur. “Efendi”nin otoritesinin kaynağı ise “Risk” tir. Bu otorite ise efendiyi reddettikten sonra ne olacağı riskini göze alamamaktan beslenir ve izahını “Hegel” in felsefesinde bulur. “Reis” in otoritesinin kaynağı “Öngörü” dür. Bu otorite ise yapılacakları veya olacakları önceden bilme ya da onları belirleme gücünden beslenir ve izahını “Aristoteles” in felsefesinde bulur. “Yargıç” ın otoritesinin kaynağı ise “Adalet” tir. Bu otorite adalet duygusunun insanın derinliklerinden gelen saygınlığından beslenir ve izahını “Platon” un felsefesinde bulur (Kojave, 2007: 21-35). Otoritenin arı tiplerini saf halde gerçek hayatta görebilmek zordur. Aslında gerçek otoritenin somut halleri her zaman karmadır ve dört arı tipin hepsi aralarında bileşir (Kojave, 2007: 36). Böylece farklı arı otorite tiplerinden oluşan karma otorite şekilleri meydana gelir.

Lipson (1973: 251-256) ise otoritenin kaynaklarını Tanrı'nın otoritesi, kuvvetin otoritesi ve ata soyunun otoritesi olmak üzere üçe ayırır. Onun yaklaşımındaki ata soyunun otoritesi, Weber'in geleneksel otoritesini andırır. Weber'de meşru otorite karizmatik, geleneksel ve rasyonel-yasal olarak üç tipte açıklanır (Blau, 1963: 308-309). Geleneksel ile ata soyu otoritesi, üstün olduğuna inanılan insanlara itaat etmeye dayanır. Tanrı'nın otoritesi ile Kojave'deki “baba”nın otoritesinin benzer olduğu söylenebilir. Kuvvetin otoritesi ise seçkin azınlığın çoğunluk üzerindeki tahakkümünü ifade eder. Aslında Weber'deki rasyonel-yasal otoritenin azınlıktaki yasa yapıcılara ya da rasyonel kuralları belirleyenlere bir güç kazandırdığını düşünürsek, kuvvetin otoritesi ile karşılaştırmak daha kolay olur. Lipson (1973: 258) otoritenin seçkinlerde olmasında örgütlülüğün önemine vurgu yapar. Örgütlülük çoğunluğa karşı azınlığa üstünlük sağlar. Bütün sosyo-politik ilişkiler üretilen bu eşitsiz ilişkiyi kullanır ve iktidarlarını sağlamlaştıracak araçları geliştirir (Mendel, 2005-b: 57).

² Bu tablo eserin içeriğinden esinlenerek çalışmada türetilmiştir.

Bu nedenle modern dönemlerde yaşanan teknolojik devrimler, kültürel etkileşimler, toplumsal ve iktisadi altüst oluşlar dahi otoritenin etkisini azaltamamıştır (Mendel, 2005-a: 243). Çünkü otorite başka biçimler altında, manipüle edilmiş, çehre değiştirmiş bir halde sürmektedir (Mendel, 2005-a: 99). İnsanlar otoriteyi temsil eden kişilerin karakterlerinden tiksinti ile bahsetmesine ve onların maksatlarında kötülükler sezmesine rağmen, aslında o kimselerin üstünde bulunanların önünde eğilmeye devam etmektedir (Jouvenel, 1997: 43-44). Mendel (2005-b: 60) bunun en önemli sebeplerinden birinin terk edilme duygusu olduğunu öne sürer. Lipson (1973: 248) ise nedeni, insanın otoriteyle çatışma yaşamak istememesi ve uyumlu görünmek istemesinde görür. İnsanın otoriteye itaatini, menfaat ve çıkarları korumak endişesine bağlayanlar da vardır (Lukes, 2002: 647; Dönmezer, 1999; 271). Fakat otoritenin psikolojik ve toplumsal nedenlerinin daha ağırlıkta olduğu söylenebilir (Mendel, 2005-b: 49; Kojave, 2007: 57).

Çünkü Mendel'e göre (2005-b: 23) otorite, fiziksel zorlamaya başvurmadan boyun eğene karşı belli bir davranışı kabul ettirecek bir gücü elde tutmaktır. Otoritenin psişik temeli, buyruk vermeyle boyun eğme arasındaki ilişkinin içine yerleşir ve bu da otoritenin toplumsal bir olay gibi sayılmasına izin verir. Otorite boyun eğen üzerinde bir değişim etkisi üretir (Kojave, 2007: 13). Burada önemli olan değişimin konusu değil değişimi kimin istediğidir. Konu bir bakıma ikincil bir öneme sahiptir (Lukes, 2002: 634). Arendt (2004: 164) eğitim sisteminin aslında siyasal egemenlik niyetini gizlemeye yaradığını ve aslında tahakküm kurmak isterken eğitirmiş gibi yapılmasına hizmet ettiğini öne sürer. Bu nedenle söylenebilir ki otorite, toplumsal hayatın kendine için bir durumdur ve bütün sosyal kurumların içinde gömülü bir şekilde az ya da çok bulunur.

Geçmişte kutsallıktan beslenen otoritenin, günümüzde rasyonelleşip demokratikleşmiş gibi görünmesi çelişkili bir durumdur (Mendel, 2005-a: 13; Mendel, 2005-b: 58). Çünkü otorite Kojave'ye (2007: 15) göre, uzlaşma yapılmaksızın eyleme geçme olasılığını ifade eder. Bu nedenle demokratik bir otoriteden bahsetmek zordur. Ancak otoritenin, meşruiyet kazandırılmış haklı bir güç³ olduğunu söylemek gerekir (Hodgkinson, 2008: 85-87). Otoritenin toplum içinde görünür ya da görünmez bir hiyerarşi meydana getirdiği (Arendt, 2004: 136) ve gücünü her zaman yukarıdan aşağıya doğru uyguladığı bir gerçektir (Mendel, 2005-b: 28). İktidar kavramı da hiyerarşik olarak güç kullanmasından dolayı otorite ile genelde birbirine karıştırılır fakat iktidarın "güç kullanma yetkisine sahip meşru otorite" olarak yapılan tanımı daha çok kabul görür (Jovenel, 1997: 49-50; Lukes, 2002: 631; Duverger, 2007: 125; Kojave, 2007: 70).

Otoriteyi benzer kavramlardan ayıran en önemli özelliklerinden biri etkisinin görelisi olarak uzun sürmesidir. Bunun sebebini ise onu besleyen kaynaklarda aramak gerekir. Kojave (2007: 42) otoritenin her gerçek kaynağının zorunlu olarak kendiliğinden olduğunu ve koşullu kaynakların bunların sadece aktarımı durumunda olduklarını belirtir. Arendt ise (2004: 134-135) otoritenin kaynağını daima yönetimin kendi gücünü aşan bir dış güçten aldığını öne sürer ve yönetimlerin bu gücün kontrolü altında olduğunu ifade eder. Otoritenin kaynaklarına ilişkin iki genel yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi "formel otorite yaklaşımı" diğeri ise "otoritenin kabulü" yaklaşımıdır. Formel otorite yaklaşımı biçimseldir ve otoritenin görünümünü esas alır (Yeşertener, 1994: 11). Burada otoriteye hiyerarşik düzeydeki statüsünden dolayı uyma söz konusudur. Otoritenin kabulü yaklaşımı ise, önermelerin doğruluğu ve kaynakları otorite olarak

³ Kojave, güç ile otoritenin birbirlerini dışladıklarını ve zıt olduklarını iddia ederken (bkz: Kojave, 2007: 16) Mendel, bu görüşe katılmaz ve otoritenin güç kullanmayı da kapsadığını öne sürer (bkz: Mendel, 2005-a: 32). Arendt ise otoritenin dışarıdan zorlayıcı araçlar kullanılmasını men ettiğini; zorunlu geçerli olduğu yerde, otoritenin de iflas etmiş olacağını düşünür. Otoritenin ikna ile de ilgisi olmadığını, ikna sürecinde varolan eşitlikçi yapının, her zaman hiyerarşik olagelmış otorite yapıyla taban tabana zıt olduğunu öne sürer. Bu nedenle otorite tanımının hem argümana dayanan iknaya hem de güce dayanan zorlamaya karşıtlık içinde olması gerektiğini vurgular (bkz: Arendt, 2004: 129)

görüldüğü için kabul edilir anlayışına dayanır⁴ (Lukes, 2002: 637; Duverger, 2007: 136; Kojave, 2007: 16-17). Burada otoriteye itaat daha içsel ve kendiliğindedir.

Otoritenin meşru bir güç olduğundan ve diğerlerini etkileme kapasitesine sahip olduğundan bahsedilmiştir. Bu nedenle denilebilir ki, otoritenin iki temel kaynağı güç ve meşruiyettir. Bu güçler aynı nitelikte olmayıp farklı türlerde sınıflandırılabilir. Bunlar;

a-Zorlayıcı güç (Şahin, 1999: 9; Şimşek, 1998: 168)

b-Ödüllendirme gücü (Şahin, 1999: 9; Koçel, 1999: 411)

c-Yasal güç (Şimşek, 1998: 168; Bayrak, 2001: 26)

d-Uzmanlık gücü (Bayrak, 2001: 26; Şahin, 1999: 10; Çınar, 2006: 235)

e-Karizmatik güç (Koçel, 1999: 411-412; Bayrak, 2001: 27; Şimşek, 1998: 169) şeklinde sıralanabilir.

Otoritenin meşruiyeti ise; *ideolojilerden* (Yıldız, 2000: 23; Dönmezer, 1999: 358), *toplumsal yapının özelliklerinden* (Hodgkinson, 2008: 95), *yöneticinin kişisel niteliklerinden* (Dönmezer, 1999: 271; Yıldız, 2000: 15) ya da *yönetilenlerin rızasının kazanılmasından* (Dönmezer, 1999: 270; Küçükalp, 2008: 1; Çınar, 2006: 237) elde edilebilir.

Otoritenin elde edilmesiyle yönetim ya da yöneticiler bazı yönetsel işlevleri de kazanmış olur. Bunlar; *yönetme yetkisi* (Yeşertener, 1994: 36; Eren, 2003: 253), *disiplini sağlama ve iş yaptırma* (Lukes, 2002: 642; Şahin, 1999: 17; Küçükalp, 2008: 1), *işyerinde manevi ortam sağlama* (Dönmezer, 1999: 269; Sennett, 2005: 207; Eren, 2008: 385), *sosyal statü ve saygı oluşturma* (Duverger, 2007: 136-137; Yıldız, 2000: 35), *itaati temin etme* (Koçel, 1999: 409; Mendel, 2005-a: 11) olarak sıralanabilir. Bu işlevler yöneticinin yönetim faaliyetini sürdürmesinde önemli rol oynar. Yönetici otoriteyi direkt (doğrudan) otorite, yardımcı otorite, fonksiyonel (işlevsel) otorite, resmi ve gayri resmi otorite (Yeşertener, 1994: 15-17) şeklinde kullanabilir.

Otorite yönetim alanında; *güvene* (Şahin, 1999: 14), *benimsemeye* (Duverger, 2007: 130; Şahin, 1999: 14-15), *yaptırımlara* (Aydoğdu, 2001: 18; Şahin, 1999: 15), *töreye uygunluğa* (Şahin, 1999: 15; Aydoğdu, 2001: 20) dayanabilir. Yöneticiler sevk ve idare eylemini gerçekleştirirken; *bilgisel otoriteyi*⁵ (Şahin, 1999: 15; Çınar, 2006: 235), *mevkiye dayanan otoriteyi* (Aydoğdu, 2001: 23-24; Şahin, 1999: 15-16), *kişisel otoriteyi* (Şahin, 1999: 16; Berberoğlu, 1985: 138), *manevi otoriteyi* (Hodgkinson, 2008: 93; Şahin, 1999: 16) kullanabilir. Bunu otoriteyi dağıtarak (Kojave, 2007: 52; Başaran, 2004: 113) ya da bölerek (Kojave, 2007: 72) yapabilir. Fakat otoritenin yönetim faaliyetlerinde kullanımı sırasında bazı sorunlar ortaya çıkabilir ve yönetim bu sorunları çözmek için bazı tedbirler alabilir veya yöntemlere başvurabilir.

⁴ Mendel, otoritenin insanda nasıl içsel bir kabule dönüştüğü süreci şöyle anlatır: “Terk edilme bunaltısının ve suçluluk duygusunun artırılması ve sürekli kılınması, toplumların içinde saptanabildiği gibi, ayrıca otoritenin de kökenidirler. Çocuk kendi ruhsal-duygusal gelişimini izleyeceği yerde, yanlıcı tehlikelere terk edilmiş olmamak için, boyun eğmeye alışır. Otoriteye boyun eğen bilinçsiz bir refleks, uzun süreç içinde işte böyle yapılır. Böyle bir boyun eğme davranışı, kendi uzak kökeniyle bağlantı kurma yeteneğinde olmayan çocuğa ve yetişkine sonunda tümüyle doğal gelir (bkz: Mendel, 2005-b: 64)

⁵ Hodgkinson’a göre, bilgi otoritesi ile mevki otoritesi yani hiyerarşi arasında zıtlıklar vardır ve bu ikisi birbiri ile çatışabilir. Bilgi otoritesi komuta zincirine dikeydir ve potansiyel olarak özerktir. Hiyerarşik otorite ile rekabet halindedir ve çoğu zaman yönetimin hiyerarşik otoritesinden çok daha doğrudan bir örgütsel misyona sahiptir (bkz: Hodgkinson, 2008: 91)

2.3.1. Otorite Kullanımının Ortaya Çıkardığı Yönetim Sorunları

Otorite yönetim faaliyetlerinde ister yanlış kullanımından isterse amacı dışında kullanımından olsun bazı sorunlara sebep olur. Bu sorunları tartışmaya geçmeden önce otoriteye ilişkin bazı eleştirilere değinmek fayda sağlar. Arendt (2004: 127) otoritenin kendini insanlara apaçık göstermediğini ve bu yüzden varlığının kolayca hissedilemeyeceğini söyler. Onun için otorite muğlaktır ve tasavvuru güçtür⁶. Bu yüzden otoriteyi, insanların var ettiği bir güç ve zayıflık olarak tasavvur etmekte de zorluk çekilmektedir. Sennett (2005: 208) de bu özelliğinden dolayı, kamusal alanda insanların otoriteye başkaldırıp itiraz edebilmelerine rağmen özel yaşamda kendi tasavvurları olan ve kendilerinin var ettikleri otoriteden soyutlanamayacaklarını ifade eder. Lukes (2002: 657-658) Pareto'dan hareketle otoriteyi, mantıki olmayan eylemler ile bu eylemlerin kaynaklandığı duyguları mantikleştirmenin aracı olarak tanımlar. Ona göre otorite; Protestanın, Katoliğin, Rousseau'nun bir pasajıyla kendinden geçen hümanistin, Marx ve Engels'in adı üzerine yemin eden sosyalistin, sınırlı ya da genel oy hakkı daha da kötüsü parlamentolar ve kanun koyucular önünde saygıyla başını eğip muhakemesini ve iradesini teslim eden sofü demokratın hoşuna gider. Otorite, günümüz toplumlarında sadece eğitimli olmayanlar için ya da din ve ahlak gibi dokunaklı konularda değil, bilimsel çalışmalarda ve akademilerde, sanat ve düşünce alanlarında bile geçerlidir. Bu çevrelerin kamusal alanlarda var saydıkları otoritelere karşı sergiledikleri itirazcı tutum, kendi içsel dünyalarında var ettikleri otoritelere karşı aynı tutarlılıkta sürdürülememektedir.

Otorite sosyal ilişkilere içkinliği, gizliliği ve kolay fark edilememesi ve toplumsal yapının her alanına nüfuz etme özelliğinden dolayı oldukça etkindir. Yönetim alanında bu etkinliği; *güç taşkınlığı* (Eroğlu, 2009; Sanford, 2006: 71-74), *çıkarcı sağlama, otoriteyi kendinde toplama, sorumluluktan kurtulmak için otoriteyi dağıtma* (Dereli, 1985: 177-181) şeklinde art niyetli olarak kötüye kullanılabilir. Örgütlerdeki yönetim ve organizasyon faaliyetlerinin fiilen gerçekleşmesi sırasında ne yazık ki başlangıçta kabul edilen ve rıza gösterilen “formel hukuki kurallara” bizzat uygulama sırasında aynı duyarlılık ve ideal ölçülerde uyulmadığı görülmektedir (Eroğlu ve İrmış, 2004: 105). Bu tutarsızlığın ortaya çıkmasında otoritenin de etkisi söz konusudur. Çünkü Kojave'ye (2007: 61) göre otorite sonsuzdur. Otoriteyi elinde tutan yöneticiler de muhtemelen bu düşünceye kapılarak, onun kendi şahıslarına münhasır olduğu yanılığına düşer ve kendileri var oldukça otoritenin etkisinin de her daim var olacağını sanmaya başlar. Zamanla otoritelerinin sarsıldığını gördükçe ya da böyle bir sanıya kapıldıklarında, otoritelerinin yeniden tesisini ya da otoritelerini sürdürebilmeleri için farklı yollara başvurur. Bunlardan en sık başvurulanı ise zorla ya da dayatma yoluyla otoritenin sağlanması ya da sürdürülmesidir. Bu güç taşkınlığı olarak ifade edilen durumdur ve Arendt'in (2004: 193) otoritenin kaynağının yöneteni aşan bir güce dayandığı fikrinin kaybolmasının bazı olumsuz sonuçlar doğuracağını söylemesinin nedeni bu olsa gerektir.

Uzlaşım yoluyla otoritenin gönüllü kabulü yolunu (Lukes, 2002: 639) değil de dayatma yolunu seçen yöneticiler eğer bir de yönetme ehliyet ve liyakatine sahip değillerse sorunların derinleşmesi kaçınılmazdır. Yöneticilerin başarılı ve etkili bir yönetimin gerektirdiği hukuki otorite ve uzmanlık gücü ile yeterli ölçüde donanmadıkları durumlarda, çalışanlar üzerinde ilk tesis ettikleri iş yaptırma ya da gördürme gücü, çoğunlukla “korku” yaratma ve yayma davranışı

---

⁶ Sennett'e göre otorite, somut bir şey değil, hayal gücünün ürünüdür. Başkalarının gücünde, somut gibi görünen bir sağlamlık ve güvenlik arayışıdır. Bu arayışın sona ereceğine inanmak yanılsama ve yanılıdır (bkz: Sennett, 2005: 209). Arendt ise otoritenin, artık canlılar arasında bulunmayan kurucuların otoritesinden kaynaklandığını ve köklerinin geçmişte olduğunu vurgular (bkz: Arendt, 2004: 167). Jouvenel de bu görüşe katılır ve otoritenin gücünün çok eski çağlardan gelen hislerimizde bulunduğunu belirtir (bkz: Jouvenel, 1997: 46). Mendel ise otoriteyi gizleme ve az bilinirliğe dayandırarak onun muğlaklığına ve tasavvurundaki güçlüğü dikkat çeker. Fakat diğer yandan bu özelliğinin merak duygusunu tetikleyerek etkisini sürdürmesini sağladığını öne sürer (bkz: Mendel, 2005-b: 35)

olmaktadır (Eroğlu ve İrmiş, 2004: 104). Bu yöntem otoritenin yönetilenler açısından kötüye kullanımında en sık rastlanılanıdır (Başaran, 2004: 113) ve günümüzde yönetimlerin en fazla başvurdukları yönetme tavrı olarak nitelenmektedir (Eroğlu ve İrmiş, 2004: 106). Baskı ve korkutmanın yaygınlaşması ise çalışanların sorumluluk alarak kendi başlarına hareket edemeyecekleri yönünde kötümser bir inancın oluşmasına neden olmaktadır (Jondt, 1998: 167-168). Sonuçta çalışmada inisiyatif alma alışkanlığı oluşmamakta ve sorumluluk bilincinin gelişmesi engellenmektedir.

Korku ya da dayatma yolunu bir yöntem haline getiren yöneticilerde ise zamanla otoriteren⁷ bir kişilik meydana gelmektedir. Otoriteren yönetici hiçbir zaman yönetilenlerle aynı düzeyde durmaz ve bu yüzden ona daima aşağıdan yukarıya doğru bakılır (Mendel, 2005-b: 46). Bu durum otoriteye sahip olan kişilerde psikolojik bir üstünlük algısı oluşturur. Karşı tarafta da otoritenin üstünlüğüne olan inancı pekiştirir. Otoritenin yanlış kullanımındaki en önemli sorunlardan biri onun sonsuz ve sınırsız kullanılabilmesi düşüncesi iken diğer bir önemli sorun ise onun her meseleye ilişkin genel geçer kullanılabilmesi kanaatidir. Bu anlayışta keyfiyet, şiddet, ölçsüzlük, sınırsızlık, irrasyonelite kendini gösterir (Mendel, 2005-a: 88). Tek geçerli yönetim biçimi ya da modelinin otoriter yönetim olduğu yönünde bir kanaat oluşur ve bu zamanla içselleşir.

Otoritenin sınırsız ve genel geçer kullanımının yönetilenlerde meydana getirdiği tahribat ise işin bir başka boyutudur. Le Bon (2005: 38-51) kitlelerin güce karşı saygı beslediğini ve onun etkisi altında kalmaya uygun olduğunu belirtir. Otorite kitleleri etkilerken onların hayalleri üzerinden bunu gerçekleştirir. Dahl (2002: 80) ise otorite ile etkiyi adeta özdeşleştirir. Canetti'ye göre (2006: 97) kitleler iki türdür. Dışa dönük kitle kendisinin dışındaki bir hedefe yönelik hareket ederken, içe dönük kitle ise tek merkezlidir. Temel hedefi bir şeye ulaşmak değil, onu elde tutmaktır (Canetti, 2006: 118-119). Otoriter yönetim örgütleri de içe dönük kitle özelliği taşır. Onlar gibi tek merkezli ve bir hedefe ulaşmaktan çok var olanı korumayı amaçlar. Yönetilenlere vaatlerde bulunur fakat tek amacı gücü elinde tutmak olduğundan, yönetilenler açısından kaçınılmaz son hayal kırıklığına uğramaktır.

Günümüzde belki de asıl sorun insanların otoriteyle ilişkilerinin gerçek yüzüdür. İnsanlar korku ya da dayatma gibi güç taşkınlıklarından hoşlanmadıklarını ifade etseler bile otorite ile ilişkilerini belirli düzeyde tutma konusunda istekleri tartışmalıdır. Le Bon (2005: 84) yönetilenlerin bağlılığa önem verdiklerini ve bu durumun içgüdüsel olarak gerçekleştiğini iddia eder. Canetti de (2006: 307-311) yönetilenlerin otoriteden emir almalarının insanın tabiatına uygun olduğu görüşündedir. Emir alma insanda içsel bir rahatsızlık meydana getirirse de bundan kaçamaz. Fakat otoritenin açık olarak uygulandığı geçmiş yönetim biçimlerinde, emirleri kimin verdiği, yasakları kimin koyduğu bilinirdi. İstenenler ya da yasaklananlar, akla yatkın ya da aykırı, sert ya da yumuşak olabilirdi. Bunlara baş kaldırılabilir veya boyun eğilebilir ama bir otoritenin var olduğu, kim olduğu, ne istediği, başkaldırmanın ya da boyun eğmenin sonucunda ne olacağı bilinirdi. Günümüz yönetim biçimlerinde ise otoritenin niteliği değişti. Günümüz otoritesi daha çok bilinmeyen, görünmeyen ve dokunulmayan bir özellik kazandı. İnsanlardan

---

⁷ Kağıtçıbaşı'na göre otoriteren kişilik kuramı, ön yargılı ırk ayrımı tutumunu ele alarak bunu kişiliğin derinine inen bir eğilim olarak kabul etmiştir. Bu kurama göre, erken çocukluk çağında sevilme, hor görülme gibi ego (benlik) yıpratıcı yaşantılar, kişide kendini hor görme eğilimi geliştirir. Ancak, kişinin kendini değersiz bir kimse olduğunu kabullenmesi çok kaygı verici bir durum olduğundan, kişi ego-savunma mekanizmaları kullanarak kendisinin değersiz olduğu inancını bilinçaltına bastırır. Ayrıca yansıtma yoluyla, hor görmeyi kendisinden başkasına yöneltir. Yani kendini değil, başkalarını değersiz olarak görmeye başlar, onlara karşı nefret ve saldırganlık duyguları geliştirir. Bu durumda, kişinin önyargılı ayırıcı tutumu, aslında kendinin de farkında olmadığı bir gereksinmeyi karşılamaktadır. Bu gereksinme, yıpranmış olan egosunu tamir etmek, yükseltmektir. Kişiliğin derininde yatan bu tür gereksinme kolay kolay ortadan kalkamayacağı için, böyle bir gereksinmeyi tatmin eden bir tutum da kolay değişmeyecek demektir (bkz: Kağıtçıbaşı, 2006: 171)

otoriteye dair açıkça bir şey istenmediği halde, otoriteye eski toplumlardan daha çok itaat edilir oldu. Kar, ekonomik zorunluluklar, pazar, sağduyu, kamuoyu, insanın yaptıkları, düşündükleri, duyguları günümüz otoritesinin görünen yeni halleridir. Fakat bunlar farklı söylemler halinde karşımıza çıkar. İş hayatında ve yönetim sürecinde ise daha başka bir biçime bürünür. Yönetici belki emir vermez, öneride bulunur fakat altında gizli bir tehdit saklar. Buyurmaz ama dil dökerek kandırır ya da çeşitli manevralar yaparak otoriteye boyun eğdirir. Bu manevralardan veya kandırma yöntemlerinden biri de özdeşleşme talebidir. Kabul edilebilir olmak, gerçekte başka kimseden farklı olmamak demektir yani diğerleriyle aynı olmaktır. Bu tam da bilinmeyen otoritenin işlemlerini sağlayan topluma uyma yani herkesin yaptığını yapmam gerekir mantığının psikolojik şartlanma halidir. Bu ödüllü hal, bir tutsaklık, bir bensizlik ve ruhsal bir çöküntü yaşamıdır (Fromm, 2006: 143-152).

Otoritenin kullanımından kaynaklı yönetim sorunları yöneten, yönetilen ve yönetim faaliyeti bakımından kısaca açıklanmaya çalışıldı. Bu sorunlara yönetim stratejileri temelinde bazı çözüm önerileri getirilebilir. Fakat genel kabul edilmiş çözüm yollarının dışında farklı alternatifleri de tartışmak gerekir.

2.3.2. Otorite Kaynaklı Sorunlara Bazı Çözüm Önerileri

İnsanlar otoriteden öncelikle kendi kabul alanlarıyla çelişmeyen ya da o alanın sınırlarını aşmayan taleplerde bulunmasını ister. Somut bir durumda, çalışanın emri yerine getirmesini sağlayan sebep bunun uygunluğuna kani olması, vazife duygusu, korku, alışkanlık ya da kendisi için yarar elde etme arzusu olabilir (Lukes, 2002: 635). Bu nedenlerin hangisinin daha etkin olduğu otorite ile yönetilen arasındaki ilişkiye göre değişir. Bazı durumlarda otorite kayıtsız şartsız kabul edilirken (Mendel, 2005-a: 244), bazı durumlarda otorite kısmen kabul edilebilir (Küçükalp, 2008: 2; Mendel, 2005-b: 9), bazen ise otorite tamamen reddedilebilir (Mendel, 2005-b: 11; Eroğlu ve İrmış, 2004: 107). Otoritenin reddi genelde yöneticilerin gerekli uzmanlık ve niteliklere sahip olmadıkları algısı yaygınlaştığında görülür. Eğer örgütsel amaçlara ulaşılması uzmanlığa bağımlı araçların kullanılmasına bağlı ise, örgüt ikilikçi bir otorite yapısına meyledecektir (Hodgkinson, 2008: 92-93). Böylelikle hiyerarşik yapıda aksamalar ve yönetimde zafiyetler meydana gelecektir. Yöneticiler eğer hiyerarşideki mevkilerine meşruiyet kazandırmak istiyorlarsa ya hiyerarşi ve uzmanlığın çatışan otoritelerini örgütsel birlik içerisinde uzlaştırmak ya da yönetici mevkilerine alanının uzmanı, eğitilmiş, deneyimli, ehliyet ve liyakat sahibi kişileri getirmek zorundadır.

Bu anlamda yöneticilere yapısal çözüm olarak; *yetki devri* (Yeşertener, 1994: 51; Şimşek, 1998: 144), *yetki ve sorumluluk denkliliğinin sağlanması* (Yeşertener, 1994: 51; Şimşek, 1998: 144), *yetkinin işlevsel dağıtımı* (Şimşek, 1998: 150), *yetkinin adil dağıtımı* (Eroğlu, 2009) yolları önerilebilir. Bu süreçte yöneticiler geleneksel olarak; *ekonomik düzenlemeler, iş ortamının iyileştirilmesi, personelin motivasyonu, işgören ve yönetilenlerin güçlendirilmesi* (Şimşek, 1998: 194-195; Koçel, 2005: 416) gibi tedbirlere başvurabilir. Fakat bu uygulama ve tedbirler otorite kaynaklı yönetim sorunlarının tamamını çözmeye başarılı olamayabilir. Bunun için insanın ahlak ve vicdan gibi değer özellikli ve eylemlerinde tutarlılık sağlayabilecek yönlerine ihtiyaç duyulabilir.

2.3.3. Alternatif Bir Çözüm Önerisi Olarak Ahlak Kavramının Tartışılması

Otoriter yönetimlere, örgütün ya da işletmenin amaçlarına erişme bakımından tamamıyla başarısız demek mümkün değildir. Fakat yönetim uygulamalarını ve biçimlerini değerlendirirken sadece örgütün ya da işletmenin somut hedeflerine ne derece ulaşıldığı ve ne gibi şeyler elde edildiğine bakmaktansa, hedeflere gidilen süreçte yönetime katılan çalışan ya da bireylerin

ekonomik, sosyal ve psikolojik menfaatlerini, kazanımlarını ya da zararlarını da dikkate almak gerekir. Çünkü eğer bir yönetim örgüt, işletme, iktidar gibi soyut kavramların amaçlarını dikkate alıp onları meydana getiren bireylerin ekonomik ve sosyal çıkarlarını, duygu ve düşüncelerini, psikolojik tatmin ve beklentilerini hiçe sayıyor ve bunların aksine hareket edebilmeyi göze alıyorsa, bu yönetimin anlayışında eksiklik, hata ve yanlışlıkların var olduğu iddia edilebilir⁸. Bu nedenle yönetimlerin ve yöneticilerin, yönetmiş oldukları insanların duygu ve düşüncelerini, arzu ve beklentilerini de dikkate alan bir anlayışı benimsemeleri gerekmektedir. Çünkü insan sahip olduğu psikolojik ve bilişsel yapısıyla, içinde bulunduğu toplum ya da örgütün amaçlarını aşan ya da onlardan farklılaşan beklentiler içerisinde olabilmektedir.

Bu nedenle yönetim ve organizasyon süreçlerinin gerçekleştirilmesi sırasında ortaya çıkan yönetme iradesindeki boşluğun doldurulmasında bir “değerler sistemine” ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Böyle bir değerler sisteminin varlığı, meşru ve rızaya dayalı hukuk kurallarının boş bıraktığı alanların doldurulmasını sağlamanın yanında, çalışanları buldukları iş ortamındaki faaliyetlere ve karar süreçlerine katılmaları konusunda da isteklendirecektir. Ayrıca, bir iş örgütündeki hukuki ve biçimsel kurallara ne derece uyulacağıın en önemli belirleyicisi, ahlaki değerler hakkındaki tutarlı ve içten tutumlardır. Ahlak, hem hukuki kurallara uyulması konusundaki duyarlılığı yükseltmekte, hem de herhangi bir belirsizlik karşısında çalışanlara nasıl davranılması gerektiği konusunda, sonunda pişmanlık ve suçluluk duyulmayacak bir seçimin yapılmasına katkıda bulunmaktadır (Eroğlu ve İrmiş, 2004: 106). İster özel sektör işletmelerinde isterse kamusal alanda olsun yönetimlerin bu katkıya ihtiyacı görmezden gelinemez. Çünkü modern döneme rengini veren pozitivist bilim geleneğinin, ahlak sorununu geri atmasına (Kılıç, 1998: 39) ve insanın hayatını düzenleyen kişisel olmayan yasaların bireye tercih edilmesine (Touraine, 2007: 283) rağmen sorunlar hala tam olarak çözülebildiği iddia edilememektedir.

Bireyi ikinci plana atan anlayış, direkt olarak ifade edilmese de akıl-insan çatışmasının üstü örtülü bir şekilde devam ettiğinin bir göstergesidir. Zihinlerdeki bu karşıtların çatışması ve otorite, insanlığın gelişimi boyunca birçok değişikliğe uğradı. Günümüz de ise bilinçdışının gücü olarak adlandırabileceğimiz iç otorite ve toplumsal baskı olarak adlandırılan dış otorite göreceli bir durum aldı. Göreceli bir durum alan otorite uygulaması, manipüle edilip üzeri başka kavram ya da görüntülerle örtüldüğü için rahatlıkla seçilip somut bir şekilde ortaya konmadı. İçsel olarak şiddetini hissettiren bu tahripkâr tavra ancak yine içsel ya da ruhsal bir olguyla baskın çıkılabilir (Mendel, 2005-b: 10). Klasik anlamda değerlerin aşındırıldığı ve işlevsiz bırakıldığı postmodern zamanlarda “korku” son derece inceltmiş ve hatta estetize edilmiş birçok “korkutma” ve “yıldırma” yöntemleri sayesinde, yönetim ve organizasyon faaliyetlerinde önemli bir yönetsel güç haline gelmiştir. Yönetim ve organizasyon faaliyetlerinin başarılı, etkili ve verimli bir şekilde gerçekleşmesi için, birçok otorite tipinin yanında hala otorite boşluğu kaldığı zamanlardaki durumları yönetmek için bir “ahlaki otoritenin” varlığı kaçınılmazdır (Eroğlu ve İrmiş, 2004: 107). Kant’ın da dediği gibi “insanın ahlaklı eylemlerinin kaynağı olan aklının, iyiye doğru bir ilerleme, bir gelişme olduğuna inanması ve bunu umması gereklidir. Böyle bir umut olmaksızın insanın, insanlığın mutluluğu için kalbini çarptıran, onu canlandıran bir atılım yapmasına olanak kalmaz” (akt. Heimsoeth, 2007: 181-182). Bröckling de (2008: 162) yönetim faaliyetinde ahlaki güçlerin harekete geçirilmesini, bedenini disipline edilerek denetlenmesinden daha önemli görür. Ona göre çalışanlar dış baskılardan ötürü değil de, kendi içlerinde oluşan kanaat ve arzuya itaat etmelidir.

---

⁸ Mendel, “verimlilik” ilkesi uğruna temel insani değerlerin nasıl çiğnendiğini (bkz: Mendel, 2005-b, 84) ve insanın yaratıcılık özelliğinin yok edilerek bireyin nasıl ortadan kaldırıldığını çarpıcı bir üslupla anlatır (bkz: Mendel, 2005-b, 62)

İstek ve içtenlikle gerçekleştirilen faaliyetler, yönetim açısından sorunların azaltılmasında büyük katkı sağlar. Bu amaçla yönetim anlayışının fayda ve zararın yanında, iyi ve kötü kavramlarına da yer vermesi önemlidir. Toplum ve örgütlerde neyin iyi neyin kötü olduğu hakkında oluşturulacak ortak bir anlayış, karmaşa yerine düzen ve huzurun tesisini sağlayabilir (Kılıç, 1998: 40). Bu anlayış sayesinde oluşan ahlaki kurallar, toplumsal ve örgütsel üyelerin istenilen belirli tavır ve davranışları sergilemesine yardımcı olur. Üyeler tarafından hissedilen bu kurallara uyma mecburiyeti, toplumsal ve örgütsel açıdan “sosyal kontrol mekanizmalarını” meydana getirir. Fakat insan, ömrü boyunca hep başkalarının bekleyiş veya tepkilerine göre davranışlarda bulunmaz, gerekli zihni olgunluğa eriştikçe bu davranış kaidelerini bir sistem halinde benimser ve artık her davranışı bu sisteme göre değerlendirir. İşte bu noktada vicdan dediğimiz “iç kontrol mekanizması” teşekkül etmiş olur (Güngör, 2005: 58). Yönetim anlayışıyla ilgili olarak ortaya çıkan olumsuzlukları önlemenin diğer bir yolu da insani vicdan duygusunun geliştirilmesidir. Otoritenin ya da yönetenin kontrol edemediği ve yönetim sürecinin olumsuz anlamda etkilendiği durumların ortaya çıkmaması için, yönetilenlerde bir vicdan duygusunun oluşması ve içselleşerek yerleşmesi zorunludur. Aynı zamanda adaletli bir yönetimin sergilenebilmesi için yönetenlerde de bu duygunun var olması gerekmektedir. Çünkü vicdan bir kaideler sistemidir ve bu sistem insanın kendi davranışları veya başkalarının davranışları hakkında “doğru” veya “yanlış” şeklinde yargıda bulunmasını sağlar. Doğru olarak değerlendirilen davranışlar, insanın kendi benliğine karşı iyi ve olumlu duygular beslemesine yol açar, “yanlış” veya “kötü” sayılan davranışlar ise suçluluk duygusu yaratır (Güngör, 2005: 57). Bu suçluluk duygusu yöneticilerin, çalışanlarına haksız, adaletsiz davranmalarına engel olmakla beraber, kaynakları ve imkânları kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda kullanmalarını da engeller. Diğer yandan da çalışanların yönetimin kontrol edemediğini düşündüğü alanlarda iş yavaşlatma, işi sabote etme, kaynakları israf etme gibi örgütsel faaliyetin etkinliğini düşüren bir tavra yönelmelerine mani olur. Böylelikle hem yönetim en az sorunla gerçekleştirilir hem de yöneticilerin ve yönetilenlerin memnuniyet duygusu tatmin edilerek, tüm kesimlerin rıza gösterdiği bir yönetim anlayışı sergilenmiş olur.

3. YÖNTEM ve ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma, kamu iş örgütlerinde çalışan personelin otoriteye ilişkin tutum ve düşüncelerini tespit etmeye çalışmaktadır. Bunun için aşağıdaki araştırma sorularının cevaplarını bulmayı amaçlamaktadır.

Araştırma sorusu-1: Kamu çalışanları otoriteyi ne olarak görmekte ya da nasıl algılamaktadır?

Araştırma sorusu-2: Kamu çalışanları otoritenin işlevleri hakkında ne düşünmektedir?

Araştırma sorusu-3: Kamu çalışanları yöneticilerin otoriteyi kullanım biçimlerine ilişkin ne düşünmektedir?

Araştırma sorusu-4: Kamu çalışanları otoritenin ne gibi sorunlar meydana getirdiğini düşünmektedir?

Araştırma sorusu-5: Kamu çalışanları otorite kaynaklı sorunlara hangi yöntemlerin çözüm getirebileceğini düşünmektedir?

Araştırma sorusu-6: Kamu çalışanları otorite kaynaklı sorunların çözümünde “ahlak” ve “vicdan” gibi kavramların etkinliği hakkında ne düşünmektedir?

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Otorite kavramı, tıpkı sosyal bilimlerdeki diğer kavramlar gibi kolaylıkla ifade edilip açıklanamamaktadır. Bu nedenle her bir kavrama ve bu kavramın ilişkide olduğu diğer kavram ya da olgularla ilişkisine farklı bakış açıları getirilebilmektedir. Topateş (2014: 338) dinsel inançların otoriteyi etkilediğini, Yiğitceoğlu (2013: 129) kültür ile otorite arasında ilişki bulunduğunu, Yıldız (2000: 94) ise otoritenin algı ile yakından ilişkili olduğunu, kültürden kültüre farklılaşabileceğini ve bu nedenle her bir kültüre uygun ayrı bir otorite davranış ölçeği geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu durum otoritenin içerisinde bulunan toplumsal bağlama özgü karakterler taşıyabileceğini göstermektedir. Bu nedenle otorite ile yönetim arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalarda toplumsal ve kültürel faktörlerin dikkate alınması gerektiği söylenebilir. Sosyal bağlamı göz önünde tutarak yapılan çalışmalarda ise yorumlayıcı yaklaşım ya da yöntemin kullanılması daha uygun görülmektedir. Ancak yorumların nicel veri ve analizlere dayalı olarak yapıldığında daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabileceği ihmal edilmemelidir. Bundan dolayı bu çalışmada nicel verilerin yorumlayıcı yaklaşımla değerlendirilmesi yöntemi tercih edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın yöntemi anket türünde betimleme yöntemi olarak tanımlanabilir.

3.3. Örneklemenin Seçimi

Örneklemenin belirlenmesinde, olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden “kolayda örnekleme” tekniği kullanılmıştır. Araştırma, yönetim otoritesinin en belirgin biçimde hissedildiği kamu iş örgütleriyle sınırlandırılmıştır⁹. Örneklem olarak Hitit Üniversitesi Rektörlüğü ve bağlı kuruluşlardaki idari personel ile Çorum valiliğine bağlı kamu idarelerinde çalışan personel seçilmiştir. Çorum ili merkezindeki kamu iş örgütlerinde yaklaşık 3.000 kamu çalışanı vardır. Ayrıca, Çorum ili sınırları içerisinde faaliyet göstermekte olan Hitit Üniversitesi’nde de 390 personel olmakla beraber bunların yalnızca 168’i idari personel ve yaklaşık 30’u idari görevi olan akademik personeldir. Çalışmamızın içeriği itibarıyla klasik hiyerarşi içerisinde bulunmayan akademik personele anket çalışması uygulanmamış, sadece idari ve idari görevi olan akademik personele uygulanmıştır. Hitit Üniversitesi Rektörlüğü merkez birimlerinde 80 idari çalışan, fakülte ve yüksekokul gibi bağlı birimlerde 76 idari çalışan ve ilin diğer kamu birimlerindeki 80 kamu çalışanı olmak üzere toplam 236 kamu personelinin veri toplanmış ve anketlerin tümü değerlendirmeye alınmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Katılımcılara, ilk 6 sorusu demografik bilgileri içeren, diğer 34 sorusu yönetim, otorite ve yönetim-otorite ilişkisine bakış açılarını öğrenmeye yönelik toplam 40 soruluk anket formları elden dağıtılmıştır. Anket formu Yıldız (2000), Tuncer (1999) ve Yeşertener’in (1994) daha önceki çalışmalarında kullandıkları formlardan esinlenerek oluşturulmuştur. Elde edilen veriler SPSS programı yardımıyla istatistiksel tablolar haline dönüştürülerek değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Anket çalışmasında, “liste” soru ve “kategori” soru biçimleri ve nominal ölçme yöntemiyle yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi sosyo-demografik özelliklere ilişkin veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Anketin 1’den 6’ya kadar olan soruları bu kapsamdadır. Elde edilen ölçüm değerleri için frekans dağılımı yapılmıştır. Anketteki 7’inci sorudan 31’inci soruya kadar

---

⁹ Yiğitceoğlu (2013: 105) çalışmasında kamu işyerlerinde özel sektör örgütlerine kıyasla otoritenin daha belirgin olduğu sonucuna ulaştığını belirtmektedir.

olan sorular “likert ölçeği” ile hazırlanmıştır. 5’li “likert ölçeği” nin kullanıldığı sorularda 5’den 1’e doğru aralık seviyesi ölçülmüştür. Anketin 32’den 40’a kadar olan soruları “liste soru” biçiminde hazırlanmış ve katılımcının düşüncesi, tercihi ya da beklentileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Elde edilen veriler Frekans Dağılımı, Aritmetik Ortalama, Yüzde Oran, Ortalama Değer gibi tanımlayıcı istatistiklere dönüştürülmüş ve değişkenlerin birbirleri üzerindeki dağılımlarını gösteren çapraz tablolar oluşturulmuştur. Kategorik değişkenler arasındaki gözlenen frekans değerleri ile teorik olarak beklenen frekans değerlerinin karşılaştırmasını yapmak ve anlamlı bir farklılığın olup olmadığını tespit etmek için Ki-Kare testi uygulanmıştır. Birbirinden bağımsız grupların bağımlı bir değişkene ilişkin ölçümlerinin karşılaştırılarak iki dağılım arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek amacı ile Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Anket çalışmasında ulaşılan bulgular ile teorik kısımda betimsel analiz yöntemiyle elde edilen sonuçlar karşılaştırılarak yönetici – yönetilen ilişkileri ve otoritenin bu ilişki üzerindeki etkileri yorumlanmaya ve bazı çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

4. BULGULAR

Bulgulara ilişkin yüzde oranları ifadelere katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum ya da katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum oranları toplanarak elde edilmiştir.

Araştırma sorusu-1: Kamu çalışanları otoriteyi ne olarak görmekte ya da nasıl algılamaktadır?

Ankete katılanlar arasında otoriteyi makam ve mevki olarak algılayanlar %29, bilgi ve uzmanlık olarak algılayanlar %79, karizmatik kişilik olarak algılayanlar %38, ödül ve terfi yetkisi olarak görenler %26, yasa ve yönetmelik olarak görenler ise %41 oranında çıkmıştır. Oysaki katılımcılar yöneticilerin emirlerine uyma nedeni olarak %65 ile ast-üst ilişkilerini birinci sırada göstermektedir. Yani emirlere uyma nedenleri ile otorite olarak görme nedenleri birbirinden farklıdır. Kamu iş yerlerinde makam ve mevki ile yasa ve yönetmeliğin otorite olarak görüldüğü şeklindeki genel tespitin¹⁰ tam tersine, daha çok özel sektör iş yerlerinde otorite olarak görüldüğü düşünülen bilgi ve uzmanlık %79 ile diğerlerine kıyasla oldukça yüksek çıkmıştır. Uzman, bilgili ve tecrübeli personele özel saygı duyurum ifadesine katılım oranı %84 ile oldukça yüksektir ve bilgi ve uzmanlık otoritesindeki %79 oranını teyit etmektedir.

Otoriteye ilişkin bazı tutumlar ile bağımsız kategorik değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek için Ki-Kare testi yapılmıştır. Otoritenin makam ve mevki olduğuna katılma ile mesleki pozisyon arasında 0,197 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Üst yöneticilerin beklenilen aksine bu ifadeye yaklaşık %83 oranla en çok katılmayan kesim olduğu görülmektedir. Bu ifadeye iş yeri tercihinde en önemli faktörün kariyer olduğunu belirtenler %40 ile en fazla katılanlar olmuştur. Fakat iş yeri tercih faktörleri ile ifadeye katılım arasında 0,090 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. İş yeri tercih nedenleri ile otorite bilgi ve uzmanlıktır ifadesine katılım arasında 0,141 düzeyinde, karizmatik kişiliktir ifadesine katılım arasında 0,865 düzeyinde, ödül ve terfi yetkisidir ifadesine katılım arasında 0,546 düzeyinde, yasa ve yönetmeliktir ifadesine katılım arasında 0,674 düzeyinde anlamlı ilişki bulunamamıştır. Otoritenin yasa ve yönetmelik olduğu ifadesine katılım ile mesleki pozisyon arasında 0,769 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu ifadeye en çok hiyerarşinin en alt basamağında bulunan işçiler %53 oranla ve en üst basamağında bulunan üst yöneticiler %50 oranla katıldıklarını belirtmişlerdir.

¹⁰ Yeşertener çalışmasında, kamuda makam ve yasalara dayalı otoritenin, özel sektörde ise bilgisel otoritenin baskın olduğunu ifade eder (bkz: Yeşertener, 1994: 100)

Araştırma sorusu-2: Kamu çalışanları otoritenin işlevleri hakkında ne düşünmektedir?

Ankete katılanlar otoritenin %86 ile en fazla disiplin ve iş yapılmasını sağladığını fakat %73 ile otoriteyi sağlamanın bütün sorunları çözmeyeceğini düşünmektedir. %67'si ise otoriter yönetimlerin işlerin iyi yapılmasını sağlayamayacağı kanaatindedir. Otoritenin sembolik ifade ve uygulamalarla etkisini hissettirdiği düşüncesine ancak %37'si katılmaktadır. Otoriter yönetimlerin her yerde her zaman işlerin iyi yapılmasını sağladığına kadınlar %22 oranla katılırken, erkekler %37 oranında katılmaktadırlar. Yapılan Ki-Kare testinde anlamlılık düzeyi 0,051 çıkmıştır. Yani bu ifadeye katılımda cinsiyet açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır. Amir ya da yöneticilerin her türlü istek ya da talimatlarını sorgulamadan yerine getirmek gerekir ifadesine katılmama %70'dir. Yapılan Kruskal-Wallis testinde çalışanların yaşları ile ifadeye katılım arasında 0,97 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Araştırma sorusu-3: Kamu çalışanları yöneticilerin otoriteyi kullanım biçimlerine ilişkin ne düşünmektedir?

Yöneticilerin tehdit ve korkutma yöntemi ile iş yaptırdıkları düşüncesine katılım %22 ile oldukça azdır. Kadın ve erkek çalışanlar hemen hemen aynı %50 oranında yöneticilerin iş gördürmede korku ve tehdit metodunu kullandıklarını düşünmektedirler. Ki-Kare testinde 0,288 düzeyinde ifadeye katılımı cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Yöneticilerin otoriteyi araç değil amaç olarak gördükleri ifadesine katılım oranı ise %38 ile düşük çıkmıştır. Yöneticilerin işin niteliğinden değil kendi kişisel takıntılarından dolayı gereksiz disiplin sağlamaya çalışır düşüncesine katılım %38 oranındadır. Bu bulgulardaki en dikkat çekici sonuç, korku ve tehdit yoluyla iş yaptırma ifadesine katılımın oldukça düşük olmasıdır. Otoriteyi kullanım biçimi olarak %31 otoriteyi kendinde toplama, %25 yetkiyi kendinde bırakarak sorumluluğu alt kademelere kaydırma, %19 güç taşkınlığı, %14 çıkar sağlama, %5 yolsuzluk, %4 şiddet kullanma ve %2 otoritenin amacı dışında kullanımını göstermiştir. Çıkar sağlama amacıyla olan yöneticilerin güç taşkınlığı ve şiddete başvurma eğilimlerinin yüksek olduğu düşüncesine katılım %63'dür. Üst yöneticiler, çıkar sağlama davranışında olan yöneticilerin daha çok şiddete başvurduğu ifadesine %50 oranında katılırken, birim yöneticileri %61, şube yöneticileri %75 ve şefler %79 oranında katılmaktadırlar. Fakat mesleki pozisyon ile çıkar sağlayan yöneticilerin şiddete daha çok başvurduklarına katılım arasında 0,131 düzeyinde anlamlı bir ilişki görülmemektedir.

Araştırma sorusu-4: Kamu çalışanları otoritenin ne gibi sorunlar meydana getirdiğini düşünmektedir?

Ankete katılanlar baskı, korkutma, tehdit ve psikolojik şiddetin %85 oranında motivasyonu azaltacağı, %81 oranında verimi düşüreceği, %73 oranında ise yöneticiye saygıyı azaltacağı, %59 oranında örgüte bağlılığının azalacağı kanaatindedir.

Araştırma sorusu-5: Kamu çalışanları otorite kaynaklı sorunlara hangi yöntemlerin çözüm getirebileceğini düşünmektedir?

Otoriteyi yanlış kullanımın nedeni olarak yöneticilerin yeterince donanımlı, bilgili ve yetenekli olmadığı ifadesine ise katılım %81 ile oldukça yüksektir. Bu ifadeye katılım ile eğitim seviyesi arasında 0,011 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır. Düşük eğitimlilerden yüksek eğitimlilere doğru bu ifadeye katılmama oranı düşüyor. İlkokul %28,6; Ortaokul %16,7 iken lise ve ön lisans %10-11 civarındadır. Lisans mezunlarında bu oran %6 ya düşmektedir. Yani eğitim düzeyi yükseldikçe bilgi, donanım ve yeteneğin önemini fark etme oranı da yükselmektedir. Ankete katılanlar %41 ile çalışanların motivasyonlarının artırılmasını, %22 ile iş ortamının iyileştirilmesini, %19 ile ekonomik düzenleme yapılmasını, %14 ile iş görenin güçlendirilmesini önermektedir. Fakat ankete katılanların otorite kaynaklı gördükleri sorunlar ile bunların çözümüne ilişkin önerileri arasında 0,080 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Araştırma sorusu-6: Kamu çalışanları otorite kaynaklı sorunların çözümünde “ahlak” ve “vicdan” gibi kavramların etkinliği hakkında ne düşünmektedir?

Ankete katılanların ancak %9’u, denetlenmeyen alanlarda kurallara uymakta tereddüt ederim ifadesine katılmaktadır. %86 gibi yüksek bir oranda katılmama söz konusudur. Bu durum ahlaki ve vicdani etkinin söz konusu olduğu düşüncesini akla getirebildiği gibi anket aracılığıyla bunu dışarıya ifade etmekten çekinildiği ihtimalini de düşündürebilir. İş yaparken zorunluluk dışında ahlaki ve vicdani sorumluluk duyarım ifadesine katılımın %94 ile yüksek bir oranda olması ilk tespiti doğrulamaktadır. Bu ifadeye katılım ile ücret, makam, takdir, prestij, rekabet, inanç, statü gibi çalışanları motive eden faktörler arasında 0,850 düzeyinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Yani motivasyon sebebi ne olursa olsun çalışanlar ahlaki ve vicdani sorumluluk hissettiklerini belirtmektedir. Bu ifadeye katılım ile otoriteyi bilgi ve uzmanlık olarak görenler arasında 0,000 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu oranlar otoritenin yukarıda bahsedilen olumsuz sonuçlarını telafi etmede bilgi ve uzmanlığa dayalı otoritenin yanında “ahlaki otoritenin” de kullanılması gerektiği şeklinde bir değerlendirme yapılmasına izin vermektedir. Bu değerlendirme ise çalışmanın teorik kısmında bahsedilen diğer yönetsel otoritelerin bıraktığı boşlukları doldurmada “ahlaki otoritenin” işlevsel olabileceği öngörüsüyle örtüşmektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Otorite, insan hayatının bütününe ilgilendiren ve etkileyen önemli bir olgudur. İnsanın doğuşuyla başlayan otoriteyle tanışıklık, ölümüne kadar bazen hafifleyen bazen de şiddetini artıran bir ayrılmazlık içerisinde devam eder. Bu ayrılmazlık bazen dostça bir tavır takınır, bazen de dayanılmaz acılar yaşatan bir düşmanlık hali alır. Fakat hiçbir zaman hayat devam ettikçe son bulmaz. Çocukluk evresinde bu ilişki anne-babayla kurulur. Ebeveynlerin dedikleri kesin ve tartışılmaz gerçeklerdir ve harfiyen yerine getirilmelidir. Çocuk bu ortam içerisinde ilk deneyimlerini kazanır. Sonra okul çağı gelir. Orada ebeveyn figürü öğretmenle yer değiştirir. Figür değişmiştir fakat işlev aynıdır. Öğretmenin yap dedikleri yapılır, yapma dedikleri yapılmaz. Aksi bir tutum, cezayı gerektirmektedir. Bu bilinir ve zamanla içselleştirilir. Artık evde ebeveynlerin, okulda ise öğretmenlerin doğruları çocuk için hayatın gerçekleridir. Bu gerçekliğe aykırı bir tutuma yeltenirken bile cezası hesap edilmeye başlanır. Bilinir ki bu davranışın muhakkak bir karşılığı vardır. Bu iki otorite figürünün dışında sosyal çevre olarak adlandırılan aile yakınları, oyun arkadaşlıkları, mahalle, çarşı, sokak ve diğer tüm insani ilişkiler “sosyal kontrol mekanizması” olarak işlev görür. Tarihin bilinmeyen bir anından beri süregelen ve bütün bu ilişkileri şekillendiren kurallar bellidir. Bunların dışına çıkabilmek ya da oyunu bozmak kolay affedilir bir durum değildir. Dışlanma ya da diğer bir deyişle “sosyal ölüm” bu tür davranışların en yaygın karşılığı olarak uygulanır. Otoritenin bu kaçınılmaz etkisi, kuralları yine bilinmeyen bir zamanda konmuş siyasi, ekonomik, kültürel ve estetik hayatta da devam eder. Oyunu bozmak ve kuralların dışına çıkmak zordur.

Hayatın belli kuralları olduğu gibi doğanın da belli kuralları vardır. İşleyiş bu kurallara göre devam eder. Doğa kurallarının değişmesi imkânsızdır. Hayat kurallarının değişmesi ise zordur. Hayatın değişmesi zor kuralları arasında belki de ilk sırada otorite vardır. Otorite, kaynağı ne olursa olsun insani ilişkilerin tümünde rastlanan bir olgudur. Bu olgu sahibine bir güç bahşeder. Bu güç amacına uygun ve doğru biçimde kullanılmadığı zaman birçok olumsuz sonuç doğurur. Otoritenin meydana gelmesinde en önemli etken eşitsizliktir. Eşitsizliğin kaynağı teknik, psikolojik, ekonomik, sosyolojik ve bilgiye sahip olma durumu olabilir. Fakat bir otoritenin var olabilmesi için biri diğerinden daha güçlü, daha avantajlı iki kişinin ya da olgunun varlığı gereklidir. Otorite hukuksal, yasal-demokratik ve yönetsel olarak gruplandırılabilir. Yönetim açısından otoritenin çeşitleri, türleri ve kaynaklarına göre biçimleri farklıdır. Fakat bütün otorite çeşitleri meşruiyete dayanmak ister. Bu otoriteye muhatap olanların kabulleriyle

ilgili bir durumdur. Otoritenin reddedilmesi bir nevi otoritenin ortadan kalkması ya da biçim değiştirerek güç, etki, iktidar gibi başka bir hal alması demektir. Otorite, yalnız bunlardan bir tanesi değil belki de bunların tümünü kapsamakla beraber meşru olarak kabul edilen bir olgu olarak tanımlanabilir.

Otoriteye sahip olanlar ya da otorite sahibi olanların otoriteyi amaçları dışında yanlış kullanmaları durumunda ortaya bazı yönetim sorunlarının çıkması kaçınılmazdır. Bu yanlış kullanımın sebepleri; otoritenin her zaman her yerde sorunları çözeceğine olan derin inanç ya da otoritenin bilinçli olarak kötüye kullanımı olabilir. Otoritenin kötüye kullanımı çıkar sağlama ya da bastırılmamış duyguların tatmini için güç taşkınlığı şeklinde olabileceği gibi sorumluluktan kurtulmak için otoriteyi kendinde toplayarak sorumluluğu dağıtma şeklinde de olabilir. Otoritenin kabulü, reddi ve kısmen kabulü halinde ortaya çıkabilecek farklı yönetim sorunlarının asıl temelinde yatan sebeplerden biri olarak, otorite sahiplerinin otoriteyi temsil edecek bilgi, yetenek, tecrübe, ehliyet ve liyakatte olmayışları gösterilebilir.

Otoriteye dayalı yönetim sorunlarının çözümünde yetki-sorumluluk denkleğinin sağlanması, yetkinin işlevsel dağılımı gibi yapısal çözüm yolları denenmekle beraber ekonomik düzenlemeler, personelin motivasyonunu artıracak tedbirler, iş ortamının iyileştirilmesi ve iş görenlerin güçlendirilmesi gibi klasik önlemlere de başvurulabilir. Ancak bütün bu yöntemlerin, kökleri insanlığın varoluşsal özelliklerinde bulunan otorite gibi derin bir kavramdan kaynaklanan sorunlara tamamen çözüm üretmesini beklemek zordur. Bu nedenle, insan davranışlarının ve karar alma iradesinin en önemli belirleyicisi olan ahlak kavramının yönetim sürecinde ki önemi bir kez daha ortaya çıkmış olur. Kuralları koyan ve denetleyen mekanizmanın bile kurallara uymadığı gerçeği göz önünde bulundurulursa, hem denetleyici hem de uygulayıcı bakımından ahlaki davranışın sorunsuz bir yönetim için nasıl bir anlam taşıdığı görülecektir.

Çalışmanın hem teorik hem de anket araştırması kısmında görülmektedir ki, yönetim sorunlarının temelinde “insan faktörü” yer almaktadır. İyi eğitilmemiş, gerekli donanım ve birikimden yoksun, yöneticilik kabiliyet ve gereklerine sahip olmayan, ehliyet ve liyakatten uzak kişilerin sorumluluk mevkilerinde oluşu yönetim sistemlerinin en büyük sorunlarının başında gelmektedir. İşinin gereği olan niteliklere sahip olmayan bir çalışan ve yöneticinin var olduğu bir iş örgütünde sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Aynı zamanda bu nitelikleri sadece maddi göstergelere indirgemek de sorunun bir kısmını görmezlikten gelmek demektir. Sorunun bir de ahlaki boyutu vardır. Bu boyut tamamlanmadığı sürece, sistemin gereklerini konulan kurallar çerçevesinde uygulayacak kişilerin art niyetli olması ve bunları belirli kurallar çerçevesinde denetleyecek olanların da aynı art niyeti taşıması halinde, hem sistemin hem de kuralların hiçbir anlamı kalmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (2004). *Geçmişle Gelecek Arasında: Otorite Nedir?* (Çev. B.Sina Şener), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aron, R. (2007). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev. Korkmaz Alemdar), İstanbul: Kırmızı Yayınları, 7.Baskı.
- Aydoğdu, S. (2001). *Örgütlerde Yönetimsel Yetkinin Ast-Üst İlişkilerinin İyileştirilmesi Yönünden Analiz Edilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Adler, A. (1997). *İnsanı Tanıma Sanatı*, (Çev. Şelale Başar), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Başaran, İ. E. (2004). *Yönetimde İnsan İlişkileri*, Ankara: Nobel Yayınları, 3.Basım.
- Berberoğlu, G. N. (1985). *Otorite ve Karizma*, Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi, 3(1), 131-142.
- Bayrak, S. (2001). *Yönetimde Bir İhmal Konusu Olarak Güç ve Güç Yönetimi-II-*, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(1), 23-42.
- Blau, P. M. (1963). *Critical Remarks on Weber's Theory of Authority*, American Political Science Review, (57)2, 305-316.

- Bröckling, U. (2008). *Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, (Çev. Veysel Atayman) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Canetti, E. (2006). *Kitle ve İktidar*, (Çev. Gülşah Aygen) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çam, E. (2005). *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları.
- Çınar, A. (2006). *Kimin Otoritesi? Hangi Otorite?* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15(1), 232-243.
- Dahl, R. A. (2002). *21'nci Asırda Siyasi Eşitlik*, (Çev. M. Kutlu ve A.G. Tunalı), Türkiye ve Siyaset Dergisi, (9)10, 73-83.
- Dönmezer, S. (1999). *Toplumbilim*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Dereli, T. (1985). *Organizasyonlarda Davranış*, İstanbul: Okan Yayınları.
- Duverger, M. (2007). *Siyaset Sosyolojisi*, (Çev. Şirin Tekeli) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Eroğlu, F. (2009). *Yönetici Yetersizliği ve Güç Taşkınlığı*, <http://www.turkocagi.org.tr/modules.php/Makale.08.04.2009>
- Eroğlu, F. ve İrmış, A. (2004). *Yönetim Krizlerine Karşı Yönetim Ahlakının Yeniden İnşası*, Türkiye Günlüğü Dergisi, 78, 104-107.
- Foucault, M. (2005). *Özne ve İktidar*, (Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, E. (2006). *Sağlıklı Toplum*, (Çev. Y. Salman ve Z. Tanrısever) İstanbul: Payel Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*, (Yay.Haz. Cemal Güzel) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Güngör, E. (2005). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 3.Basım.
- Haldun, İ. (2005). *Mukaddime, Cilt:1-2*, (Yay.Haz. Süleyman Uludağ) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Heimsoeth, H. (2007). *Kant'ın Felsefesi*, (Çev. Takiyyettin Mengüşoğlu) Ankara: Doğu Batı Yayınları, 3.Basım.
- Hodgkinson, C. (2008). *Yönetim Felsefesi*, Çev. Ed. İ. Anıl ve B. Doğan) İstanbul: Propedia Yayınları, 1.Basım.
- Jondt, F.E. (1998). *Yönetim Sorunlarına Etkili Çözümler*, (Çev. Levent Akın ve Vedat G. Diker) İstanbul: Hayat Yayınları.
- Jouvenel, B. (1997). *İktidarın Temelleri*, (Çev. Nejat Muallimoğlu) İstanbul: Birleşik Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2006). *Yeni İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: Evrim Yayınları.
- Kapani, M. (2008). *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Kılıç, R. (1998). *Erol Güngör'ün Ahlak Anlayışı*, Felsefe Dünyası, 27, 38-53 <http://www.felsefelk.com/felsefedunyasi/27-1998/27-038pdf>, 13.01.2009.
- Kışlalı, A. T. (2008). *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Krech, D. & Crutchfield R.S. (2007). *Sosyal Psikoloji*, (Çev. Erol Güngör) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Koçel, T. (2005). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Arıkan Yayınları, 10.Basım.
- Kojave, A. (2007). *Otorite Kavramı*, (Çev. Murat Erşen) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Küçükalp, D. (2008). *Toplumsal Organizmanın Bir Hastalığı: Otorite*, İşgüc Dergisi, 3(1) <http://www.isgucdergi.org/index.php?cilt=3> 22.11.2008.
- Le Bon, G. (2005). *Kitleler Psikolojisi*, (Yay. Haz. Yunus Ender) İstanbul: Hayat Yayınları.
- Lipson, L. (1973). *Politika Biliminin Temel Sorunları*, (Çev. Tuncer Karamustafaoğlu) Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Lukes, S. (2002). *İktidar ve Otorite*, (Çev. Sabri Tekay), İçinde Bottamare, T. & Nisbet, R. (Der) *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ankara: Ayraç Yayınları.
- Mendel, G. (2005-a). *Bir Otorite Tarihi: Süreklilikler ve Değişiklikler*, (Çev. Işık Ergüden) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mendel, G. (2005-b). *Son Sömürge Çocuk: Sosyo-Psikanaliz Açısından Otorite*, (Çev. Hüsen Portakal) İstanbul: Cem Yayınları.
- Russell, B. (2004). *İktidar*, (Çev. Göksel Zeybek) İzmir: İlya Yayınları.

- Sanford, N. (2006). *Otoriteriyen Kişilik ve Uyma*, (Çev. M.R. Gürkaynak ve V. Batmaz) İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Sennett, R. (2005). *Otorite*, (Çev. Kamil Durand) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Swingwood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev. Osman Akınhay) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şahin, H. (1999). *Liderlik - Yöneticilik Ayrımı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşek, M.Ş. (1998). *Yönetim ve Organizasyon*, Konya: Damla Yayınları.
- Topateş, H. (2014). *Türkiye’de Çalışma İlişkilerinde Dinsel Otorite ve Emek Disiplini*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Touraine, A. (2007). *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev. Hülya Tufan) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tuncer, A. (1999). *Yönetim Tarzlarına Göre Liderlerin Otorite ve Güç Kaynakları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yeşertener, C. (1994). *Yönetim Otoritenin Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yıldız, H. (2000). *Otoriteye Yönelik Davranış Ölçeği, Dinsel Eşdeğerlik ve Güvenilirlik Çalışması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yiğitceoğlu, E. (2013). *Türk Örgüt Kültüründe Otorite ve Otorite İlişkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Borsa İstanbul'a Kayıtlı Turizm Şirketlerinin 2011-2015 Dönemi Finansal Performanslarının TOPSİS ile Analizi

Mahmut ERDOĞAN*, Adilya YAMALTDINOVA**

ÖZ

Bu çalışmada, Borsa İstanbul'da (BIST) kote olmuş 13 turizm şirketinin 2011-2015 dönemine ait finansal performansları TOPSİS yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmada, şirketlerin finansal güçlülüğünü tespit etmek amacıyla öncelikle mali oranlar hesaplanmış, finansal oranlar kullanılarak TOPSİS metoduyla genel şirket performansı tespit edilmiş ve şirketler bu skorlara göre sıralanmıştır. Her bir şirketin dönemler itibarıyla sahip olduğu performans sıralaması yapıldıktan sonra, dönemlik ortalamalar üzerinden şirketlerin performans sıralaması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulguları, turizm sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin finansal performans puanlarının yıllara göre değiştiğini göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre 2011 yılında en iyi performansa sahip turizm şirketleri sırasıyla Net Turizm, Tekart Turizm ve Marmaris Altinyunus iken en kötü performansa sahip şirket ise Metemtur'dur. Ancak 2015 yılında ise Metemtur, Kuşadası Turizm ve Marmaris Altinyunus en iyi performans sergilerken, Martı Otel en kötü performansa sahip bulunmuştur. İncelenen dönemde Net Turizm ve Marmaris Altinyunus sürekli iyi performans gösterirken, Metemtur ise en fazla dalgalanma gösteren şirket olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm, BIST, Finansal Performans, TOPSİS.

JEL Sınıflandırması: G15, G17, G32

Financial Performance Analysis of BIST Tourism Companies with TOPSIS for 2011-2015 Period

ABSTRACT

The main aim of this paper is to investigate of financial performance of 13 tourism firms quoted on BIST with TOPSIS method by exploitation of financial ratios for the 2011-2015 period. Basically, to determine financial power of the tourism firms financial ratios have measured and then general corporate performance scores estimated by TOPSIS method. Algorithm of the TOPSIS method is repeated and ranking orders of firms are calculated for each year. However, companies' yearly performances are outlined and an average ranking is stated for 6 years. Lastly, tourism corporations have ranked with these scores. The result of this paper shows that financial performance of tourism companies point instability out during the all period. According to the results of analysis Net Turizm, Tekart Turizm, and Marmaris Altinyunus have the best performance in 2011 respectively, but Metemtur has the worst. On the other hand, surprisingly, Metemtur has the best financial efficiency and Martı Otel has the worst performance in 2015. However, Net Turizm and Marmaris Altinyunus have been continuing their financial stability and Metemtur is very volatile company in given term.

Keywords: Tourism, BIST, Financial Performance, TOPSIS.

JEL Classification: G15, G17, G32

Geliş Tarihi / Received: 22.08.2017 Kabul Tarihi / Accepted: 26.11.2017

* Yrd. Doç. Dr., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF, Finans ve Bankacılık Bölümü, mahmut.erdogan@manas.edu.kg, <https://orcid.org/0000-0002-7085-3995>

**Arş. Gör., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, adilya.yamaltdinova@manas.edu.kg, <https://orcid.org/0000-0003-1426-5993>

1. GİRİŞ

Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi, seyahat ve turizmin dünyanın en büyük endüstrilerinden biri olmayı sürdürdüğünü ve sektörün 2015 yılında dünya GSMH'nın %9,8'ini ürettiğini ve parasal olarak 7,2 trilyon dolar değere ulaşan etkileyici güce sahip olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak turizm sektörü, 284 milyon insana istihdam olanağı sağlamıştır (WTTC, 2017). 2022 yılına kadar 328 milyon kişinin turizm sektöründe istihdam edileceği ve yeryüzündeki her 10 kişiden birinin bu sektörde çalışacağı beklenmektedir (Chou, 2013: 226). Milli gelir içerisinde yer alan turizm gelirleri, çoğaltan etkisiyle ekonomiye olumlu katkı sağlayıp, birçok sektörü de desteklemektedir (Çetintaş & Bektaş, 2008: 37). Bununla birlikte, döviz girdisi yoluyla dış açıkların giderilmesi ve ödemeler bilançosunun iyileştirilmesine katkı sağlama yoluyla da ekonomiye olumlu etki etmektedir (Yavuz, 2006:162).

Dünya genelinde olduğu gibi turizm, Türkiye'de de sürekli gelişim gösteren bir sektör olma özelliğine sahiptir. Turizm faaliyetlerinin başladığı doksanlı yıllarda ülkemize gelen turist sayısı 5,3 milyon iken 2015 yılında yaklaşık olarak 42 milyon olarak gerçekleşmiştir (www.tursab.org.tr). Bu endüstride 2016 yılında yaşanan olumsuz politik gelişmelere rağmen Türkiye, turistlerin destinasyon olarak tercih ettikleri ülkeler kategorisinde dünya genelinde 6. sırada yer almış ve ilerleyen yıllarda ilk beş ülke içerisine girmesi tahmin edilmektedir (TOBB Turizm Raporu, 2016:18). Türkiye'de turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı 1963 yılında % 0,1'den, 1995 yılında % 2,9'a, 2005 yılında % 4,2'ye ve 2015 yılında % 6,2'ye yükselmiştir. Turizm gelirlerinin ihracata oranı ise aynı dönemde benzer şekilde eğilime sahip olup; 1963 yılında %2,1 iken, 1995'te % 22,9 ve 2015 yılında %21,9 olarak gerçekleşmiştir (www.tursab.org.tr).

Ülkelerin turizmde rekabet seviyelerini belirlemek amacıyla Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Seyahat ve Turizm Rekabet Edebilirlik Raporu'na göre Türkiye 2009 yılı Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksinde 56. sırada yer almıştır. 2011 yılında ise 50. Sıraya yükselmiş, 2013 yılında 46. sıraya ilerlemiş ve son olarak 2015 yılında 2 basamak daha yükselerek 44. sıraya ilerlemiştir (WEF, 2015: 5). Bu ilerlemelere rağmen Türkiye, turizm geliri yönünden İspanya, Fransa ve İtalya'nın oldukça gerisinde yer almaktadır. Bunun bir sebebi; uluslararası turizm pazarına görece yeni katılan Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan'ın düşük fiyat politikası uygulamaları, rekabetin sürdürülebilmesi amacıyla Türkiye'yi de bu politikaya zorlamasıdır (Gökdeniz & Erdem, 2015: 14). Bu rekabetçi ortamda, turizm işletmelerinin varlığını sürdürme ve büyüebilme olgusu, daha fazla önem taşımaktadır. Bilginin yatırımcılar arasında gelişen teknoloji yoluyla hızla yayılması ve ekonomik entegrasyonun artışı, işletmelerin sadece yerel değil uluslararası işletmelerle olan rekabetini de artırmıştır. Kendi faaliyet alanında verimliliği ve performansı yüksek işletmelerin varlığını sürdürmesi beklenmektedir. Turizm işletmelerinin sergileyeceği performans sadece kendilerini değil, sektör yatırımcıları ve ekonomi açısından da büyük önem taşımaktadır (Uygurtürk & Korkmaz, 2012: 96).

Finansal performans ölçümü yoluyla turizm işletmelerinin finansal durumları, yatırım verimliliği ve risk dereceleri tespit edilebilir. Bununla birlikte finansal performans ölçümü, geçmişin değerlendirilmesi, gelecekteki yatırım ve finansman kararlarının verilmesi, stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesi ve finansal yapı tercihi hakkında yöneticilere değerli bilgiler temin etmektedir (Uygurtürk & Korkmaz, 2012: 96).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de turizm sektöründe 2011-2015 döneminde faaliyet gösteren BIST'te kayıtlı işletmelerin finansal performanslarını TOPSIS yöntemiyle analiz etmektir. Çalışmada bu dönemde BIST'te kayıtlı 13 şirkete ait finansal oranlar kullanılmıştır. Bu yöntem kullanılarak otomotiv, ulaştırma, gıda, teknoloji ve gayrimenkul sektörlerinde faaliyet gösteren şirketlerin finansal performansları literatürde incelenmiştir. Son yıllarda artan rekabetin yanı sıra politik gelişmeler de turizm şirketlerinin performanslarını olağanüstü etkilemiştir. Bu sebeple, turizm sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin özellikle kriz dönemlerindeki finansal

performanslarının TOPSIS yöntemiyle incelenmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Çalışmanın izleyen bölümlerinde öncelikle bu alanda daha önce yapılan çalışmalar incelenmiştir. Ardından çalışmada kullanılan veri ve yöntem sunulmuştur. İzleyen bölümde TOPSIS yönteminin bulguları incelenmiştir. Çalışma sonuç ve tartışma bölümüyle son bulmaktadır.

2. LİTERATÜR

Bir çok kriterli karar verme yöntemi olan TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions – İdeal Çözüme Benzerlik Bakımından Sıralama Performansı Tekniği) ilk defa Hwang ve Yoon (1981) tarafından geliştirilmiş olup (Uygurtürk & Korkmaz, 2012: 97), alternatif seçeneklerin belirli kriterlere göre ve kriterlerin alabileceği en yüksek ve en düşük değerlerin ideal duruma göre karşılaştırılmasına olanak vermektedir (Saldanlı ve Sırma, 2014: 186). Farklı sektörler için TOPSIS yöntemi kullanılarak işletmelerin finansal performanslarını karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar mevcuttur. Turizm endüstrisinde faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarını inceleyen Zhang vd. (2011); Huang & Peng (2012), Ergül (2014), Özçelik & Kandemir (2015), Morteza vd. (2016), elektrik üretim şirketlerinin performanslarını İlkuçar ve Çiftçi (2016); teknoloji şirketlerinin performanslarını Dumanoğlu & Ergül (2010), Türkmen & Çağıl (2012), Bulgurcu (2012) incelemiştir. Buna ek olarak, üretim işletmelerinin performansını Akbulut & Rençber (2015), banka performansını inceleyen Demireli (2010), Yayar & Baykara (2012) çalışmalarında bu yöntem kullanılmıştır.

Çin'de Yangtze Nehir Deltasının turizm rekabet edebilirliğini inceleyen Zhang vd. (2011); rekabet edebilirliği değerlendirmek için TOPSIS yöntemini uygulamışlardır. Bu deltada bulunan 16 şehrin karşılaştırıp değerlendirerek; değerlendirme sonuçlarının objektif ve uygun olduğunu, bu sonuçların da turizmin gelişmesi önündeki sorunların belirlenmesi ve bunlara çözüm üretilmesi bakımından turizm idaresine yardım edebileceğini ifade etmişlerdir.

Huang & Peng (2012), Çin, Hong-Kong, Japonya, Güney Kore, Malezya, Singapur, Tayvan, Tayland ve Filipinleri kapsayan 9 Asya ülkesinin Turizm Bölgesi Rekabet gücünü analiz etmek için Bulanık Rasch TOPSIS yöntemini kullanmışlardır. Çalışmalarında 2009 yılı için 6 kriter ve 15 endeks yer almaktadır. Bulguları, Asya ülkeleri arasında rekabet edebilirlik düzeyinin en yüksekten en düşüğe doğru Çin, Japonya, Hong-Kong, Singapur, Malezya, Tayvan, Tayland, Güney Kore ve Filipinler şeklinde sıralandığını göstermektedir.

Türk turizm endüstrisinde faaliyet gösteren BIST'e kayıtlı yedi şirketin 2005-2012 döneminde en yüksek finansal performansa sahip olanını belirlemede TOPSIS yönteminin karar vermede başarılı olup olmadığını test eden Ergül (2014), MAALT, NETTUR ve PKENT şirketlerinin başarılı olduklarını tespit etmiştir. Ayrıca, TOPSIS yönteminin en yüksek performanslı şirketin belirlenmesinde karar vermeyi kolaylaştıran etkin bir yöntem olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer biçimde Türk turizm şirketlerinin finansal performanslarını likidite, kaldıraç, karlılık ve faaliyet oranları yardımıyla ölçmeyi amaçlayan Özçelik & Kandemir (2015); BIST'te kote olmuş yedi işletmenin 2010-2014 dönemi için mali performanslarını değerlendirmiştir. 2014 yılında en iyi performans sergileyen işletmelerin sırasıyla MAALT, PKENT ve METUR olduğunu belirlemiştir. Finansal oranların TOPSIS yönteminde kullanılması yoluyla, turizm endüstrisindeki şirket performanslarının değerlendirilmesinde kullanılabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Morteza vd. (2016), İran'da bulanık bir çevrede bütünlük kıyı yönetim stratejilerine göre turizm sektöründeki yatırımcılara yardım etmek amacıyla çeşitli turizm alternatifleri arasında optimal turizm alanlarını belirleme amacıyla, turizm alanının yapısını seçme problemi

için Analitik Hiyerarşi sürecini kullanmışlardır. Bulanık TOPSIS yöntemi ise son öncelikleri sağlamak için kullanılmıştır. Turizm alanı seçiminde, önerdikleri modelin karar verme süreçlerindeki etkinliği önemli düzeyde artırdığını belirtmişlerdir.

BIST'e kayıtlı 6 elektrik üretim işletmesinin 2015 yılı finansal performanslarını TOPSIS yöntemiyle inceleyen İlkuçar ve Çiftçi (2016); C+ yazılımı ile geliştirilen program yoluyla yaptıkları TOPSIS çözümlemesinde kar ve maliyetleri içeren 12 farklı kriter kullanmışlardır. Analiz sonucuna göre elektrik sektöründe AYEN şirketinin en iyi performansı gösterirken, AKENER şirketinin ise en kötü performansa sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Yükçü & Atağan (2010) ise Türkiye'de faaliyet gösteren 3 adet otel işletmesinin aktif kârlılığı, artık kârı, ekonomik katma değer ve kârlılık oranları ile performans sıralaması elde edilmiştir. Çalışma sonucunda, TOPSIS yönteminin diğer çok kriterli karar verme yöntemleri gibi karar vericiye, farklı seçenekleri ortak paydada birleştirme yoluyla objektif değerlendirme yapma fırsatı sunduğunu ifade etmişlerdir.

Dumanoğlu & Ergül (2010) BIST'te işlem gören 11 teknoloji şirketinin finansal performansını TOPSIS yöntemiyle incelemişlerdir. Teknoloji şirketlerinin finansal performanslarının sektör ve firma temelinde en iyi şekilde değerlendirilmesinde TOPSIS yönteminin uygunluğunu ileri süren araştırmacılar çalışmalarında 2006-2009 dönemi verilerini kullanmışlardır. Benzer şekilde, BIST'e kayıtlı 12 bilişim işletmesinin 2007-2010 dönemi finansal performanslarını TOPSIS yöntemi ile sekiz finansal oran çerçevesinde inceleyen Türkmen & Çağal (2012); bu endüstride faaliyet gösteren PKART işletmesinin en iyi performansa sahip olduğunu, KAREL ve ARENA işletmelerinin de istikrarlı performans gösterdiklerini belirlemişlerdir. LOGO şirketinin ise yıllar itibarıyla finansal performansının azaldığını tespit etmişlerdir. Bulgurcu (2012) da BIST'e kayıtlı 13 teknoloji şirketinin 2009-2011 dönemi mali tablolarından sağladığı 10 adet finansal oranı TOPSIS yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışma bulguları, TOPSIS skorları ile şirket piyasa değeri arasında tutarlı bir ilişkinin olmadığını göstermiştir.

Demireli (2010) Türkiye'deki 3 adet kamu sermayeli bankanın 2001-2007 döneminde finansal performansını TOPSIS yöntemiyle incelemiştir. Bu yöntemde eşit biçimde ağırlıklandırılmış, on adet finansal oran kullanmıştır. Yıllar itibarıyla banka skorlarının farklılık gösterdiğini belirleyen araştırmacı, kamu bankalarının yerel ve global finansal krizlerden olumsuz etkilendiğini, skorların sürekli dalgalanmalar gösterdiğini ileri sürmüştür. Türkiye'deki Katılım bankalarının performansını inceleyen Yayar & Baykara (2012) etkinlik ve verimlilik bakımından ayırdıkları finansal performans göstergeleriyle 2005-2011 döneminde 4 bankayı TOPSIS yöntemiyle analiz etmişlerdir. Etkinlik göstergeleriyle iyi performansa sahip bir bankanın, verimlilik göstergelerinde iyi performansa sahip olmadığını gösteren çelişkili bulgular sunmuşlardır.

İşletmelerin finansal performansını çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS dışında farklı yöntemlerle analiz eden çalışmalar da vardır. Gri İlişkisel Analiz yöntemini kullanarak turizm şirketlerinin finansal performanslarını finansal oranlar yoluyla ölçmeyi amaçlayan Ecer & Günay (2014) çalışmalarında 2008-2012 döneminde BIST'te işlem gören dokuz turizm şirketinin performanslarını likidite, kaldıraç, karlılık ve faaliyet göstergeleri bazında on yedi finansal orana göre incelemişlerdir. Çalışma bulgularına göre turizm şirketlerinin finansal performans ölçümüne göre en önemli gösterge kaldıraç olarak belirlenmiş ve bu şirketlerin borçlanma kararlarında daha dikkatli olmaları gerektiği iddia edilmiştir. Buna ek olarak sırasıyla karlılık, faaliyet ve likidite göstergelerinin önemli faktörler olduğu belirlenmiştir. Turizm şirket yöneticilerinin kar artırma yönünde karar vermeleri, varlıklarını verimli kullanmadıkları ve kısa vadeli borçlarını dönen varlıkları ile karşılamada başarılı olamadıklarını ifade etmişlerdir.

Karadeniz v.d. (2017) ise BIST'te işlem gören 10 adet turizm şirketinin finansal performanslarını 2014 yılı için dikey analiz yöntemi ile incelemiş ve sektör ile karşılaştırmışlardır. Çalışmalarının sonucunda halka açık turizm şirketlerinin sektör geneline oranla daha yüksek seviyede maddi duran varlık bulduklarını belirlemişlerdir. Satışların maliyeti ve genel yönetim giderleri ise sektör ortalamaları ile benzer düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Karlılık açısından incelendiğinde ise bu şirketlerin satışlarında ziyade faaliyet dışı gelir ve giderlerinin dönem karını belirlemede önemli kalem olduğu ileri sürmüşlerdir. Çalışma bulguları Ayces, Ulas ve Utpya şirketlerinin incelenen dönemde zarar ettikleri ancak diğer şirketlerin ise sektöre oranla kar marjlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Aydeniz (2009) BIST'e kayıtlı gıda ve içecek şirketlerinin finansal performanslarına makroekonomik faktörlerin etkisini 1998-2007 döneminde 31 şirketin verisiyle incelemiştir. Doğrusal regresyon analizi kullandıkları çalışmalarında özkaynak karlılığı, aktif karlılığı ve satış karlılığını en fazla ÜFE ve TÜFE'nin etkilediğini, EBIT ve EBITDA'yı ise kapasite kullanım oranının etkilediğini belirtmiş ve NOPAT'ı ise faiz oranlarının etkilediğini bulmuşlardır. İşletmenin gelecekte tüfe artışıyla karlarının artacağını, kapasite kullanım oranı artışıyla EBIT ve EBITDA'nın da artacağını ileri sürmüştür. Buna ek olarak faiz oranları düşüşünün NOPAT'ı artıracığını iddia etmiştir.

Cheng (2011) Tayvan'da uluslararası alanda turizmde ortaya çıkan gelişmeler ve krizlerin otel performanslarına tepkisini ölçmek için panel regresyon kullandığı çalışmada, toplam gelen turist sayısındaki artışla temsil edilen uluslararası turizm gelişmesinin otel satış ve karlılığı üzerinde doğrudan etkisi olduğunu belirlemiştir. İkinci olarak, uluslararası turizm gelişmeleri ve otel hisse senedi getirileri arasında güçlü bir bağ olmadığını bulmuştur. Üçüncü olarak, deprem ve terörist saldırılarının otel hisse senedi fiyatlarına etkisinin oldukça zayıf olduğunu göstermiştir.

Veri zarflama analizi kullanan Hwang & Cheng (2003) 1998 yılında 45 otelin yönetsel performansını ve 1994-1998 döneminde etkinliğini ölçmüşlerdir. Çalışma bulguları, yönetim stilleri ve müşteri kaynaklarındaki farklar sebebiyle etkinliğin değişiminde anlamlı farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Buna ek olarak Tayvan'daki uluslararası turist otellerinin yönetsel etkinliğinin otel uluslararasılaşma seviyesine bağlı olduğunu göstermektedir. Endüstrinin yönetsel etkinlik ve etkinlik değişimine bağlı olarak altı gruba ayrılabilirliğini ve bu altı grup için etkin yönetim stratejilerinin geliştirildiğini belirtmişlerdir.

Ünlü & Saygın (2014) BIST'te 2012 yılında işlem gören 10 adet turizm şirketinin piyasa katma değeri ve arındırılmış ekonomik katma değerlerini hesaplayıp, hissedar değeri ve piyasa katma değeri yaratıp yaratmadıklarını inceledikleri çalışmada turizm şirketlerinin 4 adedinin hissedarlara katma değer yarattığını ancak ortalama olarak diğer şirketlerin bu performansı gösteremediğini belirlemişlerdir.

Akgün & Temür (2016) 2010-2015 döneminde BIST ulaştırma endeksinde yer alan 2 havayolu şirketinin finansal performansını TOPSIS yöntemi ile değerlendirmişlerdir. En iyi finansal performans 2012 yılında THY'ye aitken, 2013 ve 2014 yıllarında Pegasus şirketinin olduğu belirlenmiştir. 2013 yılında Pegasus şirketinin borsaya kayıtlanmasının finansal performansını artırdığını ifade etmişlerdir.

Karadeniz & Kahiloğulları (2013) Akdeniz bölgesinde bulunan 191 turizm işletme belgeli beş yıldızlı otellerde kullanılan finansal oranların, kullanım sıklığı ve önem derecesini araştırmışlardır. Çalışma bulgularına göre otellerin en sık otel faaliyet oranını önemsediklerini belirlemişlerdir. Buna ek olarak otellerin nakit oranı, borçlanma oranı, alacak devir hızı, faaliyet karlılığı, net kar marjı, odabaşına gelir ve oda fiyatının da önemsedikleri finansal oranlar olduklarını ifade etmişlerdir.

Kahiloğulları & Karadeniz (2015) Avrupa'dan 51 ve Türkiye'den 12 adet borsaya kayıtlı konaklama işletmesinin 2011-2013 döneminde finansal yapılarını oran analizi ile tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda Avrupa konaklama işletmelerinin yabancı kaynakla finansmanı, Türk konaklama şirketlerinin ise çoğunlukla öz kaynak ile finansmanı seçtiklerini ifade etmişlerdir. Vade yapısı açısından yabancı kaynak ise, Avrupa şirketleri uzun vadeli Türk şirketleri ise kısa vadeli yabancı kaynak kullanmayı seçtiklerini tespit etmişlerdir. Avrupa şirketleri finansal kiralamayı kullanırken Türk şirketlerinin bu yöntemi tercih etmediklerini ifade etmişlerdir.

Akbulut & Rençber (2015), imalat endüstrisinde faaliyet gösteren ve BIST'e kayıtlı 32 şirketin 2010-2012 dönemi şirket değerleri ile finansal performanslarını karşılaştırmıştır. Finansal performansı ölçmek amacıyla 10 farklı değişken ve borsa performansı oranı kullanmışlardır. Finansal kriz sonrası dönemde Adana Çimento, Bursa Çelik ve Kelebek mobilya sırasıyla en yüksek finansal performans seviyesine sahip şirketler olarak tespit edilmiştir. Buna ek olarak, şirketlerin borsa performansları ile finansal performansları arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulamamışlardır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada BIST'e kayıtlı turizm şirketlerinin finansal performansını araştırmak amacıyla çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden TOPSIS yöntemi uygulanmıştır. Yöntem temel olarak pozitif ideal çözüm için en yakın mesafede konumlanan alternatif ile aynı zamanda negatif ideal çözüm açısından en uzak noktada bulunan ideal çözüm alternatifinin seçilmesine dayanmaktadır. Bu yöntemde, ulaşılabilecek bütün en olumlu ölçütlerin bileşimi pozitif ideal çözümü, elde edilebilecek en olumsuz ölçüt değerleri ise negatif ideal çözümü oluşturmaktadır (Yılmaz, Kaygın & Gerekan, 2016:613).

TOPSIS yönteminin hesaplanması 6 aşamadan oluşmaktadır.

1. Aşama: Karar Matrisinin (A) Elde Edilmesi

Satırlarında üstünlükleri sıralanması düşünülen alternatif karar noktaları (m), sütunlarında da karar için istenilen değerlendirme faktörlerinin (n) bulunduğu matris karar matrisidir. A_{ij} matrisi başlangıç matrisi olarak oluşturulur ve bu matriste m sayıda alternatif ve n sayıda kriter yer almaktadır.

2. Aşama: Standart Karar Matrisi (R)

Denklem (1)'deki hesaplama ile A karar matrisinde yer alan her bir eleman dönüştürülerek Standart Karar Matrisi elde edilir.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad (1)$$

Denklem (1) ile R matrisi elde edilir (Uzun & Kazan, 2016:102).

3. Aşama: Ağırlıklı Karar Matrisini (V) Oluşturma

Aşama üçte öncelikle değerlendirme faktörlerine ait ağırlık değerleri (w_i) belirlenir ve burada kritik nokta (w_i) değerler toplamının 1 olmasıdır.

$$\sum_{i=1}^n w_i = 1 \quad (2)$$

Bir önceki aşamada elde edilen matrisin her bir matris elemanı uygulayıcı tarafından tespit edilmiş olan (w_i) değeri ile çarpılarak V matrisi oluşturulur (Demireli, 2010:105). Bu aşamada ağırlıkların belirlenmesi uygulayıcı tutumuna göre farklılıklar göstermektedir. Uyguntürk & Korkmaz (2012) değerlendirme kriteri toplam değerini tüm kriterlerin toplam değerine oranlama yoluyla ağırlıkları belirlerken, Yayar & Baykara (2012) ise değerlendirme kriterlerini önem derecelerine göre puanlamış ve kriterlerin toplam önem puanı içerisindeki yüzdelik payını ağırlık olarak belirlemiştir. Ömürbek & Kınay (2013) ve Sakarya & Aytekin (2013) ise ağırlık katsayılarını eşit olarak kullanmışlardır. V_{ij} matrisi aşağıdaki gibidir (Ergül, 2014: 333),

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & \cdots & w_n r_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 r_{m1} & \cdots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (3)$$

4.Aşama: İdeal (A^*) ve Negatif İdeal (A^-) Çözümleri

Bu aşamada, ağırlıklı normal değerleri kullanma yoluyla, ağırlıklı değerlendirme faktörlerinin en büyükleri belirlenir. İdeal çözüm seti

$$A^* = \left\{ (\max_i v_{ij} \mid j \in J), (\min_i v_{ij} \mid j \in J') \right\} \quad (4)$$

denkliğine göre belirlenir. Burada J fayda kriteri ve J' ise maliyet kriteri olarak değerlendirilir. Elde edilen yeni set

$$A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\} \quad (5)$$

şeklinde gösterilir (Supçiller & Çapraz, 2011:8).

Negatif ideal çözüm seti ise, V ağırlıklı karar matrisinin her bir sütununun en küçük değerleri seçilerek tespit edilir. Negatif ideal çözüm seti

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} \mid j \in J), (\max_i v_{ij} \mid j \in J') \right\} \quad (6)$$

formülü yardımıyla bulunur ve yeni set

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\} \quad (7)$$

şeklinde gösterilebilir (Şimşek vd., 2015:141).

5.Aşama: Ayırım Ölçülerinin Hesaplanması

Euclidian Uzaklık Yaklaşımı kullanılarak, her bir karar noktasına ait ideal ve negatif ideal çözüm noktalarına sapmaları belirlenir. Buradan elde edilen karar noktaları için İdeal Ayırım S_i^* ve Negatif İdeal Ayırım Ölçüsü S_i^- belirlenir. İdeal ayırım ölçüsü

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (8)$$

formülüne göre, negatif ideal ayırım ölçüsü

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (9)$$

formülüne göre bulunur (Samut, 2014:61).

6.Aşama: İdeal Çözüme Göre Göreceli Yakınlık Hesabı

TOPSIS yönteminin son aşamasında, pozitif ideal ve negatif ideal ayırım ölçülerinden faydalanılarak, karar noktalarının he birinin ideal çözüme yakınlığı; toplam ayırım ölçüsü içerisinde negatif ayırım ölçüsünün payı ile ölçülmektedir. Göreceli yakınlıklar,

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (10)$$

formülünden bulunur (Ömürbek vd., 2014: 195).

C_i^* değeri, 0 ile 1 aralığında değer alır, C_i^* için bulunan sonucun 0 olması negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını, C_i^* sonucunun 1 bulunması ise ideal çözüme mutlak yakınlığını ifade etmektedir (Karim & Karmaker, 2016: 10). Bu aşamada C_i^* sonuçlarına göre alternatif karar noktaları yüksekten düşüğe dizilip önem sıralaması gerçekleştirilir.

4. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

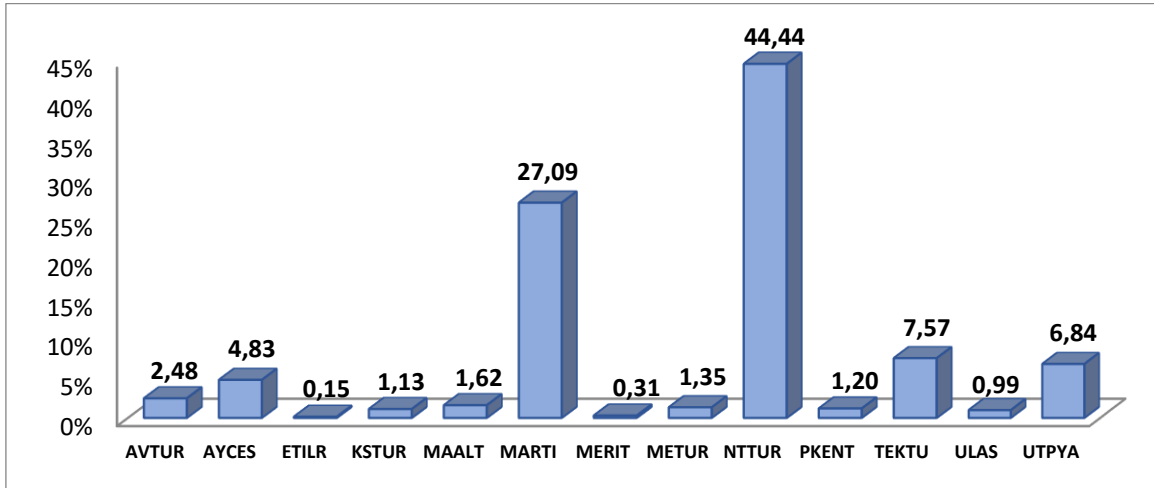
Bu çalışmada BIST'e kote olmuş turizm sektöründe faaliyet gösteren 13 adet turizm şirketi ele alınmıştır. Analize alınan şirketlerin listesi Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: BİST Ulusal Turizm Sektörü

Sıra	BİST Kodu	Şirketin Adı
1	AYCES	Altınyunus Çeşme Turistik Tesisler A.Ş.
2	AVTUR	Avrasya Petrol ve Turistik Tesisler Yatırımlar A.Ş.
3	ETILR	Etiler Gıda ve Ticari Yatırımlar Sanayi ve Ticaret A.Ş.
4	KSTUR	Kuştur Kuşadası Turizm Endüstri A.Ş.
5	MAALT	Marmaris Altınyunus Turistik Tesisler A.Ş.
6	MARTI	Martı Otel İşletmeleri A.Ş.
7	MERIT	Merit Turizm Yatırım ve İşletme A.Ş.
8	METUR	Metemtur Otelcilik ve Turizm İşletmeleri A.Ş.
9	NTTUR	Net Turizm Ticaret ve Sanayi A.Ş.
10	PKENT	Petrokent Turizm A.Ş.
11	TEKTU	Tek-Art İnşaat Ticaret Turizm Sanayi ve Yatırımlar A.Ş.
12	ULAS	Ulaşlar Turizm Yatırımları ve Dayanıklı Tüketim Malları Ticaret Pazarlama A.Ş.
13	UTPYA	Utopya Turizm İnşaat İşletmecilik Ticaret A.Ş.

Kaynak: <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler>

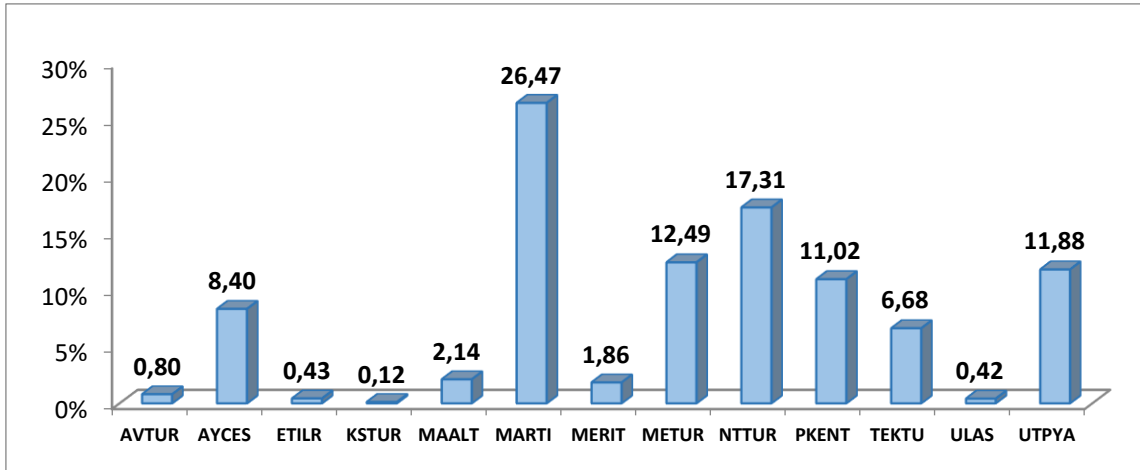
Söz konusu turizm şirketlerinin 2015 yılına ait aktif büyüklükleri ve net satışlarıyla ilgili bilgiler Şekil 1 ve Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 1: 2015 yılında BİST'teki Turizm İşletmelerinin Aktif Büyüklükleri

Kaynak: www.kap.org.tr

BIST Turizm Sektöründe faaliyet gösteren firmaların aktif toplamı 3,68 milyar TL'dir. Şekil 1'de ise şirketlerin aktif toplamı içerisindeki oransal payları görülmektedir. Şekil 1'den anlaşılacağı gibi turizm şirketlerinin aktiflerinin büyük bir kısmı (%44,44) NTTUR şirketine ait olup, %27,09'luk pay MARTI ve %7,57'lik pay ise TEKTU'ya aittir.

Şekil 2: 2015 yılında BİST'teki Turizm İşletmelerinin Net Satış Hacimleri

Kaynak: www.kap.org.tr

BIST'te faaliyet gösteren turizm şirketlerinin toplam satışları ise 316 milyon TL'dir. Şirketlerin net satışlar toplamı içerisindeki oransal payları Şekil 2'de görülmektedir. Net satışların %26,47'si MARTI, %17,31'i NTTUR ve %12,49'u ise METUR'a aittir.

Çalışma analizi için kullanılan 12 tane finansal oran Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Analizde Kullanılan Finansal Rasyolar

Rasyo Grubu	Rasyo Adı	Açıklama
Likidite Oranları	Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
	Asit Test Oranı	Dönen Varlıklar – Stoklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
	Nakit Oranı	Nakit ve Benzerleri / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Faaliyet Oranları	Alacak Devir Hızı	Net Satışlar / Ticari Alacaklar
	Özsermaye Devir Hızı	Net Satışlar / Özsermaye
	Net İşletme Sermayesi Devir Hızı	Net Satışlar / (Dönen Varlıklar - Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar)
Kârlılık Oranları	Özsermaye Kârlılığı	Net Kâr / Özsermaye
	Net Kâr Marjı	Net Kâr / Net Satışlar
Mali Yapı Oranları		Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Toplam Aktifler
		Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Toplam Aktifler
		Özsermaye / Toplam Aktifler
	Faiz Karşılama Oranı	Vergi Öncesi Kâr + Faiz (Finansman) Giderleri / Faiz (Finansman) Giderleri

Kaynak: Ergül (2014), Özçelik & Kandemir (2015), Temizel & Bayçelebi (2016).

Söz konusu turizm şirketlerinin 2011–2015 dönemine ait verileri Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)’nun www.kap.gov.tr sitesinden temin edilmiştir. Söz konusu veriler, firmaların mali tablolarından faydalanarak likidite, faaliyet, kârlılık ve mali yapı rasyoları gibi dört rasyo grubunda gerek literatür taramalarında, gerekse piyasa kullanımı açısından en fazla kullanılan rasyolar oluşturulmuştur. Ancak bazı turizm işletmelerinin stok kalemleri bulunmadığı için Stok Devir Hızı rasyosu bu çalışmada kullanılmamıştır. Yukarıdaki Tablo 2’de gösterilen finansal oranlar yardımıyla turizm şirketlerinin performansları bulgular bölümünde derecelendirilmiştir.

5. BULGULAR

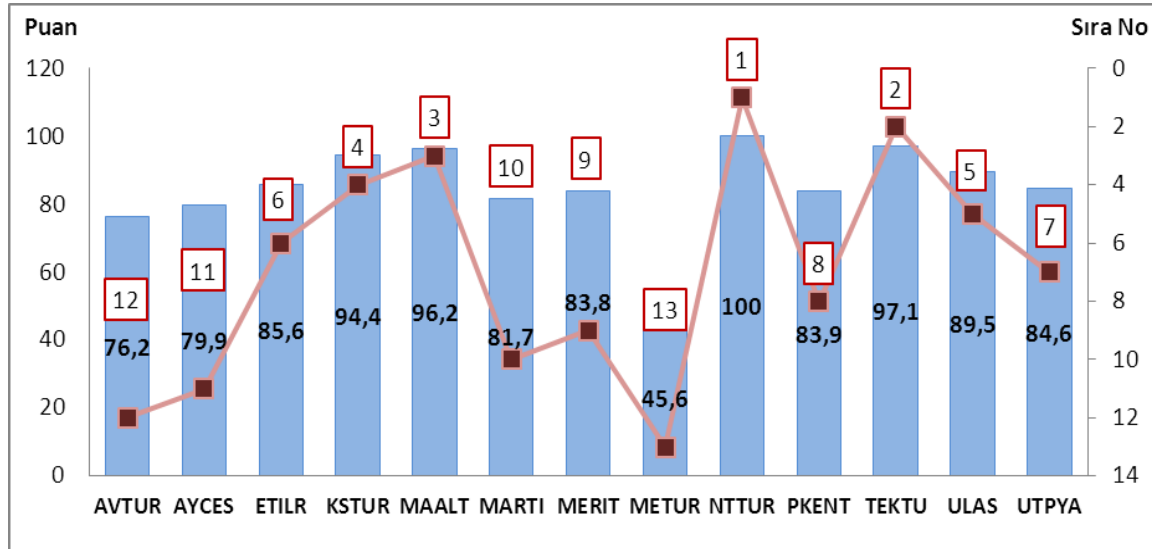
Çalışmada TOPSIS yöntemine göre, 13 tane turizm şirketi ile karar noktası ve 12 tane finansal oran ile değerlendirme faktörü ele alınarak ilk matris oluşturulmuştur. Ele alınan değerlendirme kriterlerinin ağırlıkları 100 üzerinden oran grupları arasında eşit (%25) olarak paylaştırılmıştır. Her oran grubuna giren oranların ağırlığı ise 0,25’in grup içi toplam oran sayısına bölünmesi ile elde edilmiştir. TOPSIS yönteminde söz edilen aşamalar adım adım uygulanarak aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Bulunan göreceli yakınlık skorları, büyüklük değeri bakımından sıralanarak karar noktalarının önem sıraları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: 2011-2015 Yıllar Arasında BIST'teki Turizm Şirketlerinin Sıralamaları

Turizm Şirketleri	Yıllar									
	2011		2012		2013		2014		2015	
	Puan (%)	Sıra No	Puan (%)	Sıra No	Puan (%)	Sıra No	Puan (%)	Sıra No	Puan (%)	Sıra No
AVTUR	76,2	12	30,0**	13	74,8	10	91,0	3	56,6	10
AYCES	79,9	11	56,2	11	75,5	9	81,2	4	41,5**	13
ETILR	85,6	6	59,7	9	78,6	6	35,0**	13	61,0	7
KSTUR	94,4	4	77,5	3	86,0	3	79,2	7	87,3	2
MAALT	96,2	3	82,3	2	100*	1	97,3	2	77,2	3
MARTI	81,7	10	61,0	8	78,5	7	66,9	11	43,7	12
MERIT	83,8	9	67,6	5	84,4	4	80,4	5	66,4	5
METUR	45,6**	13	100*	1	40,8**	13	64,5	12	100*	1
NTTUR	100*	1	71,3	4	90,5	2	100*	1	70,0	4
PKENT	83,9	8	54,7	12	76,4	8	79,6	6	58,1	9
TEKTU	97,1	2	64,3	7	79,8	5	72,3	9	66,3	6
ULAS	89,5	5	65,1	6	71,6	11	79,0	8	46,5	11
UTPYA	84,6	7	59,2	10	69,9	12	71,1	10	59,0	8

* en yüksek performansı gösteren turizm şirketi, ** en düşük performansı gösteren turizm şirketi.

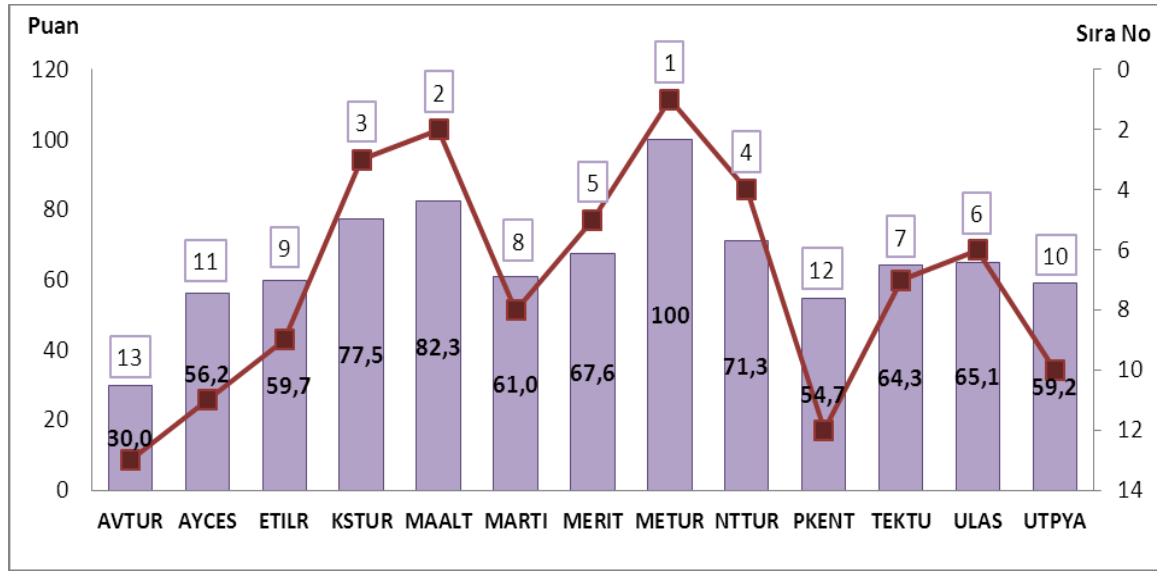
Çalışmada dikkate alınan her bir yıla ait turizm şirketlerinin performans sıralaması aşağıdaki Şekil 3-7'de ayrıntılı bir şekilde görülmektedir.

Şekil 3: BIST'teki Turizm Şirketlerinin 2011 Yılına Ait Sıralamaları

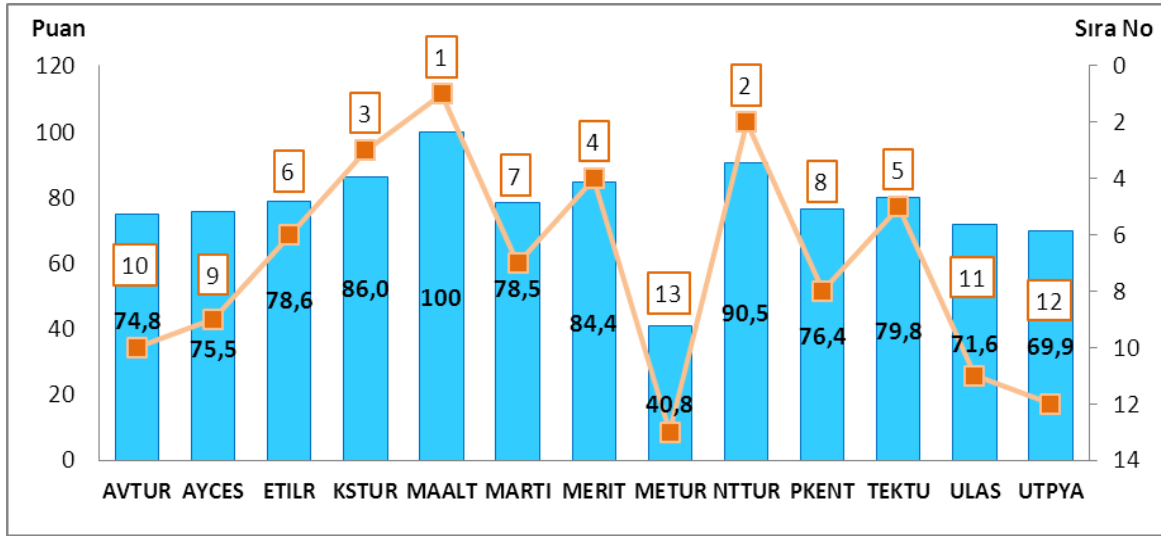
2011 yılı itibariyle değerlendirilmesi yapılan turizm şirketlerinin arasında en yüksek performansı NTTUR, en düşük performansı ise METUR göstermiştir. İkinci sırayı TEKTU,

üçüncü sırayı MAALT alırken, dördüncü sırada KSTUR ve beşinci sırada ise ULAS yer almıştır. TURSAB verilerine göre 2011 yılında Yunanistan ve Mısır'da gerçekleşen halk olaylarından dolayı Türk turizm sektörüne talep artmış, turist sayısı 31,46 milyona yükselmiş ve satışlarda ciddi artış gözlenmiştir. Bu olay tüm sektörü olumlu etkilerken, en olumlu etkilenen firma ise NTTUR olmuştur. İlgili yıl incelendiği zaman, satışlarını yükselten NTTUR kârlılık rasyoları, TEKTU ise ödeme gücü rasyoları açısından diğer firmalara göre daha avantajlı konum sağlamışlardır. Ergül (2014) BIST'e kayıtlı 7 turizm şirketinin (AYCES, FVORI, MAALT, METUR, NETTUR, PKENT, TEKTU) 2005-2012 dönemine ait 11 finansal oranını kullanarak en yüksek finansal performansa sahip olanını belirlemek için ELECTRE ve TOPSIS yöntemlerini kullanmıştır. 2005 ve 2006, 2011 ve 2012 yıllarında MAALT, 2007 ve 2010'da NETTUR, 2008 ve 2009'da PKENT şirketlerinin finansal performanslarının başarılı olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada ise 13 turizm şirketi arasında 2011 yılında NTTUR ve 2012 yılında METUR'un en yüksek finansal performansa sahip olduğu belirlenmiştir.

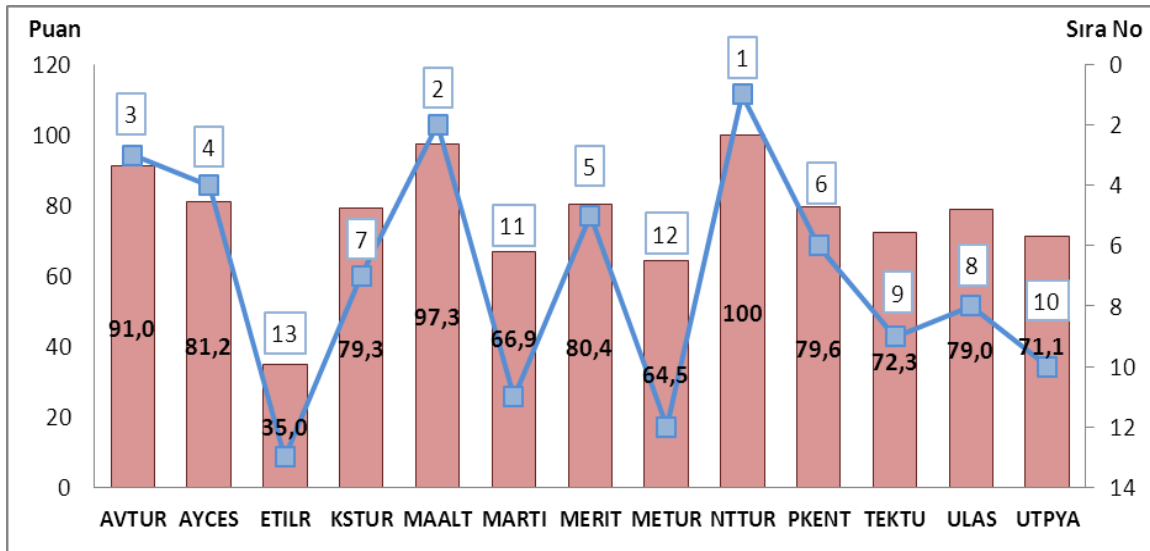
Şekil 4: BIST'teki Turizm Şirketlerinin 2012 Yılı Ait Sıralamaları

2012 yılında 2011 yılında meydana gelen olayların etkisi ortadan kalktığı için sektörde bir daralma meydana gelmiştir. Ortaya çıkan yeni durumda TURSAB verilerine göre turist sayısı yaklaşık aynı kalırken (2012 yılı turist sayısı 31.782.832) gelirlerde bir azalma söz konusu olmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde sektör performans sıralamasında birinci sırada METUR yer alırken son sırada ise AVTUR bulunmaktadır. İkinci sırada ise MAALT, sonrasında KSTUR ve NETTUR yer almaktadır. 2012 yılında METUR firmasının ilk sırada bulunmasının en büyük nedeni kârlılık rasyolarının önceki yıla göre olağanüstü iyi çıkmasından kaynaklanmıştır. 2012 yılında önceki yılın zararı kapatılmakla birlikte olağanüstü kâr ortaya çıktığı gözlenmektedir.

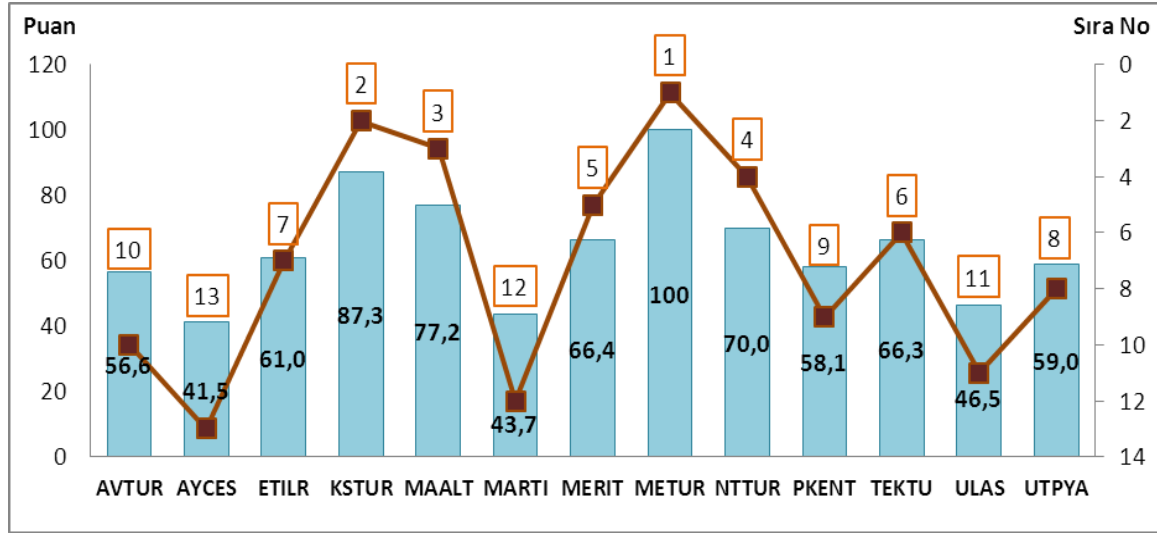
Şekil 5: BIST'teki Turizm Şirketlerinin 2013 Yılı Ait Sıralamaları

2013 yılında en yüksek performansın MAALT'a ait olduğu belirlenirken en düşük performans ise METUR'a aittir. İkinci sırayı NTTUR, üçüncü sırayı KSTUR, dördüncü sırayı MERIT ve beşinci sırayı TEKTU almıştır. Geçmiş yıllar incelendiğinde MAALT firmasının istikrarlı biçimde iyi finansal oranlara sahip olduğu tespit edilmiştir. MAALT firması istikrarlı seyrini sürdürürken diğer firmaların performanslarında bozulmalar görülmektedir. Bunun sonucu olarak 2013 yılı değerlendirildiğinde MAALT firması yılı birinci sırada tamamlamıştır. Diğer firmalar da performanslarına göre sıralanmışlardır. 2013 yılında en büyük sapma ULAS firmasında ortaya çıkmış, 2012 yılında 6. sırada iken 2013 yılında 11. sıraya gerilemiştir. İlgili yıllar rasyoları incelendiğinde ULAS firmasının 2012 yılında zarar görüntüsü daha üst noktalara ulaşmış ve firma aşırı zararlı hale gelmiştir.

Şekil 6: BIST'teki Turizm Şirketlerinin 2014 Yılı Ait Sıralamaları

2014 yılında ilk beşe giren şirketler sırayla NTTUR, MAALT, AVTUR, AYCES ve MERIT'tir. Son sırayı ise ETILR almıştır. NTTUR ilk sırada bulunurken, MAALT firması daha önceki yıllarda gösterdiği istikrarlı performansını devam ettirmiştir. 2014 yılında AVTUR firması önceki yıla göre performansını olağanüstü artırmış ve üçüncü sıraya yükselmiştir. Bu performans artışına neden olan en önemli unsurun 2014 yılında gelirlerin ve kârın büyük oranda artması gösterilebilir. AVTUR 2014 yılında yatırımlarından büyük miktarda gelir elde etmiş ve firma kârı yukarıya taşınmıştır. Bu da firmanın performansını diğer firmalara göre ön plana çıkarmaktadır.

Şekil 7: BIST'teki Turizm Şirketlerinin 2015 Yılı Ait Sıralamaları

2015 yılı itibarıyla en yüksek performansı METUR, en düşük performansı ise AYCES göstermiştir. Diğer sıralamalar incelendiğinde; ikinci sırada KSTUR, üçüncü sırada ise MAALT'ın bulunduğu görülmektedir. NTTUR dördüncü sırayı almış, MERIT ise beşincilikte kendisine yer bulabilmiştir. Altıncı sırayı TEKTU alırken, ETILR yedinci, UTRYA ise sekizinci olmuştur. Dokuzuncu sırayı PKENT alırken, onuncu sırayı da AVTUR almıştır. On birinci sırayı performans açısından ULAS, on ikinci sırayı MARTI işgal etmiştir. 2015 yılı itibarıyla en çarpıcı performansı METUR firması göstermiştir. Firma önceki iki yıl performans olarak son sırada bulunurken, 2015 yılında ilk sıraya yerleşmiştir. MAALT ise 3. sıraya gerilemiştir. Firma rasyoları incelendiğinde METUR firmasının önceki yıllara göre kârlılığını artırdığı görülmüştür. KSTUR firması ise gelirlerini ve kârlılığını artırarak 2. sıraya yerleşmiştir. 2015 yılı KSTUR mali tabloları incelendiğinde önemli tutarda kira geliri elde ettiği ve kârlılığın olumlu yansıttığı görülmüştür.

2011-2015 yılları arasında yüksek performans gösteren NTTUR 2011, 2013 ve 2014 yılında satışlarının yüksek olması kârlılık rasyolarının artmasına neden olmuştur. 5 yıl içerisinde NTTUR ödeme gücü rasyolarını ortalama olarak 0,25'ten 4,59'a yükseltmiştir. Alacak devir hızı rasyosu 5,17 iken 11,22'e ulaşmıştır. Sadece 2015 yılında kârlılık oranlarında azalış görülmektedir. Bu da NTTUR'un esas faaliyetten sağlanan yüksek satışlarına rağmen yüksek genel yönetim ve pazarlama giderleri ve yatırım faaliyetleri giderlerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

2011 yılında son sırada yer alan METUR 5 yıl içerisinde dalgalı performans göstermiştir. 2012 yılı ve 2015 yılı arasında METUR satışlarını sürekli artırarak kar elde

etmiştir. 2015 yılında diğer yıllara göre ele alınan rasyolarında yükseliş görülmektedir. METUR 2015 yılında dönen varlıklarından nakit ve nakit benzerlerini artırarak, kısa vadeli yükümlülüklerini azaltmış ve uzun vadeli borçlarını artırdığı gözlenmektedir. 2011 yılına göre özellikle cari oran yaklaşık 5 kat, nakit oranı 11 kat, alacak devir hızı 4,7 kat artmıştır. Özçelik & Kandemir (2015) çalışmasında Türk turizm şirketlerinin (AYCES, MAALT, METUR, NTTUR, PKENT, TEKTU, UTPYA) 2010-2014 dönemi için finansal performanslarını likidite, kaldıraç, kârlılık ve faaliyet oranları yardımıyla değerlendirmiştir. 2010-2011 yıllarında en yüksek performans TEKTU, ikinci METUR ve MAALT, 2012-2014 yıllarında MAALT, ikinci METUR ve PKENT şirketlerinin sergilediğini bulmuştur. Bu çalışmada ise turizm işletmelerinden NTTUR ve MAALT'ın en iyi performansı gösterdikleri tespit edilmiştir. PKENT ise ele alınan 13 turizm şirketi arasında orta sıralarda yer almaktadır. METUR'un ise son sıradan ilk sıraya, ilk sıradan son sıraya doğru oldukça dalgalı bir eğilim gösterdiği belirlenmiştir.

2015 yılında 12. sırada olan MARTI da 5 yıl içerisinde dalgalı performans göstermiştir. Bunun temel nedeni MARTI şirketinin otel ve gayrimenkul projelerini geliştirmeye yönelik çalışmalarını sürdürmesidir. Her yıl satışlarını artırmasına rağmen finansman giderlerinin ve esas faaliyetlerden diğer giderlerinin çok yüksek olmasından dolayı MARTI bilançosunda her yıl zarar göstermiştir.

2015 yılında son sırada bulunan AYCES, ele alınan 5 yıllık dönem içerisinde 2015 yılına kadar yukarıya doğru yükselen, fakat 2015 yılında uzun vadeli yükümlülüklerinin artması, dönemin sonunda zarar etmesi ve net çalışma sermayesi devir hızının negatif olmasından dolayı turizm işletmeleri arasında en düşük performansı göstermiştir. Satışları yıldan yıla artış göstermesine rağmen AYCES şirketinin, net işletme sermayesi negatif olmasından dolayı net işletme sermayesi devir hızı da olumsuz etkilenmiştir. Aynı zamanda işletmenin zararının da artması performansının çok kötü seviyede çıkmasına neden olmuştur.

Çalışma genel olarak değerlendirildiğinde, 2011-2015 dönemi itibarıyla MAALT ve NTTUR şirketlerinin iyi performans gösteren, METUR ve TEKTU'nun ise sürekli dalgalanma gösteren turizm şirketleri olduğu belirlenmiştir. Bazı şirketlerin finansal performansları bu dönemde yükseliş eğiliminde olurken, bazılarının ise performanslarında azalma olduğu gözlemlenmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde yıllar itibarıyla MAALT ve NTTUR şirketlerinin oldukça istikrarlı olduğu görülmektedir. Bu firmaların çalışmada kullanılan verileri de diğer firmalara göre oldukça istikrarlı seyretmiştir. Firmaların özellikle ödeme gücü oranları, devir hızı oranları ve kârlılık oranları diğer firmalara göre daha istikrarlıdır. Çalışmada diğer firmalara göre ciddi dalgalanma gösteren firmalar ise, METUR ve TEKTU olarak göze çarpmaktadır. Bu şirketlerin oranlarında da ciddi dalgalanmalar görülmektedir. Yıllar itibarıyla incelendiğinde ödeme gücü oranları, devir hızı oranları ve kârlılık oranlarında dalgalanmalar görülmektedir. Bu dalgalanmalar turizm şirketlerinin mali yapılarını da olumsuz etkilemiştir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlarla ulaşılabilen ve bu alanda yapılan önceki çalışmaların sonuçları karşılaştırıldığında genel olarak benzerlik gösteren sonuçlara ulaşılmıştır.

Literatürdeki çalışma sonuçlarıyla bu çalışmada elde edilen sonuçlar arasında benzerlikler görülmektedir. Farklılaşmanın nedeni de bu çalışmaya alınan örnekten (7 turizm şirketi değil, 13 turizm şirketi ele alındığından) kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre turizm şirketlerine aşağıdaki hususlar önerilebilir;

- Firmalar ödeme gücü oranlarına önem vermelidir. Başka bir ifade ile firmalar, varlık ve kaynak yapısını oluştururken dikkat etmelidirler. Kısa vadeli borç seviyesini iyi ayarlamalı, bununla birlikte dönen varlık yapısına da dikkat etmelidirler.

- Turizm şirketleri için devir hızı son derece önemlidir. Alacak tahsilatında ve satış politikasında firmaların dikkat etmeleri gerekmektedir. Sezon için satış sözleşmelerini sağlam yapmalıdır. Yapılan sözleşmelerden kaynaklanan tahsilat takibini iyi yapmaları gerekmektedir.

- Satış konusunda firmaların çeşitliliğe gitmeleri gerekmektedir. Özellikle bu çeşitlilik coğrafi açıdan olmalıdır. Tek bir coğrafyadan müşteri çekmek yerine, farklı coğrafya insanlarına yönelmeleri gerekmektedir. Bu şekilde hem daha kolay satış yapabilecekler, hem de tahsilat sıkıntısı çekmeyeceklerdir.

- Firmalar satış ve tahsilat konusunda problem yaşamadıkları durumda, kârlılıkları da olumlu etkilenecektir. Kârlılık oranlarına olumlu yansıyan durum firma performansını artıracaktır.

- Turizm şirketleri mali yapılarına da dikkat etmelidir. Yüksek öz kaynak yapısı şirketlerin hisse başı kârlılıklarını olumsuz etkilerken, yüksek miktarlarda borçlanmalar da şirketlerin maliyetlerini ve risklerini artıracaktır. Bu durum ilerledikçe şirketler açısından içinden çıkılmaz durumların oluşmasına neden olacaktır. Nitekim çalışmada aşırı borçlanan turizm şirketlerinin performanslarının iyi çıkmadığı, yıllar itibarıyla çok dalgalı bir performans ortaya koydukları görülmüştür.

KAYNAKÇA

Akbulut, R. & Rençber, Ö. F. (2015). BİST'te imalat sektöründeki işletmelerin finansal performansları üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 65, 118-136.

Akgün, M., & Temür, A. (2016). BIST Ulaştırma Endeksine Kayıtlı Şirketlerin Finansal Performanslarının Topsis Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 30, 173-186.

Aydeniz, E. Ş. (2009). Makroekonomik Göstergelerin Firmaların Finansal Performans Ölçütleri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: İMKB'ye Kote Gıda Ve İçecek İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. Marmara üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 263-278.

Blanke, J., & Chiesa, T. (2015). *The travel & tourism competitiveness report 2015*. The World Economic Forum.

Bulgurcu, B. K. (2012). Application of TOPSIS technique for financial performance evaluation of technology firms in Istanbul stock exchange market. *Social and Behavioral Sciences*, 62, 1033-1040.

Chen, M. H. (2011). The response of hotel performance to international tourism development and crisis events. *International Journal of Hospitality Management*, 30(1), 200-212. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2010.06.005>

Chou, M. C. (2013). Does tourism development promote economic growth in transition countries? A Panel Data Analysis. *Economic Modelling*, 33, 226-232.

Çetintaş, H. & Bektaş, Ç. (2008). Türkiye'de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, Bahar: 37-44.

Demireli, E. (2010). TOPSIS çok kriterli karar verme sistemi: Türkiye'deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 101-112.

Dumanoğlu, S. & Ergül, N. (2010). İMKB'de işlem gören teknoloji şirketlerinin mali performans ölçümü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 48, 101-111.

Ecer, F., & Günay, F. (2014). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Turizm Şirketlerinin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Ölçülmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 35. <https://doi.org/10.17123/atad.vol25iss195016>

Ergül, N. (2014). BİST-Turizm sektöründeki şirketlerin finansal performans analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 325-340.

Gökdeniz, A., & Erdem, B. (2015). Turizm politikasında ekonomik başarı koşulları ve Ayvalık örneği. *Journal of Marmara Social Research/Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 1-32.

<https://www.wttc.org/research/economic-research/economic-impact-analysis/>

Huang, J. H., & Peng, K. H. (2012). Fuzzy Rasch model in TOPSIS: A new approach for generating fuzzy numbers to assess the competitiveness of the tourism industries in Asian countries. *Tourism Management*, 33(2), 456-465.

Hwang, S. N. and Chang, T. Y. (2003). Using Data Envelopment Analysis to Measurement Hotel Managerial Efficiency Change in Taiwan. *Tourism Management*, 24: 357-369.

İlkuçar, M., & Çıfci, A. (2016). Performance evaluation of electricity generation companies traded on BIST according to the financial parameters through the application of TOPSIS method. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(3), 1010-1021.

Kahiloğulları, S., & Karadeniz, E. (2015). Halka Açık Konaklama Şirketlerinin Finansal Yapılarının Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2, 531-548.

Karaatlı, M., Ömürbek, N., & Köse, G. (2014). Analitik Hiyerarşi Süreci temelli TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile futbolcu performanslarının değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 1, 25-61.

Karadeniz, E., & Kahiloğulları, S. (2013). Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Finansal Oranların Kullanımı: Akdeniz Bölgesi'nde Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10(3), 84-106.

Karadeniz, E., Beyazgül, M., Dalak, S., & Günay, F. (2017). Türk Turizm Sektörünün Finansal Performansının Dikey Analiz Yöntemiyle İncelenmesi: BİST Turizm Şirketleri ve TCMB Sektör Bilançoları Üzerinde Bir Araştırma. *Sosyoekonomi*, 25(32), 105–105. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.292117>

Karim, R., & Karmaker C. L. (2016). Machine selection by AHP and TOPSIS methods. *American Journal of Industrial Engineering*, Vol. 4, No. 1, 7-13.

Morteza, Z., Reza, F. M., Seddiq, M. M., Sharareh, P., & Jamal, G. (2016). Selection of the optimal tourism site using the ANP and Fuzzy TOPSIS in the framework of Integrated Coastal Zone Management: A case of Qeshm Island. *Ocean & Coastal Management*, 130, 179-187.

Ömürbek, N, Karaatlı, M., & Yetim, T. (2014). Analitik Hiyerarşi Sürecine dayalı TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile ADİM üniversitelerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 189-207.

Özçelik, H., & Kandemir, B. (2015). BIST'de işlem gören turizm işletmelerinin TOPSIS yöntemi ile finansal performanslarının değerlendirilmesi. *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 18(33), 97-114.

Saldanlı, A., & Sırma, İ. (2014). TOPSİS yönteminin finansal performans göstergesi olarak kullanılabilirliği. *Journal of Marmara University Social Sciences Institute/Öneri*, 11(41), 185-202.

Samut, P. K. (2014). İki aşamalı çok kriterli karar verme ile performans değerlendirmesi: AHP ve TOPSIS yöntemlerinin entegrasyonu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol.: 14 - Sayı/No: 4 (57-68).

Supçiller, A. A., & Çapraz, O. (2011). AHP-TOPSIS yöntemine dayalı tedarikçi seçimi uygulaması. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı: 13 (12. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması, İstatistik Sempozyumu, Özel Sayısı), 1–22.

Şimşek, A., Çatır, O., & Ömürbek, N. (2015). TOPSIS ve MOORA yöntemleri ile tedarikçi seçimi: turizm sektöründe bir uygulama. *Balıkesir University Journal of Social Sciences Institute*, 18(33), 133-161.

Temizel, F., & Bayçelebi, B. E. (2016). Finansal oranların TOPSIS sıralaması ile yıllık getiriler arasındaki ilişki: tekstil imalatı sektörü üzerine bir uygulama. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 16(2).

TOBB Turizm Sektör Meclisi Turizm Raporu, Yıl: 6, Sayı: 11, 2016.

Türkmen, S. Y., & Çağıl, G. (2012). İMKB'ye kote bilişim sektörü şirketlerinin finansal performanslarının TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Maliye Finans Yazıları*, 1(95).

Uygurtürk, H., & Korkmaz, T. (2012). Finansal performansın TOPSIS çok kriterli karar verme yöntemi ile belirlenmesi: ana metal sanayi işletmeleri üzerine bir uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 95-115.

Uzun, S. & Kazan, H. (2016). Çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP TOPSIS ve PROMETHEE karşılaştırılması: Gemi inşada ana makine seçimi uygulaması. *Journal of Transportation and Logistics*, 1(1), 99-113.

Ünlü, U., & Saygın, O. (2014). Arındırılmış Ekonomik Katma Değer (REVA) Yöntemiyle Performans Ölçümü: Turizm Sektörü Uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (63), 139-150.

www.tursab.org.tr

Yavuz, N. Ç. (2006). Türkiye'de turizm gelirlerinin ekonomik büyüme etkisinin testi: yapısal kırılma ve nedensellik analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(2), 162-171.

Yayar, R., & Baykara, H. V. (2012). TOPSIS yöntemi ile katılım bankalarının etkinliği ve verimliliği üzerine bir uygulama/An implementation upon efficiency and productivity of participation banks with TOPSIS method. *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 21-42.

Yılmaz, T., Kaygın, E., & Gerekan, B. (2016) Gıda Maddeleri Sanayii Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performansının TOPSIS Yöntemi İle Ölçülmesi: BİST Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 33, Kasım 2016, 609-623.

Yükçü, S., & Atağan, G. (2010). TOPSIS yöntemine göre performans değerlendirme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 45, 55-66.

Zhang, H., Gu, C. L., Gu, L. W., & Zhang, Y. (2011). The evaluation of tourism destination competitiveness by TOPSIS & information entropy—A case in the Yangtze River Delta of China. *Tourism Management*, 32(2), 443-451.

Türk Otomotiv Sektöründe Endüstri İçi Ticaretin Analizi

Füsun YENİLMEZ*, Mustafa GÜLLÜ**

ÖZ

Otomotiv sektörü bir ülkenin ekonomisini etkileyen önemli sektörlerden birisidir. Sektörün ihracat ve ithalat boyutu dikkate alınarak sektöre yönelik yapılacak her türlü çalışma önem taşımaktadır. Türkiye'nin sektördeki durum analizinin yapılması sektörü geliştirmeye yönelik Ar-Ge çalışmalarına, stratejik planlamalara ve kısa, orta ve uzun dönem hedeflerin belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Çalışmanın amacı Türk otomotiv sektörünün dünya ticaretindeki yerini belirlemektir. Bunun için öncelikle otomotiv sektörü dış ticaretinde yer alan ürünler üç alt basamağa (digit) kadar indirilip değerlendirmeye dâhil edilmiştir. Analizlerde Grubel-Lloyd endeksi kullanılmıştır. Analizler sonucunda Türkiye'nin en yoğun Endüstri İçi Ticaret yaptığı ülkeler ürün gruplarına göre ayrı ayrı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri İçi Ticaret, Otomotiv Sektörü, Türkiye, Grubel-Lloyd endeksi

JEL Sınıflandırması: F14, L52, L62

Analysis of Intra-Industry Trade in Turkish Automotive Sector

ABSTRACT

The automotive sector is one of the important sectors affecting the economy of a country. Considering the export and import size of the sector, any kind of work to be done for the sector is important. The analysis of Turkey's situation in the sector will contribute to R&D studies to develop the sector, strategic planning and determination of short, medium and long term targets. The aim of the paper is to determine the location of the Turkish automotive industry in world trade. For this purpose, firstly products in the automotive sector foreign trade were reduced to three sub-digit and included in the evaluation. Grubel-Lloyd index is used in the analysis. As a result of the analyses, Turkey has been determined separately according to the product groups of the countries that have the most intensive trade in industry.

Keywords: Intra Industry Trade, Automotive Sector, Turkey, Grubel-Lloyd index

JEL Classification: F14, L52, L62

Geliş Tarihi / Received: 11.10.2017 Kabul Tarihi / Accepted: 26.11.2017

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, yenilmez@ogu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7619-8621>

**Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, mustafagullu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4266-7204>

1.GİRİŞ

Otomotiv sektörü, nihai ürünle birlikte yedek parça sektörü, imalatında kullanılan plastik, metal, kimya, demir, çelik gibi sanayi sektörü ve dağıtım, bayi, akaryakıt, elektrik, elektronik, sigorta gibi yan sektörleriyle birlikte ekonominin tümünü etkileyen önemli bir sektördür. Otomotiv sektörünün üretim aşaması, ihracat ve istihdam boyutuyla birlikte birçok sektörle yakın ilişkili olması önemini daha da artırmaktadır.

Bir otomobilin yaklaşık olarak 15.000 parçadan oluştuğu, yan sanayinin otomobil üreticilerine göre üç kat daha fazla insan istihdam ettiği, ihracatın ve ithalatın önemli bir kısmının otomotiv sektöründen oluştuğu göz önüne alındığında sektörün dünya ekonomisindeki en büyük sanayi sektörlerinden olduğu anlaşılmaktadır (Letticevd, 2010). Dünyada doğrudan ve dolaylı olarak 80 milyon kişilik istihdam yaratan otomotiv sektörü diğer sektörlerle olan güçlü ilişkileri sayesinde ekonomik büyüme üzerinde yüksek çarpan etkisine ve katma değere sahiptir. Ayrıca otomotiv sektöründe 1 kişilik istihdam artışı, diğer sektörlerde 5 kişilik istihdam artışına yol açmaktadır. İhracat, ithalat ve istihdam konusunda en büyük sektörlerden olan otomotiv sektörü Türkiye’de de önemli bir sektör konumundadır. Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne girmesiyle Avrupa Pazarına ihracatta zorluklar yaşayan Honda, Toyota ve Hyundai gibi Asyalı otomotiv markaları Türkiye’de fabrikalar kurarak Avrupa pazarına daha kolay ihracat yapmaktadırlar(Pişkin, 2017).

Türkiye’nin ihracat ve ithalatı içinde otomotiv sektörünün önemi büyüktür. 2015 yılında Türkiye’nin toplam ihracatının içinde otomotiv ihracatının payı %14,83, toplam ithalatının içindeki payı ise %11,52 olarak gerçekleşmiştir. Otomotiv ihracatı 21,3 milyar dolar olarak gerçekleşirken, otomotiv ithalatı ise 23,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca Türkiye’nin en çok otomotiv ürünleri ihraç ettiği ülkeler %16,3’lük pay ile Almanya, %12,2’lik pay ile İngiltere ve %9,8’lik pay ile Fransa olmuştur. Türkiye’nin en çok otomotiv ürünleri ithal ettiği ülkeler %28,4’lük pay ile Almanya, %7,9’luk pay ile İspanya ve %7,7’lik payla İngiltere olmuştur (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2016).

Türkiye’de otomotiv sektöründe üretim yapan firmalardan 2015 yılında yapmış oldukları ihracat rakamlarına göre oluşturulan ilk 20 firma Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1: 2015 Yılı Türkiye Otomotiv Sektörü İlk 20 Sıralaması

Sektörel Sıralama	Firma Ünvanı	İhracat 2015 (\$)
1	Ford Otomotiv San. A.Ş.	3.847.112.066,44
2	Oyak-Renault Otomobil Fab. A.Ş.	2.678.134.392,98
3	Tofaş Türk Otomobil Fab. A.Ş.	2.057.743.801,33
4	Kibar Dış Tic. A.Ş	2.433.034.659,34
5	Toyota Otomotiv San. Türkiye A.Ş.	1.184.161.964,13
6	Bosch San. ve Tic. A.Ş	1.059.074.611,46
7	Mercedes-Benz Türk A.Ş.	644.985.450,05
8	Man Türkiye A.Ş.	301.453.980,08
9	Goodyear Lastikleri T.A.Ş.	263.163.295,26
10	Türk Pirelli Lastikleri A.Ş	263.881.257,89
11	Hyundai-Assan Otomotiv Sanayi Ve Ticaret A.Ş.	212.988.962,76
12	Toyota Motor Europe Adapazarı Şubesi	234.621.353,17
13	Maxion İnci Jant Sanayi Anonim Şirketi	187.916.471,54
14	Cms Jant ve Makina San. A.Ş.	191.902.412,20

15	Adının Açıklanmasını İstemiyor	171.945.957,67
16	Adının Açıklanmasını İstemiyor	205.139.423,09
17	Petlas Lastik Sanayi ve Tic. A.Ş.	147.302.273,59
18	Federal Mogul Dış Tic. A.Ş.	146.306.674,42
19	Valeo Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş.	154.198.534,18
20	AutolivCankor Oto. Emniyet Sis San. ve Tic. A.Ş	116.248.296,40

Kaynak: (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2016).

Tablo-1'e göre 2015 yılında en çok ihracat gerçekleştiren firma 3.847.112.066 \$'lık ihracatı ile Ford Otomotiv San. A.Ş. olmuştur. Türkiye'de 2016 yılında üretilen araçların %77'si ihraç edilirken %23'ü yurtiçi pazarlara yönelmiştir. Üretim açısından firmalara bakıldığında 2016 yılında en fazla otomotiv üretimini 383.000 adet ile Tofaş, 340.000 adetle Oyak Renault ve 334.000 adet ile Ford Otosan tarafından gerçekleştirilmiştir. Dördüncü sırada ise üretiminin %90'ını ihraç eden Hyundai Assan olmuştur (Pişkin, 2017).

Otomotiv sektöründe ölçek ekonomilerinin ve ürün farklılaştırmasının öneminin yüksek olması ve endüstri içi ticaretin bu iki kavram yardımıyla açıklanması (İyibozkurt ve Başkol, 2005) bu kavramları tanımlamayı gerekli kılmaktadır.

1.1. Ölçek Ekonomileri

Girdi ile ürün arasındaki fonksiyonel ilişki olan üretim fonksiyonunda tüm girdi miktarlarının aynı oranda artması veya azalması ölçeğin değişmesi olarak adlandırılmaktadır. Üründeki artış oranı girdideki artış oranına eşitse ölçeğin sabit verimi, fazla ise artan verimi ve az ise azalan verimi vardır denilmektedir. Ölçeğin artan verimi ile ölçek ekonomisi farklı kavramlar olmasına karşın literatürde çokça aynı anlamda kullanılmaktadır (Sağbaşı, 2004). Otomotiv sektöründe firmaların birim maliyet azaltımı ve rekabet gücünün artırımı açısından içsel ölçek ekonomisinin varlığı önem kazanmaktadır. Firma düzeyinde üretim ölçeği arttığında ortalama maliyetlerinin azaldığı durum olan içsel ölçek ekonomisinde, çok sayıda otomobil üreten bir firmanın birim maliyetiaz sayıda otomobil üreten firmaya göre daha azdır. Ölçek ekonomileri sonucu firma birkaç mal veya mal grubu üzerinde uzmanlaşıp o maldan çok fazla ürettiğinde daha çok çeşitmal ürettiğindeki birim maliyetten daha düşük bir maliyet elde edilmektedir (İyibozkurt ve Başkol, 2005).

1.2. Ürün Farklılaştırması

Ürün farklılaştırması yatay ve dikey olarak iki ayrı farklılaştırma olarak incelenmektedir. Yatay farklılaşmada ürünün renk, desen, modeli gibi yönlerden farklılaştırılması, dikey farklılaşmada ise malların kalitelerinin değiştirilmesi ön plana çıkmaktadır. EİT için daha çok yatay farklılaştırma için geçerli olup gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Dikey farklılaştırma kavramı ise daha çok gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaret için kullanılmaktadır (Utkulu, 2005). EİT'in ölçülmesinde her endüstride yapılan mal farklılaştırmasını yatay endüstri içi dış ticaret (YEİT) ve dikey endüstri içi dış ticaret (DEİT) olarak birbirinden ayırmak gereklidir. Eğer bir endüstride yatay farklılaştırma geçerliyse EİT konusunda yapılan yorumlar genel olarak geçerlidir ancak dikey farklılaştırma yapılmışsa EİT'in yapısının tekrar irdelenmesi gerekmektedir (Şimşek,2005).

1.3. Endüstri İçi Ticaret (EİT)

Endüstri içi ticaret, aynı endüstrideki ve yakın ikame olan malların hemihracatı hem de ithalatı olarak ifade edilmektedir. Hecksher-Ohlin teorisinin açıklayamadığı bu tarz ticareti endüstri içi ticaret açıklamıştır (Kutlu ve Yenilmez, 2005). Ülkelerin aynı ürünü ya da farklılaştırılmış bir ürünü ihraç ederken aynı zamanda ithal ettiği durumu ifade eden endüstri içi ticaret (EİT) sistematik olarak ilk kez Grubel ve Lloyd (1971) çalışmasında ölçülmüştür (Başkol, 2009). 1960'lı yıllarda Avrupa Ekonomik Topluluğuna üye ülkelerin ticaretlerine yönelik yapılan çalışmalar, uyum maliyetlerinin analizleri, dünya ticaretinin değişen yapısı gibi sebeplerden (Çalışkan, 2010) ve uluslararası ticaretin getirilerinin geliştirilmesi, rekabet eden bir yapının oluşturulması gibi ülkelerin refah düzeylerini etkileyen unsurlara yeni bir yaklaşım getirmesi EİT'in önemini ortaya koymuştur (Küçüksakarya, 2016).

Endüstri içi ticaretin nedenleri birkaç maddeyle sıralanabilir. Bunlar farklı ülkelerde üretilen farklılaştırılmış mal grupları, taşıma maliyeti ve üretim coğrafyası, üretimde uzmanlaşılmaladaki maliyet indirimleri, kayıt altına alınan ticari verilerin sınıflandırmanın genişliği, ülkelerin toplam gelir dağılımındaki farklılıklar ve ülkelerin EİT seviyelerinin farklı olması şeklinde sıralanabilir. Endüstri içi ticaretin ölçülmesinde ilk çalışma Balassa (1966)'nın Avrupa Topluluğunun üyeleri arasındaki ticaretini analiz amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak Grubel-Lloyd tarafından tüm endüstrilere aynı ağırlığı verdiği ve endeks hesaplamasında dış ticaret açığını dikkate almadığından dolayı eksikliği olduğu ileri sürülmüştür (Yenilmez, 2004). Literatürde yoğun bir şekilde kullanılan Grubel-Lloyd yaklaşımına göre;

$$EIT_i = \frac{(x_i + m_i) - |x_i - m_i|}{(x_i + m_i)} \times 100 \quad (1)$$

(1) nolu denkleme göre EIT_i ile Endüstri içi ticaret değeri x_i ile bir ülkenin i endüstrisindeki ihracat değeri m_i ile bir ülkenin i endüstrisindeki ithalat değerini ifade etmektedir (Grubel ve Lloyd, 1975).

Bu çalışmanın amacı endüstri içi ticaretle ilgili yaklaşımları inceleyerek Türk otomotiv sektörünün dünyadaki yerini tespit etmektir. Otomotiv sektöründe ülkeler arasında karşılıklı olarak yüksek kazanımların oluşması amacıyla, otomotiv sektörü dış ticaretinde yer alan ürünler üç alt basamağa kadar indirilip Türkiye'nin otomotiv sektöründe en yoğun endüstri içi ticaret yaptığı ülkeler alt gruplara göre tespit edilmiştir. Çalışmada TÜİK'in SITC Rev4 Sınıflamasına Göre Dış Ticaret endekslerinde otomotiv sektörü için kullanılan 6 alt gruba (781, 782, 783, 784, 785 ve 786) ait 2002-2016 yılı aralığına göre ithalat-ihracat grafikleri, rakamları ve Grubel-Lloyd endeks değerleri sunulmuştur.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Son yıllarda uluslararası ticarete geleneksel modellerin yerine uluslararası ticaretin yönünü belirleyen temel etken olarak farklılaştırma ve buna bağlı ticaret şekli olan Endüstri İçi Ticaret (EİT) yer almaktadır. EİT'e yönelik Literatürde yer alan çalışmalar çok çeşitlilik göstermektedir. Bu nedenle ortak bir metodolojiden söz edemeyiz. Ancak bir genelleme yapacak olursak çalışmaların hem ölçme teknikleri ve endekslere, hemde EİT'in belirleyicilerinin analizine odaklandığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda bazı çalışmalar her ikisini de kapsamaktadır.

Yabancı literatürde EİT'in ülke ve endüstriye yönelik belirleyicilerine ilişkin ilk ampirik çalışmalardan birisi Loertscher ve Matter'in (1980) 1971-1972 yıllarında OECD ülkelerine yönelik yaptıkları çalışmadır. Bunu takip eden diğer çalışmalar Caves (1981), Toh (1982), Balassa (1986), Balassa ve Bauwers (1987), Lee (1989), Bergstrand (1990), Clark (1993),

Hughes (1993), Stone ve Lee (1995), Hummels ve Levinsohn (1995), Clark ve Stanley (1999), Ekayaneke (2001) ve Sharma (2002) nin çalışmalarıdır.

Son yıllarda uluslararası ticarete geleneksel modellerin yerine uluslararası ticaretin yönünü belirleyen temel etken olarak kalite farklılıkları ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu da yatay-dikey EİT ayrımının önemini daha çok ortaya çıkartmıştır. Kalite farklılıkları olan malların değişimi temeline dayanan dış ticaret dikey EİT olarak tanımlanmaktadır. Kalite dışında belirli niteliklere göre farklılaştırılmış malların değişimine dayalı ticarete yatay EİT olarak tanımlanmaktadır.

EİT 1980'lerden önce ölçüğe göre artan getiriler ve yatay farklılaştırılmış malların ticareti şeklinde açıklanmaktaydı. 1981'de Falvey'in çalışmasından sonra EİT benzer ürünler arasındaki kalite farklılıklarına dayalı olarak açıklanmaya başlanmıştır. Yatay-Dikey EİT hesaplamalarında birim değer kavramıyla Abd-el Rahman (1991) ve Greenaway (1994,1995) katkıda bulunmuştur. Bu çalışmaları Fontagne vd. (2006), Tharakan ve Kerstens (1995), Hellvin (1996), Aturupane vd. (1997), Hu ve Ma (1999), Blanes ve Martin (2000), Gullstrand (2002), Fontagne ve Freudenberg (2002), Fukao vd. (2003), Sharma (2004), Baleix ve Egido (2005), Byun ve Lee (2005), Ando (2006), Caetono ve Galego (2007), Leitano vd. (2009), Pittiglio ve Reganati (2012), çalışmaları takip etmiş ve teoriyi bu günkü haline getirmede katkı sağlamıştır.

Endüstri İçi Ticaret ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalarda çok çeşitlilik göstermektedir. Endüstri İçi Ticaret konusunda Avrupa Birliği ülkeleri, BRICS ülke grubu, Orta Asya ülkeleri gibi ülke gruplarını baz alarak yapılan çalışmalarla birlikte sektör odaklı çalışmalarda bulunmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalardan Küçükahmetoğlu (2001)tüm dünya ülkelerinin 1989-1998 yılları arasında Grubel-Lloyd endekslerini hesapladığı çalışmada endeksin dönem boyunca arttığını ifade etmiş ve Türkiye'nin EİT seviyesinin gelişmiş ülkelere göre düşük olduğu sonucuna varmıştır. Şimşek (2015) ise yatay ve dikey EİT kavramlarına yer vererek Türkiye'de düşük kalite dikey endüstri içi dış ticaretin baskın olduğu sonucuna varmıştır.

Aydın (2008) çalışmasında Türkiye'nin toplam ticareti ölçek ekonomileri ve uzmanlaşma temelli olduğunu ve EİT oranının %40 seviyesinde olduğunu ifade etmiş, Aydın (2010)'da ise Türkiye'nin çeşitli ülkelerle yaptığı ticari hizmetler analiz edilerek özellikle Almanya ve Fransa'nın bu sektörde rakip ekonomiler olduğunu vurgulamıştır.

Başkol (2009), Türkiye'de endüstri içi ticaretin daha çok standart teknolojiye ait ürünlerde gerçekleştiğini, yüksek teknolojiye sahip endüstrilerin endeks değerlerinin düşük olduğunu ifade etmiştir. Başkol (2010) başka bir çalışmasında, Türkiye ile Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki EİT'i analiz etmiş ve EİT'nin payı süreç içinde artmış olsa da endüstrilerin büyük bir kısmında EİT'in yetersiz olduğunu ifade etmiştir.

Şahin (2015) çalışmasında, Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörünün AB-15 ülkelerindeki, Şahin (2016a) çalışmasında yaş meyve ve sebze sektörünün BRICS ülkelerindeki ve Şahin (2016b) çalışmasında ise ormana dayalı sektörlerin EİT yapısını analiz etmiştir. Tekstil sektörü üzerinde EİT'yi inceleyen diğer bir çalışma olan Özkaya (2010) ise 1989-2009 döneminde kişi başına düşen gelir ve ölçekekonomilerinin EİT düzeyini olumlu etkilediği, doğrudan yabancı yatırımı olumsuz etkilediği sonuçlarına ulaşmıştır.

Akal (2008) çalışmasında Türkiye'nin Ortadoğu sınır ülkeleriyle yaptığı dış ticareti incelemiştir. Türkiye'nin bu ülkelere olan ihracatın emek yoğun mallardan sermaye yoğun ve teknoloji içerikli mallara yoğunlaşmış olduğunu, ayrıca petrol sektöründe de bir endüstri içi ticaretin oluşmaya başladığını ifade etmiştir. Aynı ülke grubuyla analizi yapan Erlat ve Erlat (2012) ise Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle EİT seviyesinin çok düşük olduğunu, en yüksek düzeyde olan İsrail ve Mısır'ın EİT payının yüzde 10 civarında olduğunu ortaya koymuştur.

Emirhan (2014) ise 1985-2010 yılları arasında Türkiye’den göç akımının yoğun olduğu 20 ülke üzerinde yaptığı analizde göç akımlarının endüstri içi ticareti azalttığını ifade etmiştir. 1990-2001 dönemi için Türkiye’de Cam ve Seramik sektörünün EİT seviyesini inceleyen Konyalı ve Emirhan (2004) ise EİT’nin seramik sektöründe düşük, cam sektöründe ise düşme eğiliminde olduğunu ve iki sektörde de AB piyasasındaki talebe uyumun yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Türkiye’nin Avrupa Birliği (15) ülkeleriyle endüstri içi ticaretini inceleyen Altay ve Şen (2009) Türkiye’nin 1995-2007 yılları arasında Türkiye’nin rakiplerine oranla daha yüksek bir artış trendine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Altay vd. (2015)’in yine aynı ülke grubuyla yaptığı bir diğer çalışmada da Türkiye’nin düşük katma değerli ürünlerde avantajlı olduğu sonucuna varmıştır. Çalışkan (2010) ise AB ülkeleri üzerinde 1990-2007 döneminde yaptığı çalışmada EİT oranı istikrarlı bir şekilde artmasına rağmen, Türkiye’nin AB ile ticaretinin endüstriler arası ticaret şeklinde olduğu sonucuna varmıştır. Türkiye’nin AB karşısında ileri teknoloji içerikli sektörde rekabet gücünün düşük olduğunu ifade eden Eşiyok (2014), düşük teknolojide rekabetin yüksek olduğunu gözlemlemiştir.

Erün (2010) ise AB (15) ve AB (21) arasında gıda ve canlı hayvan sektörü üzerinde yaptığı analizde yüksek kalitede dikey EİT yapısı olduğunu ancak tek tek ülkeler için dikey EİT yapısının düşük olduğunu gözlemlemiştir. Serbest Ticaret anlaşmaları kapsamında Türkiye’nin dış ticaret yapısında 1993-2012 yılları arasındapanel veri analizi yaparak EİT’nin payını inceleyen Küçüksakarya (2016), Türkiye’nin gerçekleştirdiği ticaret şeklinin tamamlayıcı olduğu, rekabetçi yapıda olmadığı sonucuna varmıştır

Şentürk (2014) çalışmasında Türkiye’nin 1990-2013 yılları arasında seçilmiş ülkelerle EİT seviyesinin 23 yıl içinde yükselen bir seyir izlediğini gözlemlemiştir. Şentürk (2016) çalışmasında EİT’nin belirleyicilerine yönelik temel literatür çalışması yapmıştır. Şentürk ve Köseahyaoglu (2014) ise Türkiye’nin EİT potansiyelini 1995-2012 dönemi için ülke ve politika temelli belirleyiciliğine ilişkin kurduğu modeli panel veri yöntemi ile analiz etmiş, Şentürk ve Köseahyaoglu (2015) çalışmasında ise EİT değerlerinin genellikle düşük veya orta teknoloji mallarda yüksek değerler taşıdığı sonucuna varmışlardır.

Otomotiv şirketlerinin maliyetleri düşürme ve gelişmekte olan piyasalarda nihai müşteriye yakın olma amacıyla üretim yerlerini değiştirmelerini Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya örneğinde inceleyen Havas (1997), bu ülkelerin Ar-Ge imkânlarının teşvik etme, eğitim ve öğretim için yeterli fonlar sağlama ve düşük teknolojiye sahip olmaktan kaçınma gibi öneriler sunmuştur.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada TÜİK’in dış ticaret istatistiklerinden alınan verilere göre Türkiye ile tüm dünya ülkeleri arasında otomotiv sektöründe Grubel-Lloyd endeksleri hesaplanarak Endüstri içi dış ticaretin seviyesi hesaplanmıştır.

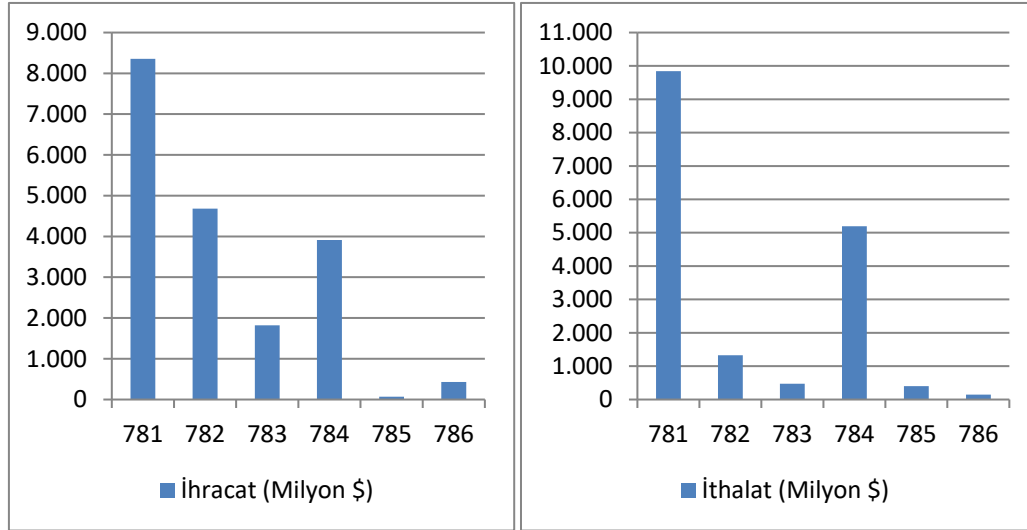
3.1. Çalışmada Kullanılan Veriler:

TÜİK’in SITC Rev4 Sınıflamasına Göre Dış Ticaret endekslerinde otomotiv sektörü için kullanılan gruplar ve kodları aşağıdaki gibi alt gruplara ayrılmıştır:

- I. 781 - Motorlu yolcu taşıtları (binek otomobilleri vb.)
- II. 782 - Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar

- III. 783 - Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları
- IV. 784 - Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri (772,781,782,783 için)
- V. 785 - Motosikletler, bisikletler, hasta-sakatlar taşıyıcılar, vb. ve bunların aksam parçaları
- VI. 786 - Römorklar ve yarı römorklar

Motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler ve bunların aksam ve parçaları sektöründeki alt grupların ihracat ve ithalattaki ağırlıkları yıllara göre değişiklik arz etmektedir. Alt grupların 2016 yılındaki ihracat ve ithalat ağırlıklarına göre grafiği Şekil-1'deki gibidir:

Şekil 1: Türkiye'nin 2016 Yılında Otomotiv Sektörünün Alt Gruplarının Toplam Otomotiv İhracat ve İthalatı İçindeki Payları (Milyon \$)

Kaynak: (TÜİK, 2017).

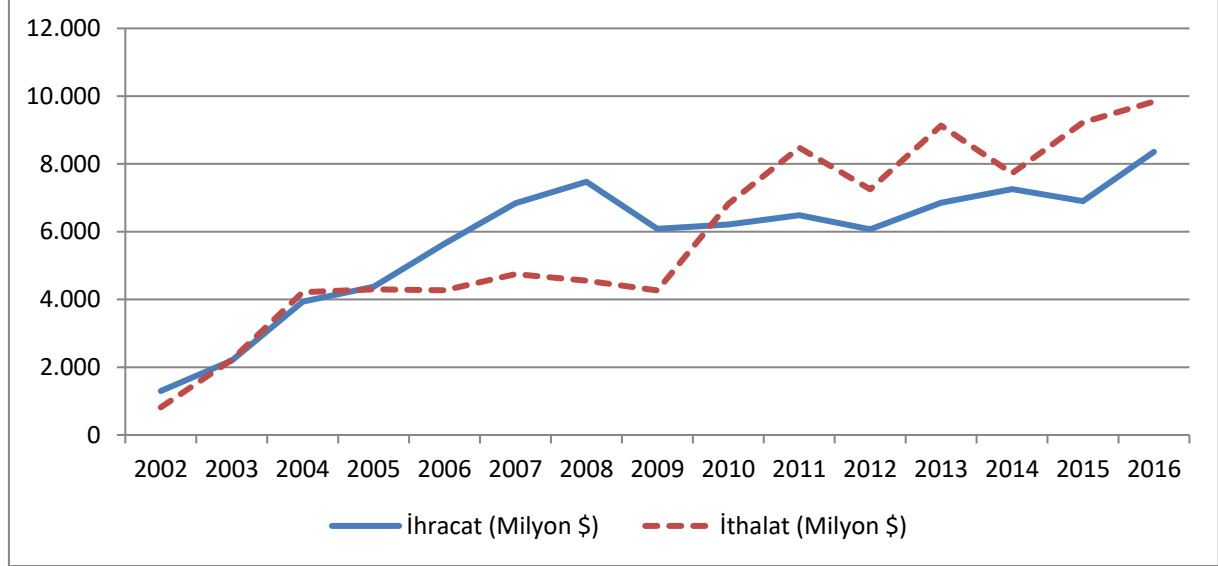
Şekil-1'e göre en çok ihraç yapılan alt gruplar 781 Motorlu yolcu taşıtlarında, en az olan alt grup ise 785 Motosikletler, bisikletler, hasta-sakatlar taşıyıcılar alt grubu olmuştur. Otomotiv alt gruplarından 2016 yılında en çok ithal yapılan alt gruplar 781 Motorlu yolcu taşıtlarında ve 784 Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri alt grubu olmuştur.

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada 2016 yılı otomotiv sektörü alt gruplarının her birisi için Türkiye'nin diğer ülkelerle endüstri içi rekabetinin analizi için Grubel-Lloyd endeksleri hesaplanıp en yüksek endekse sahip olan 10 ülke tabloda listelenmiştir. Deviren (2004) çalışmasında, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki sınai ürünlerin endüstri ticaretini ele almış ve Grubel-Lloyd 0,50 endeks değerinin altında kaldığı ülkeler arasında dış ticaretin endüstriler arası ticaret (EAT) yapısına sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada da kritik değer 0,50 olarak alınacak olup, bu değer üstünde endeks değerine sahip ülkelerle endüstri içi ticaret yapısına sahip olduğu ifade edilecektir. Türkiye'nin 781, 782, 783, 784, 785 ve 786 alt gruplarına ait 2002-2016 yılı aralığına göre ithalat-ihracat grafikleri, 2016 yılı ihracat-ithalat rakamları ve Grubel-Lloyd endeks değerleri verilmiştir.

4.1. 781-Motorlu Yolcu Taşıtları (Binek Otomobilleri vb.)

Motorlu yolcu taşıtları (binek otomobilleri vb.) alt grubunda Türkiye'nin 2002-2016 yılları arasındaki ihracat ve ithalatın grafiği aşağıdaki gibidir:

Şekil 2: Türkiye'nin 2002-2016 Yılları Arasında 781-Motorlu Yolcu Taşıtları İhracat ve İthalatı (Milyon \$)

Kaynak: (TÜİK, 2017).

Şekil 2'ye göre 2004-2009 arası durağan seyreden ithalatın daha sonraki yıllarda artış trendinde olduğunu, ihracatın 2008 yılındaki düşüş hariç tüm yıllarda artış trendine sahip olduğu görülmektedir. Motorlu yolcu taşıtlarının olduğu grubun endeks sıralamaları ve 2016 yılı ihracat-ithalat rakamları Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2: 781-Motorlu Yolcu Taşıtları (Binek Otomobilleri vb.)

Ülke adı	İhracat (\$)	İthalat(\$)	Grubel-Lloyd Endeksi
İngiltere	744.599.996	785.598.362	0,97
Sırbistan	23.116.988	15.247.501	0,79
ABD	70.227.643	128.729.308	0,70
Polonya	268.425.661	556.329.668	0,65
Finlandiya	38.992.843	18.097.617	0,63
Macaristan	131.596.189	285.810.478	0,63
İspanya	646.219.896	1.493.036.969	0,60
Fransa	1.127.611.666	408.217.095	0,53
Fas	114.497.373	367.515.160	0,47
Meksika	57.298.951	195.272.173	0,45

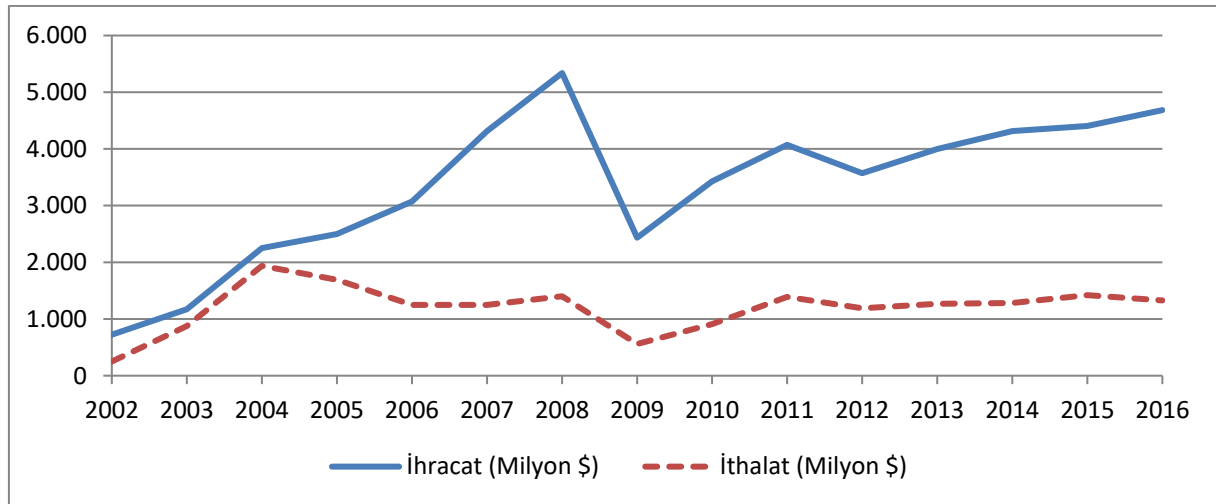
Kaynak: (TÜİK, 2017).

Tablo 2'ye göre Motorlu yolcu taşıtları, binek otomobilleri alt grubunda Türkiye ile en yüksek EİT seviyesine sahip ülke İngiltere'dir. Ardından Sırbistan ve ABD gelmektedir. Türk otomotiv sektörünün en büyük ihracat pazarlarından olan İngiltere hafif ticari araçlarının neredeyse tamamını Koç Holding bünyesinde bulunan Ford Otosan ve Tofaş'tan ihraç etmektedir.

Ford, Transit modelini 2012 yılına kadar hem Türkiye hem de İngiltere’de üretirken 2012 sonrasında tek üretim merkezi olarak Gölcük’ü tercih etmiştir (Yenigün,2016). Buna karşılık, İngiltere’de üretim yapan BMW, Ford, Honda, Nissan, Toyota gibi firmalardan yüksek katma değerli lüks ve normal binek araç ithalat edilmektedir (Londra Ticaret Müşavirliği,2007).Ford Otosan, Transit Connect markasını, Tofaş ise Doblo’yu Ram markasıyla ABD’ye ihraç eden Türkiye, aynı zamanda Toyota’nın SUV modeli ve CH-R modelini de ihraç etmeyi planlamaktadır (Özpeynirci, 2016). Binek otomobil alt grubunda İngiltere ile Türkiye arasında yüksek bir endüstri içi ticaret olması, bu ülkeyle uzmanlaşmaya giderek ürettiği binek otomobil çeşidini azaltarak daha verimli ve düşük maliyetle üretim yapıp ihraç etmekte, diğer ülkelerden de o ülkenin uzmanlaştığı ürünleri ithal ederek daha çok ürün çeşitliliğine ulaşmaktadır.781 alt grubundaGrobal Lloyd (GL) endeks değerlerine göre Türkiye ile İngiltere arasında yüksek düzeyde endüstri içi ticaret (EİT) yapısı mevcut iken, GL değeri 0.50’nin altında olan Fas ve Meksika ile yapılan ticaretin endüstriler arası ticaret (EAT) yapısında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. 782-Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Taşıtlar

Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar alt grubunda Türkiye’nin 2002-2016 yılları arasındaki ihracat ve ithalat grafiği aşağıdaki gibidir:

Şekil 3: Türkiye’nin 2002-2016 Yılları Arasında 782-Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Taşıtların İhracat ve İthalatı (Milyon \$)

Kaynak: (TÜİK, 2017).

Şekil 3’e göre Türkiye’nin eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtların ihracatına ithalata göre bir üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. İhracatın ABD’de 2007 sonuna doğru meydana gelen finansal krizin, diğer ülkelere de yayılarak küresel bir krize dönüştüğü yıllardaki düşüşten sonraki tüm dönemlerde arttığı, ithalatın ise 2004 yılındaki zirve değerinden sonra bir düşüş trendine girdiği ve ardından da durağan bir seyir izlediği görülmüştür. Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtların olduğu grubun endeks sıralamaları ve 2016 yılı ihracat-ithalat rakamları Tablo 3’de sunulmuştur:

Tablo 3: 782-Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Taşıtlar

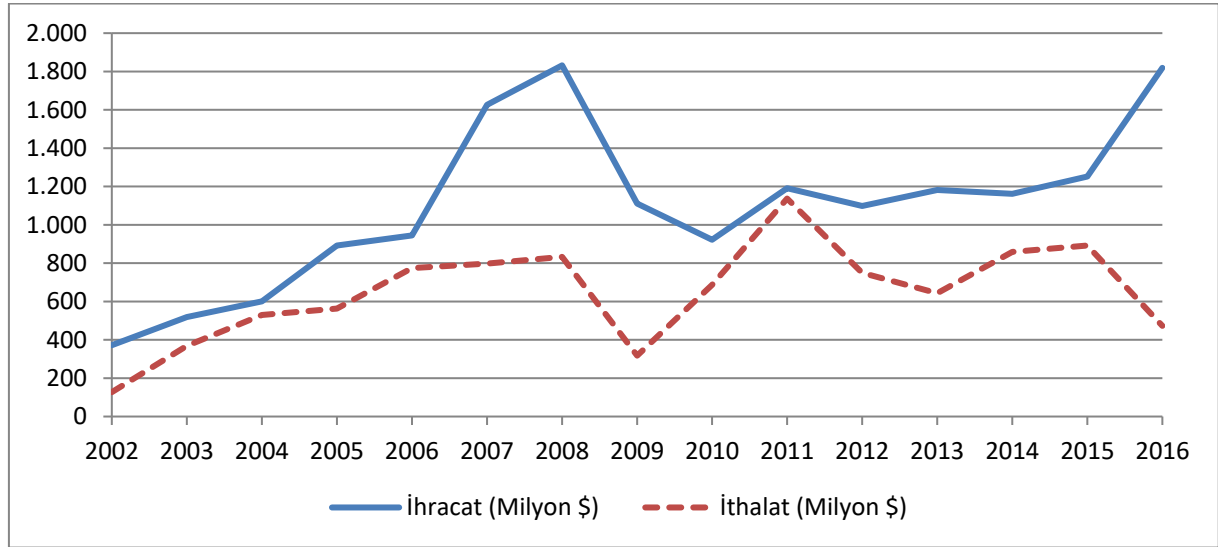
Ülke adı	İhracat (\$)	İthalat (\$)	Grubel-Lloyd Endeksi
Almanya	355.196.742	360.468.672	0,99
Özbekistan	383.656	394.000	0,98
Polonya	44.923.890	42.673.638	0,97
Avusturya	21.144.338	15.186.054	0,83
Hırvatistan	14.174.594	9.511.740	0,80
İtalya	641.878.369	235.021.652	0,53
İran	2.716.081	963.701	0,52
İspanya	220.233.204	76.379.485	0,51
Kırgızistan	185.000	577.249	0,48
Finlandiya	1.782.237	5.737.032	0,47

Kaynak: (TÜİK, 2017).

Tablo 3'e göre Türkiye ile en yüksek EİT seviyesine sahip ülke Almanya'dır. Almanya da Türk vatandaşlarının yoğun bir nüfusa sahip olması, Almaya ile Türkiye'nin tarihi, sosyal ve ekonomik ortak noktalarının çok oluşu ve Almanya'nın geleneksel bir ticaret ortağı oluşu (Aydın, 2010), otomotiv sektöründe eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar alt grubunda EİT'ye de yansdığı görülmüştür. Özbekistan ile EİT endeksi yüksek olmasına rağmen ihracat ve ithalat hacmi oldukça düşüktür. İtalya ve İspanya bu alt grupta en çok ihracat yapılan ülkeler olmasına karşın ithalat oranı düşüktür. 782 alt grubunda GL endeks değerlerine göre Türkiye ile Almanya, Özbekistan ve Polonya arasında yüksek düzeyde EİT yapısı mevcut iken, GL değeri 0.50'nin altında olan Kırgızistan ve Finlandiya ile yapılan ticaretin EAT yapısında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.3. 783-Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları

Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları alt grubunda Türkiye'nin 2002-2016 yılları arasındaki ihracat ve ithalat grafiği aşağıdaki gibidir:

Şekil 4: Türkiye'nin 2002-2016 Yılları Arasında 783-Başka Yerde Belirtilmeyen Motorlu Karayolu Taşıtlarının İhracat ve İthalatı (Milyon \$)

Kaynak: (TÜİK, 2017).

Şekil 4'e göre ihracat seviyesi ithalat seviyesinin üzerinde olmakla birlikte son yıllarda ihracat seviyesi artarken ithalat seviyesinin azaldığı ve ihracat ile ithalat arasındaki makasın açıldığı görülmektedir.

Başka yerde belirtilmeyen motorlu taşıtlar iki alt grubu içermektedir. Bunlar;

783.1 - Sürücü dâhil olmak üzere on veya daha fazla kişinin taşınması için motorlu taşıtlar

783.2 - Yarı römorklar için yol traktörleri (UNSD, 2017).

Grubun endeks sıralamaları ve 2016 yılı ihracat-ithalat rakamları Tablo 4'de verilmiştir:

Tablo 4: 783-Başka Yerde Belirtilmeyen Motorlu Karayolu Taşıtları

Ülke adı	İhracat (\$)	İthalat(\$)	Grubel-Lloyd Endeksi
Belçika	29.983.687	34.998.743	0,92
Almanya	392.902.650	198.492.896	0,67
Portekiz	10.110.011	4.006.022	0,56
İsveç	17.736.797	6.360.460	0,52
İspanya	105.388.765	32.724.492	0,47
Hollanda	32.582.055	134.898.827	0,38
İran	505.322	79.682	0,27
Fransa	330.001.901	47.052.764	0,24
Polonya	102.267.362	12.618.041	0,21
Avusturya	35.404.107	910.566	0,05

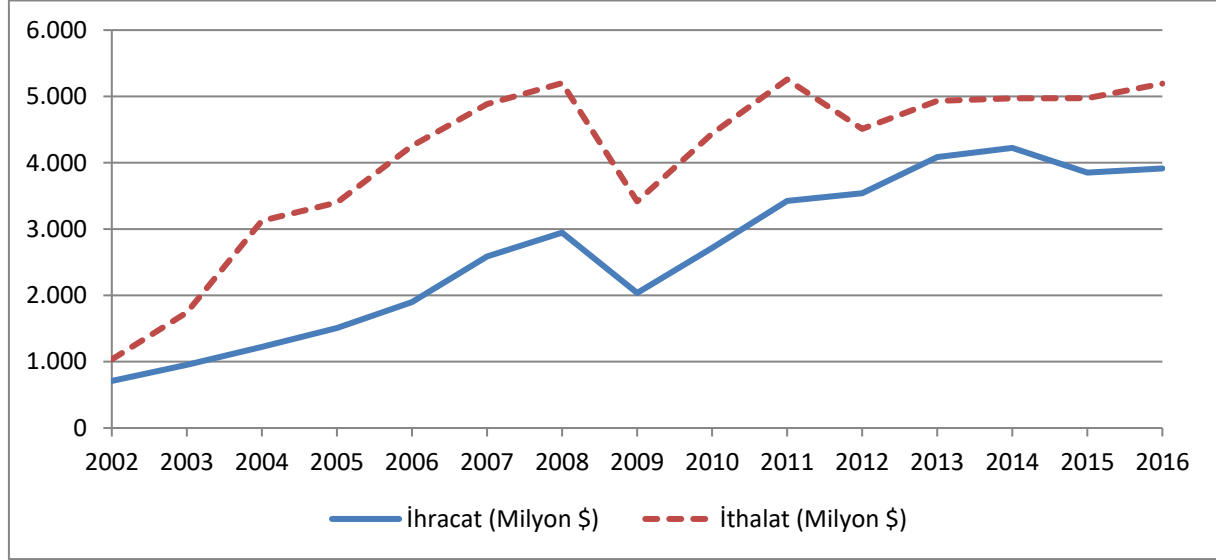
Kaynak: (TÜİK, 2017).

Tablo 4'e göre en yüksek EİT'ye sahip olan ülke Belçika olmakla birlikte ihracat ve ithalat hacmi Almanya ve Fransa'ya göre çok düşük seviyede bulunmaktadır. Almanya, Fransa, Polonya ve İspanya'da ihracat miktarları ithalattan daha yüksek seviyededir. 783 alt grubunda

GL endeks değerlerine göre Türkiye ile Belçika arasında yüksek düzeyde EİT yapısı mevcut iken, GL değeri 0.50'nin altında olan İspanya, Hollanda, İran, Fransa, Polonya ve Avusturya ile yapılan ticaretin EAT yapısında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.4. 784-Motorlu Taşıtların Aksam ve Parçaları İle Şase ve Karoserleri (772,781,782,783 İçin)

Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri alt grubunda Türkiye'nin 2002-2016 yılları arasındaki ihracat ve ithalatın grafiği şekil 5'deki gibidir:

Şekil 5: Türkiye'nin 2002-2016 Yılları Arasında 784-Motorlu Taşıtların Aksam ve Parçaları İle Şase ve Karoserlerinin İhracat ve İthalatı (Milyon \$)

Kaynak: (TÜİK, 2017).

Şekil 5'e göre Motorlu taşıtların aksam ve parçaları alt grubunda yıllara göre ithalatın ihracata göre üstünlüğü görülmektedir. 2008 finansal kriziyle düşüşe geçen eğilim 2009'dan itibaren toparlanma sürecine girerek hem ithalat hem ihracatta artan bir seyir izlemektedir. Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri alt grubun endeks sıralamaları ve 2016 yılı ihracat-ithalat rakamları Tablo 5'de sunulmuştur:

Tablo 5: 784-Motorlu Taşıtların Aksam ve Parçaları ile Şase ve Karoserleri

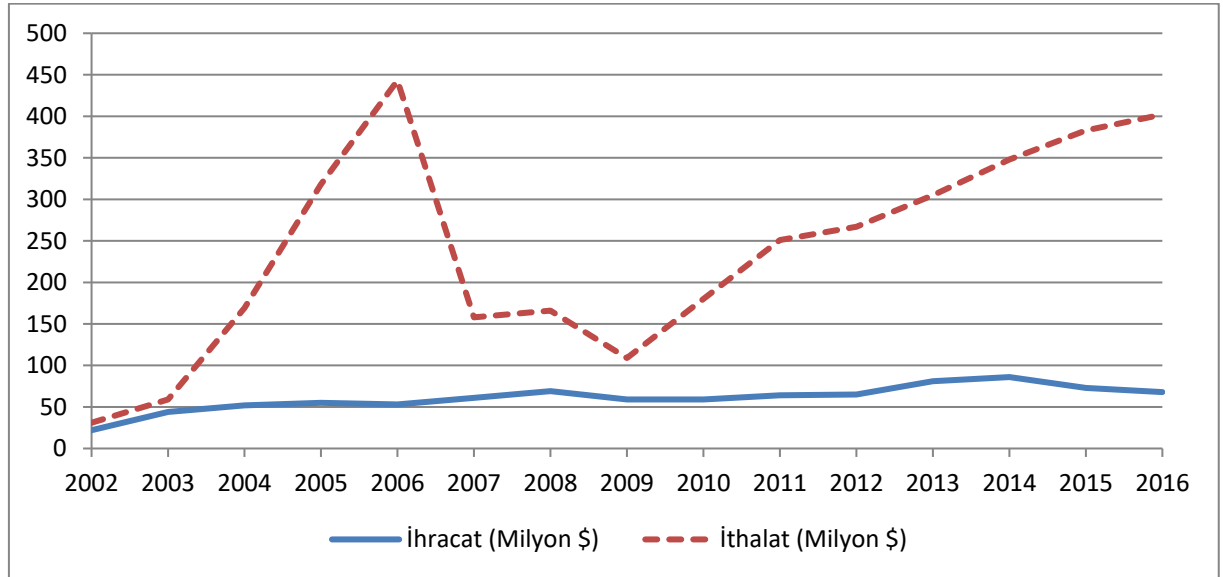
Ülke adı	İhracat (\$)	İthalat (\$)	Grubel-Lloyd Endeksi
Fransa	370.484.908	424.621.118	0,93
Romanya	162.465.828	140.594.111	0,92
Almanya	793.932.328	1.088.259.999	0,84
İspanya	187.466.301	257.688.456	0,84
Vietnam	1.962.806	1.405.810	0,83
Kanada	7.776.690	5.130.591	0,79
Avusturya	31.162.890	20.505.207	0,79
İngiltere	292.852.566	179.915.505	0,76
Macaristan	45.090.823	83.501.990	0,70
İrlanda	7.024.870	3.733.961	0,69

Kaynak: (TÜİK, 2017).

Tablo 5'e göre hem EİT yüksek olduğu hem de ihracat ve ithalat hacimlerinin yüksek olduğu ülkeler Fransa, Romanya, Almanya ve İspanyadır. Bu ülkelerle olan EİT performansının yüksekliği ticaretin iki yönlü olarak gerçekleştiğini göstermektedir. 784 alt grubunda GL endeks değerlerine göre Türkiye ile Fransa ve Romanya arasında yüksek düzeyde EİT yapısı mevcuttur. 784 alt grubunda Türkiye'nin 19 ülke ile ticaret yapısı EİT düzeyinde olduğu, diğer ülkelerle EAT yapısında olduğu bulunmuştur.

4.5. 785-Motosikletler, Bisikletler, Hasta-Sakatlar Taşıyıcılar, vb. ve Bunların Aksam Parçaları

Motosikletler, bisikletler, hasta-sakatlar taşıyıcılar, vb. ve bunların aksam parçaları alt grubunda Türkiye'nin 2002-2016 yılları arasındaki ihracat ve ithalatın grafiği aşağıdaki gibidir:

Şekil 6: Türkiye'nin 2002-2016 Yılları Arasında 785-Motosikletler, Bisikletler, Hasta-Sakatlar Taşıyıcılar, vb. ve Bunların Aksam Parçaları İhracat ve İthalatı (Milyon \$)

Kaynak: (TÜİK, 2017).

Şekil 6’da ithalatın ihracata göre üstünlüğü ve ithalat trendinin 2008 finansal krizi öncesinde en düşük seviyeye ulaştığını, kriz sonrasında ise eski seviyesine kadar artış gösterdiği görülmektedir. Motosikletler, bisikletler, hasta-sakatlar taşıyıcılar, vb. ve bunların aksam parçaları alt grubun endeks sıralamaları ve 2016 yılı ihracat-ithalat rakamları Tablo 6’de sunulmuştur:

Tablo 6: 785-Motosikletler, Bisikletler, Hasta-Sakatlar Taşıyıcılar, vb. ve Bunların Aksam Parçaları

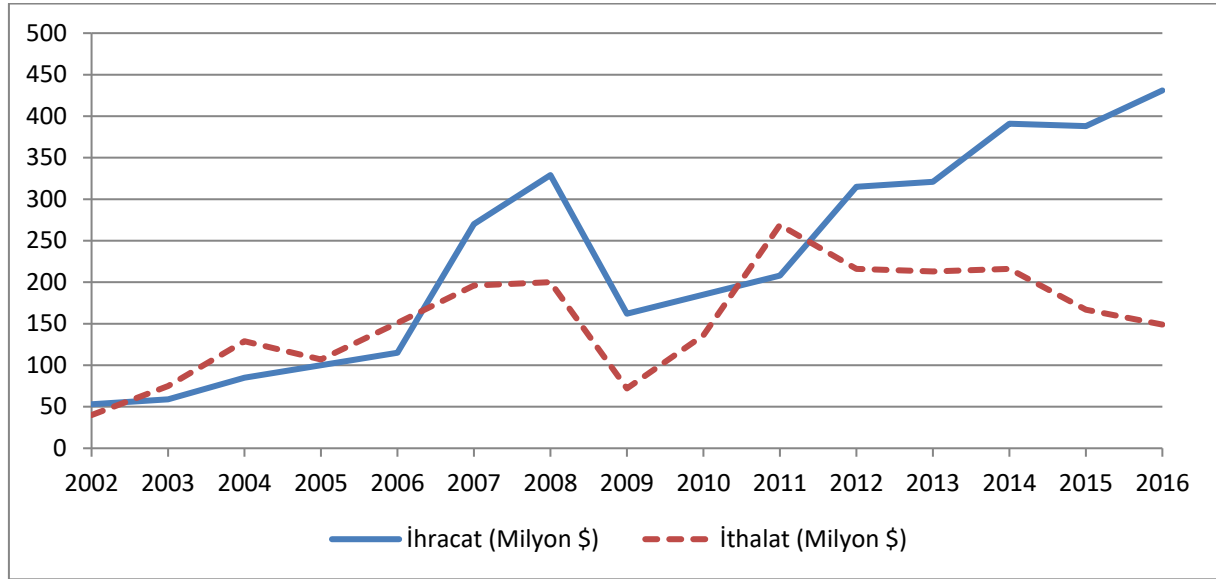
Ülke adı	İhracat (\$)	İthalat (\$)	Grubel-Lloyd Endeksi
Kanada	13.329	17.962	0,85
Polonya	241.601	356.363	0,80
Hong Kong	911	1.660	0,70
İspanya	1.841.722	859.831	0,63
Almanya	5.927.503	14.325.288	0,58
Fransa	8.077.292	20.850.014	0,55
İtalya	3.985.214	12.185.880	0,49
Avustralya	38.501	9.752	0,40
Danimarka	328.955	83.125	0,40
İngiltere	5.611.410	1.411.560	0,40

Kaynak: (TÜİK, 2017).

Tablo 6’ya göre Motosikletler, bisikletler, hasta-sakatlar taşıyıcılar alt grubunda Fransa, Almanya ve İtalya ile ihracat-ithalat hacimleri yüksek olmasına karşın EİT performansı düşük kalmıştır. Kanada ve Polonya ile EİT yüksek olmasına karşın dış ticaret hacminin yüksek olmadığı görülmektedir. 785 alt grubunda GL endeks değerlerine göre Türkiye ile Kanada ve Polonya arasında yüksek düzeyde EİT yapısı mevcut iken, GL değeri 0.50’nin altında olan İtalya, Avustralya, Danimarka ve İngiltere ile yapılan ticaretin EAT yapısında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.6. 786 - Römorklar Ve Yarı Römorklar

Römorklar ve yarı römorklar alt grubunda Türkiye’nin 2002-2016 yılları arasındaki ihracat ve ithalatın grafiği aşağıdaki gibidir:

Şekil 7: Türkiye'nin 2002-2016 yılları arasında 786-Römorklar ve yarı römorklar ihracat ve ithalatı (milyon \$)
Kaynak: (TÜİK, 2017).

Şekil 7'e göre 2011 yılına kadar dalgalı bir trende sahip olan ihracat ithalat ilişkisi, 2011 yılından sonra ihracat yoğunluklu olarak bir artış göstermektedir. Buna karşın ithalatta düşüş eğilimi görülmektedir. Römorklar ve yarı römorklar alt grubun endeks sıralamaları ve 2016 yılı ihracat-ithalat rakamları Tablo 7'de sunulmuştur:

Tablo 7: 786-Römorklar ve Yarı Römorklar

Ülke adı	İhracat (\$)	İthalat (\$)	Grubel-Lloyd Endeksi
Almanya	92.176.204	103.764.899	0,94
İrlanda	25.788	22.446	0,93
Belçika	4.843.550	5.805.198	0,90
Hong Kong	39.829	49.108	0,89
ABD	1.102.541	1.513.500	0,84
Finlandiya	303.617	203.349	0,80
İngiltere	1.263.679	776.835	0,76
İspanya	2.289.950	4.250.203	0,70
Macaristan	960.030	1.782.615	0,70
İtalya	11.026.222	3.549.341	0,48

Kaynak: (TÜİK, 2017).

Tablo 7'ye göre Türkiye'nin Almanya, İrlanda ve Belçika ile EİT performansının yüksek olduğu ancak İrlanda ile ticaret hacminin düşük olduğu görülmektedir. Türkiye'de 2016 yılında 66.915 traktör üretilmiş, genel olarak işletmelerin alım gücünün zayıf olması sebebiyle bunların büyük bir bölümü 100 beygir gücüne kadar olan traktörlerden oluşmaktadır. Yerli sanayi tarafından üretimi rasyonel olmayan veya know-how'a dayanan unsurlara sahip olan büyük model tarım makineleri gibi araçlar ise ithalat yoluyla sağlanmaktadır (İleri, 2017). 786 alt grubunda GL endeks değerlerine göre Türkiye ile Almanya ve İrlanda arasında yüksek düzeyde EİT yapısı mevcut olduğu sonucuna varılmıştır.

5. SONUÇ

Otomotiv sektörü Türkiye’de yarattığı katma değer, istihdam ve ilişkili olduğu sanayi dallarıyla birlikte önem derecesi yüksek olan bir sektördür. Sektördeki ticaretin endüstriler arası veya endüstri içi yapıya sahip olup olmadığının sorgulanması da önem taşımaktadır. Bu çalışmada 2016 yılı için otomotiv sektörünün 6 alt grubu üzerinden Türkiye ile ihracat ve ithalat yapan ülkelerle Türkiye arasındaki ticaretin yapısı analiz edilmiştir. Tablo 8’de otomotiv sektöründeki tüm alt grupların endeks değerleri toplu halde sunulmuştur:

Tablo 8: Otomotiv Sektörü Alt Grupların Grubel-Lloyd (G-L) Endeks Değerleri

781		782		783		784		785		786	
Ülke	G-L	Ülke	G-L	Ülke	G-L	Ülke	G-L	Ülke	G-	Ülke	G-L
İngiltere	0,97	Almanya	0,99	Belçika	0,92	Fransa	0,93	Kanada	0,85	Almanya	0,94
Sırbistan	0,79	Özbekista	0,98	Almany	0,67	Romanya	0,92	Polonya	0,80	İrlanda	0,93
ABD	0,70	Polonya	0,97	Portekiz	0,56	Almanya	0,84	Hong Kong	0,70	Belçika	0,90
Polonya	0,65	Avusturya	0,83	İsveç	0,52	İspanya	0,84	İspanya	0,63	Hong	0,89
Finlandiya	0,63	Hırvatista	0,80	İspanya	0,47	Vietnam	0,83	Almanya	0,58	ABD	0,84
Macaristan	0,63	İtalya	0,53	Holland	0,38	Kanada	0,79	Fransa	0,55	Finlandiya	0,80
İspanya	0,60	İran	0,52	İran	0,27	Avusturya	0,79	İtalya	0,49	İngiltere	0,76
Fransa	0,53	İspanya	0,51	Fransa	0,24	İngiltere	0,76	Avustralya	0,40	İspanya	0,70
Fas	0,47	Kırgızista	0,48	Polonya	0,21	Macaristan	0,70	Danimarka	0,40	Macaristan	0,70

Kaynak: (TÜİK, 2017).

784-Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri alt grubunda ve 786-Römorklar ve yarı römorklar alt grubundaki ilk 10 ülke ile Türkiye’nin ticaret G-L endeks değeri en düşük 0,70 olduğundan yüksek seviyede EİT gözlemlenmiştir. Diğer alt gruplarda ise ilk sıradaki ülkelerin haricinde tüm ülkelerle Türkiye arasında EAT şeklinde ticaret yapısı mevcuttur. Otomotiv sektörünün alt grupları göz önüne alındığında en çok ihracat yapılan alt grupların 781, 782 ve 784 alt grupları olduğu, en çok ithalat yapılan alt grupların ise 781 ve 784 olduğu görülmektedir. Sektörün büyük bir kısmını temsil eden bu alt gruplar üzerinden inceleme yapıldığında 781 Motorlu yolcu taşıtları (binek otomobilleri vb.) alt grubunda ve 782 Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar alt grubunda Türkiye’nin 8 ülke ile EİT’ye sahip olduğu, 784 Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri alt grubunda ise 19 ülke ile EİT’ye sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’nin 2016 yılında 781 ve 784 alt grubunda ihracat ve ithalat değerleri birbirine yakın, 782 alt grubunda net ihracatçı konumunda bulunmaktadır. Türkiye genel olarak 78 kodlu otomotiv sektöründe 2016 yılında 19.274.169.262 dolar ihracat, 17.389.922.127 dolar ithalat gerçekleştirmiştir.

Türkiye’nin ekonomik büyümesine paralel olarak sektörün de kararlı biçimde büyümesi için doğrudan yabancı yatırımların artması, teknoloji yoğunluklu üretimin ve yatırımın artırılması, üretim ve istihdam artışı sağlayacak büyük ve köklü firmaların Türkiye’de üretim yapmalarına olanak verecek yasal çerçevenin ve teşviklerin yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte ithalata bağımlılığın azaltılarak hammadde, ara mallar ve ileri teknoloji ürünlerin üretimi ve ihracatının artırılması teşvik edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abd-El Rahman, K.S. (1991). Firms competitive and national comparative advantages as joint determinant of trade composition. *WeltwirtschaftlichesArchiv*, 127 (1), 83-97.
- Akal, M. (2008). Ortadoğu sınır ülkeleriyle dış ticaret yoğunlaşması ve yapısal değişim. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 271-296.
- Altay, H., Özcan, S. E., ve Çınar, İ. T. (2015). Türkiye'nin Avrupa Birliği (15) pazarında endüstriler-arası ve endüstri- içi ticaret açısından avantajlı olduğu ürün gruplarının belirlenmesi: 1995-2007. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(23).
- Altay, H. ve Şen, A. (2009). Türkiye'nin Avrupa Birliği (15) pazarındaki endüstri- içi ticaret performansının rakip ülke performanslarıyla karşılaştırmalı analizi: 1995-2007. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 127-140.
- Ando, M. (2006), Fragmentation and vertical Intra-industry trade in East Asia. *North American Journal of Economics and Finance*, 17, 257-280
- Aturupane, C., Djankov, S. & Hoekman, B. (1997). Determinants of intra-industry trade between East and West Europa, 1850. *World Bank Working Papers*.
- Aydın, A. (2008). Türkiye ekonomisinde endüstri içi ticaretin yapısı. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(9), 73-96.
- Aydın, A. (2010). Türkiye'nin ticari hizmetler endüstri içi ticareti. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-10.
- Balassa, B. (1966). Tarif reductions and trade in manufacturers among the industrial countries. *The American Economic Review*, 56(3),471.
- Balassa, B. & Bauwens, L. (1987). Intra-industry specialization in a multicountry and multi-industry framework. *The Economic Journal*, 97, 388, 923-939.
- Balassa, B., (1986). The determinants of intra-industry specialization in the United States trade. *Oxford Economic Papers*, 38, 220-233.
- Baleix J. M. & Egado, A.I. (2005). Trade types with developed and developing countries what can we learn from Spanish data?. *Working Papers DEFI 05-06*.
- Başkol, M. O. (2009). Türkiye'nin endüstri- içi ticaretinin analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, XXVII, 2, 1-24.
- Başkol, M. O. (2010). Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki endüstri- içi ticaretin analizi. *International Conference on Eurasian Economies*, 386-391.
- Bergstrand, J. H., (1990). The Heckscher-Ohlin-Samuelson model, the Linder hypothesis, and the determinants of bilateral intra-industry trade. *Economic Journal*, 100(403), 1216-1229.
- Blanes, J.V. & Martin, C. (2000). The nature and causes of intra-industry trade: back to the comparative advantage explanation? The case of Spain. *Weltwirtschaftliches Archiv/Review of World Economics*, 136(3), 600-613.
- Byun, J. J. & Lee, S. H. (2005). Horizontal and vertical intra-industry trade: new evidence from Korea, 1991-1999. *Global Economy Journal*, 5(1), 1-29.
- Caetano J. & Galego A. (2007). In search for determinants of intra-industry trade within an enlarged Europe. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 5(2), 163.
- Clark, D. P. (1993). Recent evidence on determinants of intra-industry trade. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 129, 332-344.

- Clark, D. P. & Stanley, D. L. (1999), Determinants of intra-industry trade between developing countries and the United States. *Journal of Economic Development*, 24(2), 79-92.
- Caves, R. E. (1981). Intra-industry trade and market structure in the industrial countries. *Oxford Economic Papers*, 33, 203-223.
- Çalışkan, Ö. (2010). Türkiye-AB ticaretinde endüstri-içi ticaret olgusu, 1990-2007. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28(2), 1-45.
- Deviren, N. V. (2004). Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki sınai ürünleri endüstri içi ticareti. *Iktisat İşletme ve Finans*, 19(222), 107-127.
- Ekanayake, E. M. (2001), Determinants of intra-industry trade: the case of Mexico. *The International Trade Journal*, 15(1), 89–112.
- Emirhan, P. N. (2014). Uluslararası emek göçü ve dış ticaret arasındaki ilişki: Türkiye için bir uygulama. *Ege Akademik Bakış*, 14(4), 611.
- Erlat, G. ve Erlat, H. (2012). Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile olan ticareti, 1990-2002 (No.2012/26). *Discussion Paper, Turkish Economic Association*.
- Erün, G. (2010). Türkiye ile AB, gıda ve canlı hayvan sektörü dış ticaretinde endüstri içi ticaret analizi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 71-78.
- Eşiyok, B. A.(2014). Türkiye-AB arasında dış ticaretin teknolojik yapısı, rekabet gücü ve endüstri-içi ticaret: ampirik bir değerlendirme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 91-124.
- Falvey, R. (1981). Commercial policy and intra-industry trade. *Journal of International Economics*, 11, 495-511.
- Fontagne, L. & Freudenberg, M. (2002), *Long-term trends in intra-industry trade, Chapter 8, Frontiers of research on intra industry trade* içinde, H. Grubeland H.-H. Lee (ed.), Palgrave, London.
- Fontagne L., M., Freudenberg & Gaulier, G. (2006). A systematic decomposition of world trade in to horizontal and vertical IIT, *Review of World Economics. Weltwirtschaftliches Archiv*, 142(3), 459-475.
- Fukao, K., H. Ishido, & Ito, K. (2003). Vertical intra-industry trade and foreign direct investment in East Asia. *Journal of the Japanese and International Economies*, Issue 4, December 2003, 17, 468–506.
- Greenaway, D., R., Hine, & Milner, C. (1994). Country-specific factors and pattern of horizontal and vertical intra-industry trade in the UK. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 130(1), 77-100.
- Greenaway, D., R., Hine & Milner, C. (1995). Vertical and horizontal intra-industry trade: a cross industry analysis for the United Kingdom. *Economic Journal*, 105, 1505-1519.
- Gullstrand, J., (2002). Does the measurement of intra-industry trade matter?. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 138(2), 317-339.
- Grubel H. G. & Lloyd, P. J. (1971). The empirical measurement of intra industry trade. *Economic Record*, 47(4), 494-517.
- Grubel, H. G. & Lloyd, P. J. (1975). Intra-industry trade: The theory and measurement of international trade in differentiated products, *Macmillan*, London.
- Havas, A. (1997). Foreign direct investment and intra-industry trade: the case of the automotive industry in central Europe, in D. Dyker (ed.) *The technology of transition: Science and technology policies for transition countries*, Budapest, Central European University Press, 211-240.
- Hellvin, L. (1996). Vertical intra-industry trade between China and OECD countries. *OECD Development Technical Papers*, No. 114: 1-37.

- Hu, X. & MA, Y. (1999). International intra-industry trade of China. *Weltwirtschaftliches Archiv/Review of World Economics*, 135, 82-101.
- Hughes, K. (1993). Intra-industry trade in the 1980s: a panel study. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 129, 560-572.
- Hummels, D. & Levinsohn, J. (1995). Monopolistic competition and international trade: reconsidering the evidence. *Quarterly Journal of Economics*, 110, 799-836.
- İleri, M.S. (2017). Türkiye tarım makinaları sektör raporu, *Tarmakbir, Türk Tarım Alet ve Makineleri İmalatçılar Birliği*, Ankara.
- İyibozkurt, E. ve Başkol, M. O. (2005). Sanayi-içi ticaret (endüstri-içi ticaret) ve otomotiv sektörü, *TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Otomotiv Sanayi Sempozyumu*, Bursa.
- Konyalı, G. ve Emirhan, P. N. (2004). Türk cam sanayii ve seramik sanayiinin Avrupa Birliği piyasasındaki ticaret yapısı ve ihracat performansı, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 27-40.
- Kutlu, E. ve Yenilmez, F. (2005). Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki endüstri içi ticaretin önemi. *Iktisat İşletme ve Finans*, 20(229), 45-64.
- Küçükahmetoğlu, O. (2001). Endüstri içi ticaret ve Türkiye, *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 129-153.
- Küüksakarya, S. (2016). Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmaları kapsamında endüstri-içi ticareti üzerine bir inceleme, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 27-41.
- Lee, Y. S. (1989). A study of the determinants of intra-industry trade among the Pacific basin countries. *Review of World Economics/ Weltwirtschaftliches Archiv*, 125(2), 346-358
- Leitao, N.C., H.C., Faustino & Yoshida, Y. (2009). Intra-industrytrade in the automobile components industry: An empirical analysis. *Journal of Global Business and Technology*, 5(1), 31-41.
- Lettice, F., Wyatt, C., & Evans, S. (2010). Buyer-supplier partnerships during product design and development in the global automotive sector: Who invests, in what and when?. *International Journal of Production Economics*, 127(2), 309-319.
- Loertscher, R., & Wolter, F. (1980), Determinants of intra-industry trade among countries and across industries. *Review of World Economics*, 116(2), 280-293.
- Londra Ticaret Müşavirliği (2007), İngiltere otomotiv sektörü, [Çevrim-içi: <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/>], Erişim Tarihi: 15.05.2017.
- Özkaya, M. H. (2010). Tekstil sektöründe endüstri-içi ticareti etkileyen faktörler üzerine ampirik çalışma. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 136-157.
- Özpeynirci, E. (2016, 4 Temmuz). Ford Otosan ve Tofaş'tan sonra Toyota'da ABD'ye Türkiye'den araç ihraç edecek. *Hürriyet*.
- Pişkin, S. (2017). Otomotiv sektör raporu: Türkiye otomotiv sanayii rekabet gücü ve talep dinamikleri perspektifinde 2020 iç pazar beklentileri. *TSKB Ekonomik Araştırmalar*, İstanbul.
- Pittiglio, R., & Reganati, F. (2012). Vertical intra-industry trade in higher and lower quality: a new approach of measuring country specific determinants. *International Journal of Economics and Business Research*, 4, Nos. 1/2.
- Şahin, D. (2015). Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün endüstri-içi ticaretinin statik analizi: AB-15 ülkeleri ile karşılaştırma. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22.
- Şahin, D. (2016a). Yaş meyve ve sebze sektörünün dış ticaret yapısının analizi: Türkiye ve BRIC ülkeleri örneği. *Anadn Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2).

Şahin, D. (2016b). Türkiye’de ormana dayalı sektörlerin dış ticaret yapısının analizi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(ek), 181-196.

Sağbaş, İ. (2004). Kamu harcamaları nüfus ölçek ekonomileri ilişkisi: Türkiye üzerine ampirik bir çalışma. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt: 2, 166-184,

Şentürk, C. (2014). Türkiye’nin seçilmiş ülkeler ile endüstri içi ticaretinin endeks yöntemine dayalı analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014/2(20), 207-230.

Şentürk, C. (2016). Endüstri içi ticaretin belirleyicileri üzerine bir literatür incelemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016 (CIEP özel sayısı), 859-890.

Şentürk, C., ve Kösekaşyaoğlu, L. (2014). Türkiye’nin endüstri içi ticaretinin ülke ve politika temelli belirleyicilerine yönelik bir uygulama. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 36(2), 299-325.

Şentürk, C., ve Kösekaşyaoğlu, L. (2015). Türkiye’nin 1990-2013 dönemi için endüstri içi ticaretinin endeks yöntemine dayalı analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 169-197.

Sharma, K., (2002). How important is processed food in intra-industry trade? The Australian experience. *Journal of Economic Studies*, 29, 121- 130.

Sharma K., (2004). Horizontal and vertical intra-industrytrade in Australian manufacturing: Does trade liberalization have an impact?. *Applied Economics*, 36, 1723-1730.

Şimşek, N. (2005). Türkiye’nin yatay ve dikey endüstri-içi dış ticareti. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 20(1), 43-62.

Stone, J. A. & Lee, H. H. (1995). Determinants of intra-industry trade: a longitudinal, cross-country analysis. *Weltwirtschaftliches Archiv/Review of World Economics*, 131, 67-85.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2016). Otomotiv Sektörü, *Risk Yönetimi ve Kontrol Genel Müdürlüğü Ekonomik Analiz ve Değerlendirme Dairesi*, 10.06.2016, Ankara.

Tharakan, P. K. & Kerstens, B. (1995). Does north-south horizontal intra industry trade really exist? An analysis of the toy industry. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 131, 86-105.

Toh K. (1982). A cross-section analysis of intra-industry trade in U.S. manufacturing industries. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 118(2), 282-301.

TÜİK, (2017). Dış Ticaret İstatistikleri Veritabanı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), [Çevrim-içi: <http://www.tuik.gov.tr>], Erişim Tarihi:15.05.2017.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (2016), [Çevrim-içi: <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-arastirma-raporlari-ilk-1000-ihracatci-arastirmasi.html>], Erişim Tarihi: 12.05.2017.

UNSD (2017). The United Nations Statistics Division, [Çevrim-içi:<https://unstats.un.org>], Erişim Tarihi: 15.05.2017.

Utkulu, U. (2005), Türkiye’nin dış ticareti ve değişen mukayeseli üstünlükler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları*, İzmir.

Yenigün, H. (2016, 26 Haziran). Türk otomotiv sanayinin en büyük müşterisi İngiltere. *Hürriyet*.

Yenilmez, F. (2004). Türkiye’nin Avrupa Birliği ile dış ticaretinde endüstri içi ticaret (Türkiye-Almanya Örneği). *TOBB*, Ankara.

Avantaj ve Dezavantajlarıyla İzaha Davet Müessesesi

Selçuk BUYRUKOĞLU*, Ekrem TOPARLAK**

ÖZ

Mükellefler ve vergi idareleri kimi zaman uyuşmazlık yaşayabilirler. Bu uyuşmazlıklar mükelleflerden kaynaklanabileceği gibi vergi idarelerinden de kaynaklanabilir. Uyuşmazlıkların giderilmesinde vergi idarelerinin ve mükelleflerin ilk tercihi genellikle idari aşamada çözüm yollarıdır. Çünkü devletin vergi gelirleri biran önce hazine kasasına girmiş olurken, mükelleflerde idari çözüm yollarının sağlamış olduğu avantajlardan faydalanacaktır. Bu noktada kazanan hem devlet hem de mükellef olacaktır. İzaha davet müessesesi de vergi uyuşmazlıklarının idari çözüm yollarından bir tanesidir. Bu uygulama ile vergi ziyana sebebiyet veren mükellefler, vergi uyuşmazlıklarının vergi incelemesine başlanılmaması ve takdir komisyonuna sevk işleminin yapılmamış olması koşuluyla vergi idareleri tarafından ilgili ziyaa ilişkin açıklama yapmaya davet edilirler. Bu çalışma da, izaha davet uygulamasının tanımı, hukuki dayanağı, amacı, kapsamı ve işleyişine yer verildikten sonra avantaj ve dezavantajlarına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: İzaha Davet, Vergi Uyuşmazlığı, İdari Çözüm Yolu, Avantaj, Dezavantaj.

JEL Sınıflandırması: K34.

Invitation to View Method with Advantages and Disadvantages

ABSTRACT

Taxpayers and tax administrators sometimes may experience tax dispute. These disputes may arise from the taxpayers as well as from the tax administrators. In resolving tax disputes, tax administrators and tax payers are the first, usually administratively, solution. Because while the tax revenues of the state are possible entered into the state treasury, the taxpayers will benefit from the advantages of administrative solutions. The state and taxpayer herein will be the winner. Invitation to view is one of the administrative remedies for tax disputes. With this practice taxpayers who have caused tax evasion penalty are invited by tax administrators to make a declaration on the condition that the tax examination of the tax disputes is not started and the dispatch process has not been done to the discretion commission. In this study, advantages and disadvantages will be addressed after the definition, legal support, purpose, scope and mechanism of Invitation to view.

Keywords: Invitation to View, Tax Dispute, Administrative Solution Way, Advantage, Disadvantage.

JEL Classification: K34.

Geliş Tarihi / Received: 20.11.2017 Kabul Tarihi / Accepted: 13.12.2017

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, selcuk349@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4335-1575>

**Arş. Grv., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, ekremtoparlak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2136-2962>

1. GİRİŞ

Kamu gelirlerinin büyük bir kısmını kapsayan vergiler mükellefler açısından bir yükümlülük iken devlet açısından gelir kaynağıdır. Mükelleflerin yükümlülüklerini yerine getirmesi, devletinde vergiyi doğuran olay neticesinde vergi talep etmesi günümüz dünyasında olağan bir süreç olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde de vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesiyle başlayan vergilendirme süreci, ilgili kanunlar dâhilinde devletin vergiyi tahsil etmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu süreç içerisinde; devlet mükellefin ödeyeceği vergi miktarını hesaplar, ödenecek vergi miktarını mükellefe bildirir ve mükellefin ödenecek vergiye herhangi bir itirazı olmaması durumunda vergi kesinleşir. Olması gereken veya beklenen süreç bu iken, bazı durumlarda mükellefler ile vergi idareleri arasında uyuşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir. Uyuşmazlıkların ortaya çıkışında mükelleflerde vergi idareleri de taraf olabilir. İlgili uyuşmazlıklar ise idari (barışçıl) veya yargısal çözüm yöntemleriyle çözümlenmeye çalışılmaktadır. Vergi hukukunda uyuşmazlıkların idari çözüm yöntemleri hataların düzeltilmesi, pişmanlık ve ıslah, cezalarda indirim ve uzlaşma olarak kabul edilmiştir (İşbilir, 2008:3). İzaha davet müessesesi de vergi uyuşmazlıklarının idari çözüm yöntemlerinden bir tanesidir. Bu müessese ile vergi ziyanına ilişkin cezalarda vergi incelemesi başlamadan ve takdir komisyonuna sevk işleminin yapılmadan mükellefe izah (açıklama) yapma hakkı tanınmaktadır.

Uygulamanın hayata geçirilebilmesi için VUK'un 370 inci maddesinin Maliye Bakanlığına verdiği yetkiye istinaden 482 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile izaha davetin kapsamı ve şekli, ön tespitin niteliği, izaha daveti yapacak ve yapılan izahı değerlendirecek merciler, davet yapılacaklar, yapılan izahta kullanılacak bilgi ve belgeler ile uygulamaya ilişkin diğer usul ve esaslar belirlenmiştir. Bu çalışma ile ilgili mevzuatta yer alan düzenlemelere ve izaha davet uygulamasının avantaj ve dezavantajlarına değinilecektir.

2. HUKUKİ MEVZUAT İÇERİSİNDE İZAHA DAVET MÜESSESESİ

2.1. İzaha Davet Kavramı, Hukuki Dayanağı ve Amacı

İzah, genel olarak açıklama anlamına gelmektedir. Vergisel boyutta ise, Maliye Bakanlığı'nın belirli konular dâhilinde vergi ziyanına sebebiyet veren mükelleflere cezai müeyyideler uygulanmadan açıklama hakkı verilmesidir. Yani, izaha davet müessesesi, verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitlerle ilgili olarak aynı merciler tarafından mükelleflerden açıklama talep edilmesidir.¹ Bu müessese ile yapılan değerlendirmeler sonucunda vergi ziyanına sebebiyet vermediği anlaşılan mükelleflerin konuyla ilgili vergi incelemesine veya takdire sevk edilmesini önlemekte, vergi ziyanına sebebiyet verildiği durumlarda ise belirli şartlar dâhilinde indirimli ceza uygulanmak suretiyle mükellefleri daha ağır müeyyidelerden korumaktadır.

İzaha davet kavramı, 09/08/2016 tarihli ve 29796 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6728 sayılı "Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ve 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mülga 370 inci maddesinde yer almaktadır. 6728 sayılı kanunun isminden de anlaşılacağı üzere, izaha davet kavramı ülkemizdeki yatırım ortamının iyileştirmek adına gelen bir uygulamadır. Ayrıca, 482 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğinin 1. maddesinde de "Getirilen bu düzenleme ile İdare ve mükellefler arasındaki uyuşmazlıkların azaltılması, İdarenin zamanını daha etkin ve verimli alanlara hasretmesi, olayların gerçek mahiyetinin tespit edilmesine mükelleflerce daha çok katkıda bulunulması ve bu sayede vergiye gönüllü uyumun artırılması amaçlanmaktadır."

¹ Vergi Sirküleri No: 2017/87.

denilerek ilgili düzenlemenin sadece yatırım ortamını iyileştirmek için konulmadığı anlaşılmaktadır. Bu nokta da izaha davet kavramı, hem ülke ekonomisine makro anlamda katkı sağlayacak hem de Maliye Bakanlığı'nın etkin bir şekilde çalışmasına imkân tanıyacaktır.

2.2. İzaha Davetin Kapsamı

İzaha davetin kapsamını belirleme yetkisi Vergi Usul Kanununun 370 inci maddesinin dördüncü fıkrası ile Maliye Bakanlığına verilmiştir. Bu kapsamda hangi konularla ilgili olarak izaha davet müessesesinin uygulanacağı Maliye Bakanlığı tarafından belirlenecektir. Bu yetki kapsamında Maliye Bakanlığı izaha davetin kapsamını² 482 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğinin 2. maddesinde aşağıdaki konular ile sınırlamıştır.

- Ba-Bs bildirim formlarında yer alan bilgilerin analizi sonucunda mükelleflerin
- Kredi kartı satış bilgileri ile katma değer vergisi (KDV) beyannamelerinin karşılaştırılması sonucunda mükelleflerin
- Yıllık beyannameler ile muhtasar ve prim hizmet beyannamelerinin karşılaştırılması sonucunda mükelleflerin
- Çeşitli kurum ve kuruluşlardan elde edilen bilgiler ile asgari ücret tarifelerinin karşılaştırılması sonucunda mükelleflerin
- Yıllık gelir ve kurumlar vergisi beyannameleri üzerinde yapılan indirimleri, kanuni oranları aşan mükelleflerin
- Dağıttığı kâr üzerinden tevkifat yapmadığı tespit edilenlerin
- Geçmiş yıl zararlarının mahsubu yönünden mükelleflerin
- İştirak kazançlarını ilgili hesapta göstermeyen mükelleflerin
- Kurumlar vergisi kanununun 5/1-e maddesindeki istisna ile ilgili olarak mükelleflerin
- Örtülü sermaye yönünden mükelleflerin
- Ortaklardan alacaklar için hesaplanması gereken faizler yönünden mükelleflerin
- Ortaklık hakları veya hisselerini elden çıkardıkları halde beyanda bulunmayan limited şirket ortaklarının
- Gayrimenkul alım/satım bedelinin eksik beyan edilmiş olabileceğine dair haklarında tespit bulunanların
- Gayrimenkullere ilişkin değer artışı kazançları yönünden mükelleflerin
- Gayrimenkul sermaye iratlarını beyan etmeyen veya eksik/hatalı beyan eden mükelleflerin izaha davet edilmesi
- Sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanılması durumunda mükelleflerin

2.3. İzaha Davet Sürecinin İşleyişi

2.3.1. Ön Tespit ve Şartları

Ön tespit kavramına 482 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğinin 3. maddesinde yer verilmiştir. Buna göre ön tespit, vergi kanunlarının verdiği yetki kapsamında vergi incelemesi yapmaya ve/veya mükellefler veya mükelleflerle muamelede bulunan diğer gerçek ve tüzel kişilerden bilgi toplamaya yetkili kılınanlar tarafından doğrudan veya dolaylı olarak elde edilen bilgi, bulgu veya verilerin İzah Değerlendirme Komisyonu'na intikal ettirilmesi

² İzaha davet kapsamındaki konulara ilişkin ayrıntılı açıklamalar 482 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğinde yer almaktadır.

neticesinde, mezkûr komisyon tarafından verginin ziyaa uğramış olabileceği ve mükellefin izaha davet edilebileceği yönünde yapılan tespit ifade etmektedir. Ön tespit yapılabilmesi için;

- Verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunması,
- Yetkili merciler tarafından ön tespit yapılmış olması,
- Vergi incelemesine başlanılmamış (ön tespit ilgili olduğu konuya ilişkin olarak; mükellef nezdinde bir vergi incelemesine başlanılmamış olmasını veya mükellefin takdir komisyonuna sevk edilmemiş olmasını ifade eder.),
- Takdir komisyonuna sevk işleminin yapılmamış olması ve ihbarda bulunulmamış olması (tespit tarihine kadar ihbarda bulunulmamış olmasını ifade eder.),

gerekmektedir. Aksi durumda mükellef izaha davet edilmeyecektir.

2.3.2. İzaha Davet Yazısı

482 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğinin 5. maddesine göre, “Komisyon tarafından haklarında ön tespit yapılanlara, gerekli açıklamaların yer aldığı ve bu Tebliğ ekinde yer alan “İzaha Davet Yazısı” VUK hükümleri uyarınca tebliğ olunur.”

İzaha davet yazısında aşağıdaki hususlara yer verilir:

- İzaha davet yazısının tebliği tarihinden itibaren 15 gün içerisinde ön tespitle ilgili olarak gerekli izahın yapılması ve yapılan izah sonucu Komisyonca, vergi ziyasına sebebiyet verilmediği ve beyanname verilmesini gerektirir bir durum bulunmadığının anlaşılması halinde söz konusu ön tespitle ilgili olarak vergi incelemesi ve takdir komisyonuna sevk işlemi yapılmayacağı,
- İzaha davet yazısının tebliği tarihinden itibaren 15 günlük süre içerisinde izahta bulunulmaması halinde VUK’un 370 inci maddesinde yer alan indirimli ceza uygulamasından yararlanılamayacağı ve mükellefin vergi incelemesine ya da takdir komisyonuna sevk edileceği,
- İzahın yapıldığı tarihten itibaren 15 gün içerisinde, hiç verilmemiş olan vergi beyannamelerinin verilmesi, eksik veya yanlış yapılan vergi beyanının tamamlanması veya düzeltilmesi ve ödeme süresi geçmiş bulunan vergilerin, ödemenin geciktiği her ay ve kesri için 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun (AATUHK) 51 inci maddesinde belirtilen nispette uygulanacak gecikme zammı oranında bir zamlı (izah zammı) aynı sürede ödenmesi şartıyla vergi ziyası cezasının ziyaa uğratılan vergi üzerinden %20 oranında kesileceği,
- İzahın yeterli görülmemesi halinde mükellefin vergi incelemesine ya da takdir komisyonuna sevk edilebileceği,
- Mükellefin, yapacağı izahı desteklemek amacıyla başta defter ve belgeler olmak üzere VUK’un 3 üncü maddesi kapsamında her türlü delili sunabileceği,
- Davet konusu ön tespitle ilgili olarak VUK’un 371 inci maddesinde yer alan pişmanlık hükümlerinden yararlanılamayacağı.

2.3.3. İzahın Değerlendirilmesi

Kendisine izaha davet yazısı tebliğ edilenlerin madde hükümlerinden yararlanmaları için tebliğ tarihinden itibaren 15 gün içerisinde yetkili komisyona izahta bulunmaları gerekmektedir. Bu süre içerisinde ilgili komisyona izahta bulunmayanlar anılan madde hükmünden yararlanamaz. Süresinde yapılan izah, komisyonca en geç 10 gün içinde değerlendirilerek sonuca bağlanır.

Mükellefin ya ziyaa uğratılmış olabilecek vergi tutarını doğrular nitelikte ya da verginin ziyaa uğratılmadığına ilişkin izahta bulunması durumuna göre yapılacak işlemler farklılık göstermektedir.

2.3.3.1. Ziyaa Uğratılmış Olabilecek Vergi Tutarını Doğrular Nitelikteki İzah Üzerine Yapılacak İşlemler

Haklarında yapılan ön tespite ilişkin olarak, izaha davet yazısında yer verilen ziyaa uğramış olabilecek vergi tutarını doğrular nitelikte vergi ziyasına neden olduğu yönünde mükelleflerce izahta bulunması durumunda, izahın yapıldığı tarihten itibaren 15 gün içerisinde hiç verilmemiş olan vergi beyannamelerinin verilmesi, eksik veya yanlış yapılan vergi beyanının tamamlanması veya düzeltilmesi, ödeme süresi geçmiş bulunan vergilerin, ödemenin geciktiği her ay ve kesri için, 6183 sayılı Kanunun 51 inci maddesinde belirtilen nispette uygulanacak gecikme zammı oranındaki **izah zammıyla** ödenmesi şartlarıyla vergi ziyayı cezası, ziyaa uğratılan vergi üzerinden %20 oranında kesilir.

2.3.3.2. Verginin Ziyaa Uğratılmadığına İlişkin Yapılan İzah Üzerine Yapılacak İşlemler

2.3.3.2.1. Yapılan İzahın Yeterli Bulunması

Haklarında yapılan ön tespite ilişkin vergi ziyasına neden olunmadığı yönünde mükellefçe izahta bulunması üzerine, mükellefin izahının komisyonca yeterli bulunması ve beyanname verilmesini veya vergi beyanının tamamlanmasını gerektirir bir durumun olmadığına değerlendirilmesi halinde, mükellef hakkında söz konusu tespitle ilgili olarak vergi incelemesine ve takdir komisyonuna **sevk işlemi yapılmaz.**

2.3.3.2.2. Yapılan İzahın Yeterli Bulunmaması

Mükellefçe yapılan *izahın komisyonca yeterli bulunmaması ve beyanname verilmesini gerektiren bir durumun bulunduğu değerlendirilmesi halinde* bu durum mükellefe bildirilir. Bu bildirim üzerine, izahın yapıldığı tarihten itibaren 15 günlük süre sona ermeden mükellefçe; hiç verilmemiş olan vergi beyannamelerinin verilmesi, eksik veya yanlış yapılan vergi beyanının tamamlanması veya düzeltilmesi, ödeme süresi geçmiş bulunan vergilerin, ödemenin geciktiği her ay ve kesri için, 6183 sayılı Kanunun 51 inci maddesinde belirtilen nispette uygulanacak gecikme zammı oranındaki izah zammıyla ödenmesi şartlarıyla *vergi ziyayı cezası, ziyaa uğratılan vergi üzerinden %20 oranında kesilir.*

Yapılan izahın yeterli bulunmaması ve mükellef tarafından VUK'un 370 inci maddesinde öngörülen işlemlerin gerçekleştirilmemesi durumunda incelemeye veya takdire **sevk işlemleri yapılır.**

3. İZAHA DAVET MÜESSESESİNİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde idari bir çözüm yöntemi olarak kabul edilen izaha davet müessesesinin bir takım avantajlarının yanında bir takım da dezavantajlara sahiptir. Bu başlıkta öncelikle izaha davetin avantajlarından daha sonra ise dezavantajlarından bahsedilecektir.

3.1. Avantajları

Vergi uyuşmazlıkları idari veya yargısal yollarla çözüme kavuşturulabilmektedir. Devlet veya mükellef yargısal yola başvurmadan önce idari yollara başvurarak bir takım avantajlar elde etmek istemektedir. Yürürlükte bulunan idari çözüm yöntemlerine (uzlaşma, cezalarda indirim, pişmanlık ve ıslah, hata düzeltme) ilave olarak gelen izaha davet müessesesinin de gerek devlet gerekse mükellef açısından bir takım avantajları bulunmaktadır. Özellikle devletin vergilendirmede iktisadilik ilkesini benimsemiş olduğu düşünüldüğünde, uyuşmazlığın yargıya intikal etmeden hazineye intikali arzu edilmektedir. Mükellefler ise kendilerine böyle bir hakkın (şansın) verilmesi neticesinde mükellefiyet kavramına daha sağduyulu yaklaşarak vergi bilincine sahip birer birey olabileceklerdir. İzaha davet uygulamasının mükellef ve devlet açısından avantajlarına aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Mükellef haklarına saygı:

Mükellef hakları, vergi idaresi tarafından yapılan ve idari bir işlem olan vergilendirme işleminde devlet ile mükellef arasında hukuki ilişkide vergi mükelleflerine tanınan haklardır (Türkay, 2013:153). İzaha davet uygulamasında da devletin vergi ziyana sebebiyet vermiş mükelleflere bir hak tanıyarak açıklama yapmasına izin vermesi olayı gerçekleşmektedir. Yani devlet direkt olarak vergi ziyai cezası kesmemekte ve mükellefe kendisini izah etme hakkı tanımaktadır. Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından yayımlanan “Mükellef Hakları Bildirgesi” de Türk Gelir İdaresi’nin mükellef odaklı bir şekilde hareket etmesi açısından önemli bir kaynak niteliğindedir.

Son yıllarda birçok ülkede yayımlanan mükellef hakları bildireleri ile mükelleflerin vergisel işlemlerinden doğan hakları ile yükümlülükleri, açık olarak tanımlamaya çalışılmaktadır. Bu şekilde mükelleflerin hak ve yükümlülükleri bütün bireylerin kolaylıkla erişebileceği bir form durumuna getirilmektedir. Burada temel beklenti, mükellef ile vergi idaresi arasında güven ortamının oluşturulup işbirliği sağlanması ve vergi sorunlarının mükellef açısından değerlendirilerek mükellef haklarının açık bir biçimde tanımlanıp, korunmasıdır (Çetin ve Gökbunar, 2010: 26).

Vergiye gönüllü uyum:

Günümüzde tüm gelir idareleri için önem arzeden gönüllü uyum; mükelleflerin, gelirlerini beyan edip vergilerini eksiksiz ve zamanında ödemeleri, başka bir deyişle vergi ile ilgili görevlerini gönüllü, severek ve isteyerek yerine getirmeleri şeklinde ifade edilebilir (Kahriman, 2016:231). İzaha davet müessesesinin düzenlenmesinin önemli bir amacı da vergiye gönüllü uyumun artırılması ve henüz vergi incelemesine başlanılmamış veya takdir komisyonuna sevk edilmemiş mükellefler için bir çözüm yolu olarak düşünülmüş olmasıdır (Biyar, 2016: 47). İzaha davet ile mükellefe tanınan açıklama yapma hakkı mükellefi vergi ödevini yerine getirmede daha istekli kılacaktır. Nitekim mükellef vergi ziyana sebebiyet verecek bir olaya sebep olurken, devlet kendisine derhal cezai işlem uygulamayacak ve mükellefi dinleyecektir. Vergi mükellefleri ile oluşturulacak işbirliği ve güvene dayalı ortam, mükelleflerin vergi ahlakının güçlenmesine sebep olacak ve vergiye gönüllü uyumu artıracaktır (GİB, 2007: 24).

Vergilendirme sürecinde etkinlik ve zaman kazancı:

Vergilendirme süreci tarh işlemi ile başlayıp devletin vergiyi tahsil etmesi ile son bulmaktadır. Bu süreçte mükelleflerle devlet arasında uyuşmazlık çıkması durumunda, sorun idari ve yargısal çözüm yolları ile çözümlenmeye çalışılmaktadır. Devletin beklentisi uyuşmazlık yargıya intikal etmeden idari yollarla çözümlenmesidir. Çünkü ülkemizde vergi yargısında uyuşmazlıklar oldukça uzun sürede çözüme kavuşmaktadır (Buyrukoğlu, 2016: 168).

İzaha davet müessesesi ise, vergi incelemesine başlanılmadan ve takdir komisyonuna sevk edilmeden verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitlerle ilgili olarak aynı merciler tarafından mükelleflerden açıklama talep edilmesidir. Bu müessese, yapılan değerlendirmeler sonucunda vergi ziyana sebebiyet vermediği anlaşılan mükelleflerin konuyla ilgili vergi incelemesine veya takdire sevk edilmesini önlemekte, vergi ziyana sebebiyet verildiği durumlarda ise belirli şartlar dâhilinde indirimli ceza uygulanmak suretiyle mükellefleri daha ağır müeyyidelerden korumaktadır (Gözlüklü, 2017: 1). Bu açıdan, izaha davet kapsamına alınan konular çerçevesinde izaha davet müessesesinin vergi idaresinin ve yargı organlarının iş yükünü ve zaman kaybını azaltacağı karşı konulamaz bir gerçektir. Ayrıca, mükellef tarafından vergi ziyana sebebiyet verildiğini izah edip 15 gün içerisinde vergi aslının ve vergi ziyasının ödenmesi ile aynı işlemlerin inceleme sonrasında tespit edilmesi sonuçlarını karşılaştırdığımızda kamu gelirleri, tam incelemeler için bir yıl, sınırlı incelemeler için altı ay daha erken bir sürede tahsil edilmiş olacaktır (Başaran, 2016).

İzaha davet neticesinde gerçekleşecek diğer avantajlar:

- Bu düzenleme ile mükelleflere vergi ziyayı cezalarını indirimli (%20 oranında) ödeme imkanı getirilmiştir ve mükelleflere tarhiyat sonrası uygulanan ceza konusunda uzlaşma imkanı da tanınmıştır (Öztürk, 2017).
- Ayrıca, “İzaha davet şartlarından herhangi birini taşımadığı anlaşılan mükelleflerin vergi beyannamelerini vermelerine engel bir durum bulunmamakta olup, vergi incelemesine başlanılmadan veya takdir komisyonuna sevk edilmeden beyannamelerini vermiş olanlara, ziyaa uğratılan vergi üzerinden Vergi Usul Kanunu’nun 344. maddesi gereği %50 oranında vergi ziyayı cezası kesilir (Gezer ve Gezer, 2017).
- 482 Seri No.lu VUK Genel Tebliği’nde, izaha davet müessesesinden yararlanan mükellefin VUK 376. maddesi kapsamında cezada indirim uygulamasından ayrıca yararlanmasını engelleyen bir durum bulunmamaktadır (Gezer ve Gezer, 2017).
- İzaha davet uygulaması yoluyla vergi kaybına neden olmadığı anlaşılan mükelleflerin vergi incelemesi ile gereksiz yere tedirgin edilmesi önlenerek vergi psikolojisi yönünden olumlu bir adım atılmış olacaktır.
- Mükellefler inceleme ve takdir süreçleri sonucunda kendileri adına tarh edilecek vergi ve kesilecek cezaların tutarlarını bilemediklerinde iş hayatlarını gerektiği gibi planlayamaz duruma gelebilmekte, bu süreç içerisinde sonuca kadar geçen süreçte belirsizlikle karşı karşıya kalmaktadırlar. İzaha davet sonucunda mükelleflerde bu türden negatif durumlarla yüzleşmek durumunda kalmamaktadırlar (Ege, 2017).

3.2. Dezavantajları

Mükellefi denetim şekillerinden olan vergi incelemesi stresinden kurtarmak ve minimum seviyede vergi ziyayı cezasına tabi tutmak, idare açısından vergi gelirlerinin biran önce hazineye intikalini sağlamak, ihtilafli durumların yargıyı meşgul etmeden çözülmesini sağlamak, vergiye gönüllü uyumu sağlamak amaçlarıyla düzenlenmiş olan izaha davet müessesesi ile alakalı dezavantajlardan da bahsetmek kanaatimizce mümkündür.

1 Eylül 2017 tarihinde uygulamaya girmiş olan, vergiye gönüllü uyum için tamamıyla iyi niyetle düşünülmüş, özellikle önümüzdeki dönemlerde uygulama sonrası etkileri daha çok analiz edilebilecek “İzaha davet” bazı eleştirileri de beraberinde getirmektedir.

Bu başlık altında izaha davet uygulamasının mükellef ve devlet açısından dezavantajlarına yer verilecektir.

İdareye verilen geniş yetki:

Kanunun Maliye Bakanlığı'na verdiği yetkilerle, uygulaması ne kadar sınırlandırılırsa sınırlandırılırsın ön incelemede verginin ziyaa uğradığına dalalet eden emarelerin sınırı ve somutluğu netleştirilmedikten sonra, söz konusu izaha davet müessesesi kısmen uygulamada sorunlara yol açabilecektir (Fahran, 2017). Çünkü her türlü kayıtdışılık, verginin ziyaa uğradığına dalalet eden bir gösterge olup, kayıtdışılığın da somut bir şekilde ölçülemediği göz önüne alındığında, izaha davet müessesesi bu noktada eksik kalacaktır.

Her ne kadar uygulamanın amacı kayıtdışı ekonomiyi önlemek ve kanun gerekçesinde de belirtildiği üzere vergiye gönüllü uyumu arttırmak olsa da Maliye Bakanlığı'na verilen bu yetki yasama yetkisinin devredilemezliği ilkesine aykırıdır (Kılınçkaya, 2017). Birçok kesim tarafından eleştirilen vergi uyuşmazlıklarında idari bir çözüm yöntemi olan uzlaşma müessesesi gibi izaha davet de yasamanın vergilendirme yetkisini zedelemektedir. Bu durum, vergi idarelerinin keyfi hareket etmelerine sebebiyet vererek vergi toplayıcısı olan devlete olan güveni azaltacaktır.

Kapsamda ayrımcılık:

İzaha davetin kapsamı başlığında belirtilen on altı başlıktan sonuncusu olan sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanılması durumunda ön inceleme sırasında her belgenin 50.000TL'nin altında olması ve mükellefin ilgili yıldaki toplam mal ve hizmet alışlarının %5'ni aşmıyor olması, izaha davet hükümlerinin uygulanabilmesi için yeterlidir. VUK 359. maddedeki sahte ve muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanma fiili üç kat vergi ziyayı cezası ile cezalandırılmaktadır. Aynı fiil için uygulanacak ceza sadece bu belgenin 50.000TL'nin altında olup olmamasına göre değişmektedir. 5732 sayılı Türk Ceza Kanunu 5. maddesinde “*Bu Kanun'un genel hükümleri, özel ceza kanunları ve ceza içeren kanunlardaki suçlar hakkında da uygulanacağı*” hükme bağlanmıştır. VUK 359. maddesinde düzenlenen suçlar ve cezalar, Türk Ceza Kanunu genel hükümlerine tabi olduğundan suçu oluşturan eylemlerin gerçekleştiği durumda, ceza kanunu genel hükümleri yerine parasal sınırların aşılmasına bağlı bir düzenleme, ceza hukuku temel ilkelerine aykırılık doğurmaktadır. Ceza hukukunda eşitlik ilkesinden genel anlamda bir eşitlik anlaşılmaktadır. Aynı türdeki suçlarda benzer nitelik ve ağırlıkta cezaların verilmesi gerekliliği eşitlik anlayışından kaynaklanmaktadır (Serim, 1994: 24). Bu ilkelerin çiğnenmiş olması bir dezavantaj ortaya çıkarmaktadır.

Dürüst mükellefleri cezalandırma:

482 No.lu VUK Genel Tebliği'nde izaha davet yazısı gönderilen mükelleflerin, Vergi Usul Kanunu'nun 371. maddesinde yer alan pişmanlık hükümlerinden yararlanamayacağı belirtilmiştir. Burada ortaya çıkabilecek sorun, verginin ziyaa uğradığına dalalet eden emareler bulunduğu yetkili merciler ön tespit işleminde mükellefi izahat yapmaya çağıracaktır. Ancak pişmanlık hükümleri ve izaha davet müessesesi arasında mükellefin seçim şansı yoktur. 213 sayılı VUK 371. maddesinde beyana dayanan vergilerde vergi ziyayı cezasını gerektiren fiilleri işleyen mükelleflerle bunların işlenişine iştirak eden diğer kişilerin kanuna aykırı hareketlerini ilgili makamlara kendiliğinden dilekçe ile haber vermesi halinde, gerekli şartlar altında vergi ziyayı cezası kesilmeyeceği hüküm altına alınmıştır. Yeni getirilen izaha davet uygulamasında ise vergi ziyayı cezası %20 olarak alınmaktadır. Bu şekilde mükellef aleyhine bir durum söz konusu olabilecektir. Hatta izaha davetle ilgili 482 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği uyarınca, tarhiyat sonrası uzlaşma başvurusu da yapılabilir. Tebliğ düzenlemesine göre tarhiyat sonrası uzlaşma komisyonunun uygulamalarına göre cezanın sifıra kadar indirilmesi imkan dahilindedir. Bu durum her ne kadar vergi ziyasına neden olan eylemde bulunan mükellef için avantaj içerse de gönüllü uyuma sahip vergisini düzenli ödeyen mükellefler için dezavantajdır.

Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde uzlaşma barışçıl bir yöntemdir. Mükellefler üzerindeki etkisi ise farklı olmaktadır. Uzlaşılan mükellefler için olumlu fakat vergisini zamanında ödeyen mükellefler için olumsuz izler bırakmaktadır. Çünkü uzlaşma müessesesi ile

vergisini ödememiş mükellefler vergi asılları ve cezalarının bir kısmını -belki de hepsini- ödeme yükümlülüğünden muaf olabilmektedir. (Buyrukoğlu, 2016: 166).Görüldüğü üzere izaha davet müessesesi özellikle vergi afları ve uzlaşma gibi vergi uyuşmazlıklarındaki idari çözüm yöntemlerine getirilen eleştirilerde olduğu gibi vergisini düzenli ödeyen mükellefler için gönüllü uyumu azaltacak, idareye olan güven sarsılacak ve konu hakkında yeterli bilgiyi edindikten sonra bu şekilde vergiden kaçınılabilecektir. Bu şekilde devlet her ne kadar gönüllü uyumu arttırmak amacıyla vergi bilinci tam olmayan mükellefleri geri kazanmaya çalışırken, zamanla vergisini tam ödeyen mükellefleri de vergiden kaçınmaya teşvik etmiş olacaktır.

Caydırıcılıkta zayıflama:

Kayıtdışı istihdamın kamu idaresinden kaynaklı nedenleri arasında cezanın eşitsizliği ve etkinsizliğini sayabiliriz (Karaaslan, 2010: 53). Vergiye uyum açısından bakıldığında vergi cezaları ve bu cezaların yaptırımları miktar, uygulama, bileşim, af, erteleme ve esasları gibi birçok konuda dâhil olmak üzere ne kadar gerekli olduğu açıktır(Şanver, 2017:104).İzaha davet müessesini incelediğimizde sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanılması durumunda ön inceleme sırasında her belgenin 50.000TL'nin altında olması ve mükellefin ilgili yıldaki toplam mal ve hizmet alışlarının %5'ni aşmıyor olması şartı getirilmiş olduğunu görmekteyiz.50.000TL'lik fatura düzenlersek faydalanabildiğimiz izaha davetten 50.001 TL'lik fatura düzenlersek faydalanamayacağız. Zamanla mükellefler bu bilgi dâhilinde vergi ziyana sebebiyet veren fiilleri 50.000TL'lik faturalar olarak düzenlemeye gidecektir. Aslında devlet bu şekilde kanunda belirtilen sınırın altında sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenlemeye teşvik etmiş olmaktadır. Bu şekildeki denetim sistemi caydırıcılığını kaybetmektedir.

Değerlendirme kriteri

482 No.lu VUK Genel Tebliği'ne göre izaha davet verginin ziyaa uğradığına dalalet eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitlerle ilgili olarak aynı merciler tarafından mükelleflerden açıklama talep edilmesidir. Sözü geçen ön tespit 482 No.lu VUK Genel Tebliğinde vergi kanunlarının verdiği yetki kapsamında vergi incelemesi yapmaya ve/veya mükellefler veya mükelleflerle muamelede bulunan diğer gerçek ve tüzel kişilerden bilgi toplamaya yetkili kılınanlar tarafından doğrudan veya dolaylı olarak elde edilen bilgi, bulgu veya verilerin İzah Değerlendirme Komisyonu'na intikal ettirilmesi neticesinde, mezkûr komisyon tarafından verginin ziyaa uğramış olabileceği ve mükellefin izaha davet edilebileceği yönünde yapılan tespiti ifade eder. Bu tespit uygulamada objektif olmayan değerlendirmelerden dolayı karşımıza belirsizlik çıkarabilecektir. Aynı şekilde izahatın yeterli olup olmamasıyla alakalı verilecek kararlarda matematiksel ve somut veriler dışında kalan, net olmayan alanlarda objektif karar vermek zorlaşacak izaha davet müessesesinde etkinlik sağlamakta sıkıntı çekilebilecektir.

Kapsam:

Maliye Bakanlığı izaha davetin kapsamını 482 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğinin 2. maddesinde on altı başlık olarak belirlemiştir. Bu başlıklar ışığında, izaha davet müessesesi, “*verginin ziyaa uğradığına delalet eden emareler*” olarak açıkça belirtildiğinden sadece vergi ziyayı kapsadığını, genel ve özel usulsüzlüklerin ise kapsam dışı bırakıldığını görmekteyiz. Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde uygulanan diğer barışçıl yöntemlerden olan uzlaşma, cezada indirim, hata düzeltme ve pişmanlık ve ıslah uygulamalarının vergi ziyayın yanı sıra usulsüzlükleri de kapsamına rağmen izaha davet uygulamasının sadece vergi ziyayı cezasını kapsamaması bir eksiklik olarak görülebilir. Bu durum ise vergi cezasına sebep olan mükelleflerin tamamına hitap edilememesine neden olacak ve mükellefler arasında ayrımcılığa sebebiyet verebilecektir. Ayrıca, kapsam daha geniş tutulursa vergi cezasına muhatap olan ve

cezayı ödemeyi düşünmeyen mükellefleri teşvik ederek devletin daha fazla gelir elde etmesine katkı sağlanacağından kapsamın genişletilmesi gerektiği düşünülmektedir.

4. SONUÇ

Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde yeni bir barışçıl yöntem olan izaha davet müessesesi gerek devlet gerekse mükellefler adına da oldukça önemli bir gelişmedir. Bu uygulama ile mükelleflere kendilerini ifade etme, devlete ise gelirlerini biran önce hazineye intikal etme şansı tanınmış olacaktır. Nitekim vergi uyuşmazlıklarının yargıya intikal ettiği düşünüldüğünde uzun yargı süreci sonucunda devletin vergi gelirleri enflasyon karşısında değer kaybedebilecektir. Mükellefler ise, yargı sürecinin aleyhine sonuçlanması durumunda vergi borcunun yanında gecikme zammı/faizi ile daha fazla ödeme yapmak zorunda kalacaktır. Böylece, usulüne uygun işleyen izaha davet müessesesi neticesinde hem devlet hem de mükellef kazançlı çıkacaktır.

Mali anlamda hem devletin hem de mükellefin kazançlı çıktığı izaha davet müessesesi mali olmayan unsurlar açısından incelendiğinde ise yine bir takım avantajlara sahipken, ciddi sorunlar doğurabilecek olumsuzluklara da sahiptir.

Vergi bilinci açısından izaha davet uygulaması hem avantaj hem de dezavantaj olarak görülebilir. Çünkü mükellefe tanınan açıklama yapma hakkı mükellefi vergi ödevini yerine getirme konusunda daha istekli kılabilecekken, vergisini düzenli ödeyen mükellefler açısından vergiye gönüllü uyumu azaltacak ve idareye olan güven sarsılacaktır.

Vergilendirme sürecinde etkinlik ve zaman kazancı ise devlet açısından en önemli avantajdır. İzaha davet kapsamına alınan konular çerçevesinde izaha davet müessesesinin vergi idaresinin ve yargı organlarının iş yükünü ve zaman kaybını azaltacağı karşı konulamaz bir gerçektir.

İzaha davet ile mükelleflerin indirimli (%20 oranında) ödeme yapması, VUK 376. maddesi kapsamında cezada indirim uygulamasından ayrıca yararlanmasını engelleyen bir durum bulunmaması, mükelleflerin vergi incelemesi ile gereksiz yere tedirgin edilmesi önlenerek vergi psikolojisi yönünden olumlu bir adım atılmış olması ise bu uygulamanın diğer avantajları olarak sayılabilir.

482 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği uyarınca Maliye Bakanlığı ön tespit niteliğini, izaha davetin şekli ve kapsamını, daveti yapacak ve yapılan izahı değerlendirecek mercii, davet yapılacakları, yapılan izahıta kullanılacak bilgi ve belgeler ile uygulamaya ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkilidir. Maliye Bakanlığı'na verilen bu yetki yasama yetkisinin devredilemezliği ilkesine aykırıdır. Bu durum ise, yasama organının vergilendirme yetkisini zedelemektedir.

İzaha davet uygulamasının sadece on altı konu başlığını taşıması eleştirilebilecek bir diğer husustur. Hangi konularla ilgili olarak izaha davet müessesesinin uygulanacağı Maliye Bakanlığı tarafından belirlenmekte ve 482 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğinde neden sadece on altı konu başlığı olduğuna ilişkin bir açıklama mevcut değildir.

İzaha davetin değerlendirilmesine ilişkin uygulama da bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili değerlendirme İzah Değerlendirme Komisyonu tarafından yapılmaktadır. Bu komisyon, vergi incelemesi yapmaya yetkili kılınanlar tarafından bilgilendirilmekte ve komisyon tarafından verginin ziyaa uğramış olabileceği ve mükellefin izaha davet edilebileceği belirlenmektedir. Bu uygulama ise keyfiliğe gayet açık bir uygulamadır.

İzaha davet müessesesi, sadece vergi ziyasını kapsamakta iken genel ve özel usulsüzlükler ise kapsam dışı bırakılmıştır. Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde uygulanan diğer

barışçıl yöntemlerden olan uzlaşma, cezada indirim, hata düzeltme ve pişmanlık ve ıslah uygulamalarının vergi ziyasının yanı sıra usulsüzlükleri de kapsamına rağmen izaha davet uygulamasının sadece vergi ziyayı cezasını kapsamı bir eksiklik olarak görülebilir.

Sonuç olarak, izaha davet uygulaması 482 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğdeki ayrıntıları ile hayatımıza girmiştir. Oldukça yeni bir uygulama olması nedeniyle yukarıda belirtilen avantaj ve dezavantajlar bu uygulamaya ilişkin öngörüler olup, zaman içerisinde uygulama sonuçları neticesinde daha somut verilere ulaşılacaktır.

KAYNAKÇA

- Başaran, K. (2016). Türk vergi sisteminde yeni uygulama: izaha davet. *E-Yaklaşım*, 287.
- Biyan, Ö. (2016). İdari aşamada yeni bir çözüm yolu: izaha davet. *Bilanço*, 162, 46-49.
- Buyrukoğlu, S. (2016). Vergi bilincinin zedelenmesinde devlet faktörü. *Vergi Sorunları*, 331, 161-169
- Çetin, G. ve Gökbnar, R. (2010). Mükellef haklarına vergi idaresi çalışanlarının bakışı, *Yönetim ve Ekonomi*, 1, 23-46.
- Ege, F. (2017). İzaha davet üzerine. *E-Yaklaşım*, 298.
- Fahran, F. (2017). Türk vergi sisteminde geçmişte izaha davet ile ilgili yasal düzenlemeler ve son düzenleme. *E-Yaklaşım*, 289.
- Gezer, A. ve Gezer, Y. (2017). Vergi uygulamalarında yeni bir müessese “izaha davet” ve etkinliği. *E-Yaklaşım*, 298.
- GİB (2007). *Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*, Ankara: Gelir İdaresi Başkanlığı, Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı, Yayın No: 51.
- Gözlüklü, B. (2017). *Vergilendirme işlemlerinde yeni dönem: “izaha davet”*, CentrumAuiting, 1-6.
- İşbilir, Ş. (2008). *Türkiye’de vergi uyumsuzlukları ve idari çözüm yolları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Kahrıman, H. (2016). Vergiye gönüllü uyum çerçevesinde Türkiye’de gelir idaresinin organizasyon yapısı üzerine bir değerlendirme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar*, 1, 229-250.
- Karaaslan, E. (2010). *Türkiye’de kayıtdışı istihdam ve neden olduğu mali kayıpların bütçe üzerindeki etkileri: Türkiye örneği*. Mali Hizmetler Derneği, Yayın No: 7, Ankara.
- Kılınçkaya, L. (2017). İzaha davet yasası nerden buldu yasasının isim değiştirmiş hali mi? *E-Yaklaşım*, 290.
- Serim, B. (1994). Yasa önünde eşitlik ilkesi. *Amme İdaresi*, 27, 13-25.
- Şanver, C. (2017). Türk vergi sisteminde vergi kabahat ve suçlarına uygulanan yaptırımların caydırıcılığı araştırması. *Yönetim Bilimler*, 29, 91-106.
- Türkay, İ. (2013). Türk vergi idaresinde mükellef odaklı yaklaşım-mükellef hakları-vergiye gönüllü uyum uygulamaları. *Vergi Sorunları*, 299, 148-163.
- Öztürk, N. (2017). “İzaha davet” müessesesi uygulamaya geçiyor. *E-yaklaşım*, 297.
- 6728 sayılı Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun; 09/08/2016 tarihli ve 29796 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.
- 482 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği; 25/07/2017 tarihli ve 30134 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Günah Vergilerinin Şiddet Olayları Üzerindeki Etkisi

Abdülkerim EROĞLU*, Haluk EGELİ**

ÖZ

Eski tarihlerde devlet yöneticileri günah olarak kabul edilen bir takım mal ve hizmetlerin tüketimini yasaklamaya gitmiş ve ağır cezalara başvurmuşlardır. Ancak daha sonra bunları vergilendirerek gelir sağlayabileceklerinin farkına varmaları devletlerin konuya bakışını önemli ölçüde değiştirmiştir. Son dönemlerde devletin bu mal ve hizmetlerin tüketimini kısmak için mi yoksa daha fazla gelir elde etmek için mi fazladan vergilendirmeye gittiği tartışılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada yüksek günah vergilerinin gerçekten sosyal amaca ulaşmada etkin olup olmadığı konusu ele alınmıştır. Sosyal amaç etkinliği açısından da günah vergilerinin yakından ilişkili olduğu (aile içi) şiddet olayları dikkate alınmıştır. Bunun için de artan vergi oranları karşısında tüketim eğiliminde meydana gelen değişimler ve bu tür malların kullanımına bağlı olarak (aile içi) şiddet olayları ilişkisi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Günah Vergileri, Rasyonel Bağımlılık, Şiddet Olayları

JEL Sınıflandırması: E26, E61, H21

The Sin Taxes Impact on Violence Incidents

ABSTRACT

In the old times, governments had gone to ban the consumption of certain goods and services that's considered as sin, and had resorted to heavy penalties. After then, releasing of aware of states to taxing these goods and services had changed view point of states. Recently, discussion has begun if governments levy extra taxes on these goods and services to reduce consumption or to obtain more revenue. In this study, the issue of whether or not high sin taxes is really effective in achieving social purposes has been discussed. Violence incidents (domestic violence) have been taken into account in terms of social purpose effectiveness which is closely related to sin taxes. For this, changes in tendency of consumption, and depending of using of such goods in parallel with increasing tax rates have been studied in accordance of (domestic) violence.

Keywords: Sin Taxes, Rational Addiction, Violence Incidents

JEL Classification: E26, E61, H21

Geliş Tarihi / Received: 02.11.2017 Kabul Tarihi / Accepted: 24.12.2017

* Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, abdulkerim.eroglu@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2680-8844>

**Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, haluk.egeli@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4572-7911>

1. GİRİŞ

Alkollü içecekler, sigara, uyuşturucular ve daha pek çok maddenin kullanımı kullanan bireylerin sağlığında ciddi problemler meydana getirdiği gibi ekonomik ve sosyal hayatın bütününde de telafisi zor hasarlar meydana getirmektedir. Peki, bu sorunun azaltılmasında uygulanan cezaların şiddetlendirilmesi ne kadar etkilidir? Ya da daha özel olarak sormak gerekirse hukuki yaptırımlardan daha etkin olarak izlenebilecek bir politika mümkün müdür?

Hiç şüphesiz zararlı mallar içerisinde toplumsal sorunlara yol açarlardan en önemlisi alkollü içeceklerdir. Ölümcül trafik kazalarından aile içi şiddete kadar birçok sorunun birinci dereceden sorumlusu olarak dikkat çekmektedir. Yukarıda değinildiği gibi cezaların artırılması bu sorunun azaltılmasında etkili olacaktır. Ancak ekonomik olarak değerdendirildiğinde bunların denetlenmesi, hukuki sürecin işletilmesi ve cezalandırmaların tamamı ekonomik bir kayıp olarak karşımıza çıkacaktır. Diğer bir deyişle Pigovian vergi, yani dışsallıkların maliyetinin kamu tarafından yüklenilmesi sorunu ortaya çıkacaktır.

Günah vergilerinin konu olduğu mal ve hizmetler için sadece vergilendirmenin değil, aynı zamanda yasaklamaların da bir maliyet unsuru olduğu; zira bu mal ve hizmetlerin yasaklanmasıyla alım-satıma konu olmaya devam ettikleri görülmektedir. Yasaklamaların getirdiği fazladan maliyetler karşılığında küçük yatırımcıların dışlandığı ve kartellerin oluşmasına zemin hazırlandığı bir alan oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmada bu yasaklamaların varlığının “ahlaki”, “sosyal” ve “iktisadi” amaçlara ulaşmada ne kadar etkin ve gerekli olduğu konusunda da bazı düşüncelere yer verilecektir. Nitekim uyuşturucuların yasaklanması, alkol ve sigara gibi zararlı malların fazladan vergilendirilmesi gibi konular hakkında, ahlaki, sosyal ve iktisadi açıdan tamamen farklı görüşlerin hâkim olduğu görülmektedir. Varılan görüş ve oluşturulan teorilere geçmeden önce günah vergisi kavramı ve özellikleri hakkında bilgi verilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, çalışmada öncelikle günah vergisi kavramı açıklanmış, ardından günah vergisi aktörleri hakkında bilgi verilmiştir. Son üç bölümde ise günah vergilerinin tarihsel gelişimi hakkında bilgi verildikten sonra, şiddet olayları ile olan ilişkisi ele alınmıştır.

2. GÜNAH VERGİSİNİN KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

2.1. Günah Vergisi Kavramı

Günahtan kastedilen unsur herhangi bir dini perspektiften günah olarak kabul edilen fiil değildir. Burada daha çok bağımlılık yapan, eylemi gerçekleştiren kişiye zararlı ve sosyal olarak istenmeyen hareketler kastedilir. Örneğin, spor otomobil kullanmak ekonomik açıdan günah olarak kabul edilmez ancak aynı araç için benzin kullanmak çevreye zarar vereceğinden günahtır. Aynı şekilde alkollü içecek onu kullanan birey ve o bireyin ait olduğu toplum için zararlı olacağı için günahtır (Lorenzi, 2004: 60).

Zararlı mal ve hizmet tüketimlerinin kontrol altına alınması ve sınırlandırılması günah vergilerinin konusuna girmektedir. Amaç olumsuz dışsallığı azaltmak olan, (örneğin çevreye zararlı emisyonu sebep olan üretim faaliyetinin marjinal maliyetini artırmak için yapılan düzenlemeler gibi) günah vergileri *düzenleyici vergi* (corrective tax) olarak da adlandırılmaktadır (Hyman, 2010: 106).

2.2. Günah Vergisinin Özellikleri

Günah vergileri yasaklayıcı vergiler değil, daha çok keyif verici, alışkanlık ve bağımlılık yaratan ve inelastik olan talebin cezalandırılması olarak görülmelidir. Diğer bir deyişle bireyin cezalandırılması değil davranışın cezalandırılması söz konusudur. Ancak neyin günahkâr olduğu

konusunda karar vermek hem pratik hem de felsefi açıdan kolay değildir. Hangi malın tüketimi veya hangi davranışın günahkâr olduğu konusunda bir fikir birliği olması yine de sorunun aşılmasında yeterli değildir. Günahkâr olduğu kabul edilen davranışın tamamen yasaklanması veya caydırmak için tedbir alınması konusunda yine bir kararın verilmesi gerekmektedir. Vergi konusunun belirlenmesi zor olsa da günah vergisi için bazı temel kriterler geliştirilmiştir (Lorenzi, 2004: 60):

-Tüketim talebinin inelastik olması gerekmektedir. Verginin artırılması yüksek miktarda vergi gelirene sebep olurken tüketici davranışlarından küçük değişikliklere sebep olmaktadır.

-Talep edilen mal veya hizmetin birey için zararlı olması gerekir. Söz konusu mal veya hizmet uzun vadede bireyin sağlığına zarar veren bir alışkanlıktır.

-Sadece bireyin kendisi için değil; aynı zamanda toplumun diğer üyeleri için de zararlı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Böyle davranışlar toplumsal refah kaybına da sebep olmaktadır.

Tüketim davranışlarının cezalandırılması için yukarıda sayılan kriterlerin tamamının veya birkaçının gerçekleşmesi gerekmektedir. Örneğin, kumar oynamak toplumun geri kalanı için herhangi bir sorun oluşturmadığı gibi bireyin kendisinin sağlığı için de bir tehlike oluşturmamaktadır. Ancak bağımlılık yapan bir davranış olması günah vergisinin konusuna girmesi için yeterlidir.

Günah vergilerinin özelliklerinden biri de regresif vergi özelliği taşımasıdır. Yapılan çalışmalarda özellikle alkollü içecekler ve sigara üzerinden alınan vergilerin artırılması verginin regresif karaktere girmesine sebep olmaktadır (Lyon ve Schwab, 1995: 389). Günah vergilerinin bu tür malların tüketiminden caydırma konusunda önem taşımasının yanında regresif olmaları ve bununla birlikte bu tür malların daha çok yoksullar tarafından tüketilmesi günah vergilerinin vergilemede adalet ve eşitlik ilkelerine ters bir durum meydana getirdiği ileri sürülmektedir (Lockwood ve Taubinsky, 2017: 1,31).

3. GÜNAH VERGİLERİNİN AKTÖRLERİ

Günah vergileri söz konusu olduğunda gerek vergi tabanının gerekse vergi oranlarının belirlenmesinde çeşitli aktörler rol oynamaktadır. Her bir aktör grubu kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve bu durum çıkar çatışması haline gelebilmektedir.

Günah vergilerinde rol alan başlıca aktörler şunlardır (Johnson ve Meier, 1990: 578-582):

Dini Gruplar: Günah vergilerinin konusuna giren pek çok mal ve hizmet dini grupları yakından ilgilendirmektedir. Bu tür eylemlerin sadece ekonomik yönüyle değil sosyal yönüyle de ilgilenen dini gruplar içki, kumar ve zina gibi birçok eyleme sert tavır almaktadırlar. Onlara göre arınmanın ve iyi insan olmanın koşulları arasında bu türden alışkanlıklardan uzak durmak da yer almaktadır. Bu yüzden dini gruplar politika yapıcılar üzerinde baskı oluşturarak günah vergilerinin aktif olarak kullanılmasını savunmaktadırlar. Cezalandırma aracı olarak gördükleri vergiler sayesinde bireyler zararlı (günah) olan davranıştan vazgeçecektir.

Endüstri: Sigara, alkollü içecekler gibi ürünlerin üreticileri piyasadaki diğer üreticiler gibi karını maksimize etmek istemektedirler. Ürünlerin üzerine konulacak fazla vergi malın satış fiyatına yansıtılacağından talep edilen miktarı azalacak ve üreticinin karında düşüş meydana gelecektir. Turizm endüstrisinin gelişmiş olduğu yerlerde de, alkollü içeceklerin tüketim yoğunluğuna bağlı olarak, alkollü içecekler getirilecek fazladan vergiler hoş karşılanmayacaktır.

Bireyler: Bireyler için önemli olan yüksek vergi ödememek olduğu için sınırlı bir kesimi ilgilendiren günah vergileri her bir birey için kitlesel anlamda çok önem arz etmemektedir.

Nitekim günah olan mal ve hizmet fiyatının içinde gizlendiği için bireyler mali anestezi dolayısıyla ödedikleri verginin farkında olmazlar.

Politikacılar: Politikacıların öncelikli kaygıları tekrar seçilmek olduğu için oy verenlerin taleplerini yerine getirmeye çalışırlar. Bu taleplerle birlikte politikacıların yapmaları gerekenler arasında zararlı alışkanlıkları konusunda düzenleyici önlemlerin alınması da yer almaktadır (Gruber ve Koszegi, 2002: 1). Vergi politikaları belirlenirken en az oy kaybı yaratacak politikalar tercih edilir. Günah vergilerinin vergi gelirleri içinde çok daha büyük paya sahip olan vergiler içinde daha az görünür oldukları için artırılmaları bir sorun olarak görülmez.

4. GÜNAH VERGİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Günah vergileri konusunda tarihte ilk dikkat çeken gelişme Amerika’da viski üzerinden alınan vergidir. Amerika’nın bağımsızlık savaşı (1775-1783) sonrası altına girdiği borç 75 milyon dolara kadar çıkmıştı ve bu borcun ödenmesi için ülkede çok karlı bir iş olan viski üretimi hedef alındı. Daha sonra Viski İsyanı (1794) olayıyla anılacak bu vergi Amerika’nın aynı zamanda ilk federal vergisi unvanını almıştır. Başkan Thomas Jefferson tarafından kaldırılan viski vergisi İç Savaş dönemine kadar gündeme getirilmedi. İç Savaştan (1861-1865) sonra ortaya çıkan büyük finansman sorunları alkollü içeceklerle birlikte birçok mal türüne ve kişisel servetlere ağır vergiler getirilmesine neden oldu. Sonraki yıllarda farklı vergileme arayışlarına gidilmiş ve nihayet gelir vergisi alınmaya başlayınca zamanla alkollü içecekler üzerinden alınan vergilerin önemi azalmaya başlamıştır (Thornton, 2004:365).

Amerika’da meydana gelen Viski İsyanından önce, yine viski damıtıcıları tarafından çıkartılan başka bir isyan da İskoçya’da meydana gelmiştir. İskoçya’nın Birleşik Krallığa dâhil olmasından sonra (1707), Birleşik Krallık İskoç viski damıtıcılarına ağır vergiler getirdi. Vergi memurlarının sert müdahalelerde bulunmaları ve üreticilerin vergi ödemek istememeleri sonucu 1715 yılında şiddetli bir ayaklanma oldu. Ayaklanma Birleşik Krallığın İskoçya’yı işgal etmesiyle sonuçlandı.

Papa 10. Leo (1475-1484) papalık yaptığı dönemde binlerce kayıtlı hayat kadınları için günah vergisi getirmiştir. Kadınların ruhlarının arafta kalmaması için belli bir ücret almış ayrıca günah çıkarma ücretlerini de artırmıştır. Papa 2. Clement (1046-1047) de papalık yaptığı dönemlerde genelevlerinin gelirlerinin Kilise’ye aktarılmasına karar vermiş, ayrıca fahişlikle suçlanan kadının hayatta olup olmamasına bakılmaksızın sahip olduğu servetin yarısının bir manastıra bahşedilmesine karar vermiştir (Lorenzi, 2004: 59).

Modern dünyada günah vergileri içerisinde yer almasa da 18. ve 19. yüzyıllarda köleler üzerinden alınan vergilerin de, tarihsel dönemler itibariyle günah vergisi olarak değerlendirilmesi mümkündür. Ahlaki olmayan bir davranış yasaklanıyorsa, yapılacak en önemli caydırıcılık vergilendirilmesidir. Örneğin, Amerika’da 1808 yılına kadar ithal edilen her köle başına 10 Dolar vergi alınmaktaydı. 1798 yılında çıkarılan bir kanunla herkes sahip olduğu konutlar, topraklar ve köleler üzerinden vergi ödemekle mükellef oldu. 1802 yılında finansman ihtiyacının azalmasıyla köle vergisi kaldırıldı. 1812 Savaşında (War of 1812) finansman ihtiyacının artmasıyla vergiler tekrar yürürlüğe girdi ve 1815-1816 yıllarında artırılarak uygulandı. 1817 yılında da tamamen kaldırıldı (Newman, 2004: 1-8).

Osmanlı döneminde de alkollü içecekler üzerinden alınan vergiye “şıra resmi” ve daha sonra “zecriye”, “reftiye”, “idhaliye” gibi isimler verilmiştir. Bu vergiye ek olarak alkollü içecek satanlar için bir çeşit ruhsat harcı olan “resm-i beyiye” de sayılabilir. 1863 yılında da tütün ürünleri satışından “tönbeki beyiyesi” ismiyle vergi alınmıştır (Batrel, 2002: 4-8).

Tarih boyunca birçok devlet alkollü içecekleri, fahişliği, tütün ürünlerini yasaklamak istemiş ve bunun için ölüme kadar giden cezalar getirmişlerdir. Ancak daha sonra bunların

vergilendirilmesiyle devlet gelirlerinin artırılacağı görülmüş ve bunların yasaklanmasından vergilendirilmelerine doğru bir geçiş süreci yaşanmıştır.

5. GÜNAH VERGİLERİNİN ETKİNLİĞİ: RASYONEL BAĞIMLILIK TEORİSİ

Günah vergilerinin zararlı malların kullanımını kısıtlaması birçok araştırmacı tarafından test edilmiş, bağlantı arasındaki ilişki kurulmaya çalışılırken çoğunlukla “*rasyonel bağımlılık teorisi-RBT*” (theory of rational addiction) dikkate alınmıştır. Rasyonel bağımlılık teorisi o kadar geniş bir uygulama alanı bulmuştur ki, sadece alkol, sigara veya uyuşturucu değil; bağımlılık yaptığı kabul edilen birçok mal rasyonel bağımlılık teorisi perspektifinden test edilmiştir.

RBT’de bağımlılıkla ifade edilen; bir malın mevcut tüketiminin artması aynı malın gelecekteki tüketimini de artırması durumudur (Becker, 1996: 57). Teoride önemli olan bağımlılık ile bitişik tamamlayıcılık¹ (adjacent complementarity) arasındaki ilişkinin varlığıdır. Bitişik tamamlayıcılık şimdiki zaman tüketiminin marjinal faydasının geçmiş zaman tüketim stokuna bağlı olarak artmasını ifade eder (Becker ve Murphy, 1988:681; Cawley ve Ruhm, 2012: 212).

RBT’nin bağımlı olarak ele aldığı bireyler “*miyobik bireyler*” değil, “*rasyonel bireylerdir*”. Diğer bir deyişle RBT şimdiki-zaman odaklı bağımlıların değil, gelecek-zaman odaklı bağımlıların davranışlarını açıklamaya çalışır. Miyobik-rasyonel bireyler açıklanmaya çalışılırken dikkate alınan hem bireyler hem de bağımlılık yapan zararlı malların bireyler üzerindeki etkileridir. Örneğin, bir birey bazı mallara bağımlı olabilirken başka bir birey için aynı mallara bağımlılık söz konusu olmayabilir. Benzer şekilde bir mal bazı bireyler için bağımlılık yaparken diğer bireyler için bağımlılık yapmayabilir. Farklı durumlara rağmen RBT’nin kabul ettiği durum şudur: Şimdiki-zamana odaklı bireylerin, gelecek-zamana odaklı bireylere göre zararlı mallara bağımlı olması daha yüksek bir ihtimaldir (Becker ve Murphy, 1988: 682). Bağımlılık yapan malın gelecek-zaman fiyatlarının artacağı beklentisi şimdiki-zaman tüketimini azaltır. Bu negatif ilişki rasyonel bağımlılığı miyop davranışlardan ayırt eden en önemli unsurlardan biridir (Becker ve Murphy, 1988: 689).

Yakın geçmişte fiyatlarda meydana gelen değişme şimdiki zaman tüketimi üzerinde daha uzak geçmişteki fiyat değişiminden daha büyük etki gösterir. Fiyat artışlarının kalıcı olması da geçici fiyat değişmelerine göre daha fazla etkili olur. Benzer şekilde gelecek-zaman fiyatlarının düşeceği veya gelecek-zamanda stres yapan boşanma, iş kaybı veya sevilen birinin ölümü gibi olayların olacağı (veya artacağı) beklentisi de zararlı bağımlılık yapan malların kullanımını artıracaktır. Bu bakımdan bağımlılık yapan zararlı malların kullanımı ilk dönemlerde her zaman haz almakla ilgisi olmayabilir ancak daha sonraki dönemlerde bu malların kullanımını engellemeye çalışmak mutsuzluğu (veya yoksunluk duygusunu) daha çok artıracaktır. RBT’ye göre bağımlılık yapan zararlı malların bırakılabilmesi için en etkin yöntem “*soğuk hindi*” (cold turkey) yöntemidir. Bu yöntem ile kısa vadeli “acı”ya rağmen birey zararlı malın kullanımını aniden terk etmektedir. Rasyonel bireyden de bu yöntemle zararlı alışkanlığını sona erdirmesi beklenmektedir (Becker ve Murphy, 1988: 692-693).

RBT’ye göre fiyatlarda meydana gelen artış zararlı malların tüketimini azaltacaktır. Diğer bir ifadeyle bağımlılık yapan malların kullanımı fiyattan tamamen bağımsız değildir. Fiyat

¹ Ryder ve Heal (1973: 5) bitişik tamamlayıcılık ile birlikte mesafeli tamamlayıcılık (distant complementarity) kavramlarını beraber ele almıştır. Bir kişinin ağır bir akşam yemeği yemeyi umduğu bir günde sağlam bir kahvaltı ve hafif bir öğle yemeğiyle günü geçirmesi mesafeli tamamlayıcılık; aynı koşullarda hafif bir kahvaltı ve sağlam bir öğle yemeğiyle akşam yemeğini beklemesi ise bitişik tamamlayıcılığa örnek olarak gösterilebilir.

değişiklikleri kısa vadede talep üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olmakla birlikte, uzun vadede bu etki daha güçlü olmaktadır.

Mullahy yaptığı çalışmalarda bağımlılık yapan zararlı bir mal olan sigaranın elastikiyetini 0.47 olarak hesaplamıştır. Hesaplamalarda erkeklerin fiyat değişmelerine, kadınlara kıyasla, daha yüksek tepki verdikleri sonucuna ulaşmıştır (Chaloupka vd., 2000: 114). Becker ve arkadaşları ise sigaranın fiyatında meydana gelen değişmelerin tüketim miktarı üzerindeki etkisini uzun dönemli olarak ele almış ve talebin fiyat elastikiyetinin daha yüksek olduğunu hesaplamışlardır. Yaptıkları hesaplamalarda sigara fiyatlarında meydana gelen %10'luk kalıcı bir artış, uzun vadede %7.5'luk talep azalmasına yol açtığı sonucuna ulaşmışlardır (Becker vd., 1988: 396). Cook ve Tauchen (1982: 380), alkollü içecek fiyatlarında meydana gelen değişmelerin talep üzerindeki etkisini çok farklı bir yöntemle test etmişlerdir. Buna göre alkollü içecek fiyatlarında yapılan 1 birimlik özel tüketim vergisi artışının siroz hastalığına bağlı ölüm oranlarını kısa vadede %5.4 kadar azalttığı, uzun vadede ise azalmanın iki katına kadar çıkabileceğini tahmin etmişlerdir.

Bağımlılık yapan zararlı malların fiyatlarında meydana gelen değişimin yanında talebi etkileyen başka unsurlar da söz konusudur. RBT'ye göre rasyonel bir birey gelecekteki faydalanmaların parasal değerinde meydana gelen değişimleri ve şimdiki-zaman tüketiminde meydana gelen değişime uyarlanmış gelirini dikkate alır ve satın alma pozisyonunu yeniden belirler. Yani birey bağımlı olduğu malın fiyatında meydana gelen değişimleri ve şimdiki-zamanda tükettiği malın fiyatının geliri üzerinde meydana getirdiği etkiyi dikkate alarak "tüketim sermayesi"ni (consumption capital) rasyonel olarak kullanmaya gayret eder (Becker, 1996: 63).

Bağımlılık yapan zararlı malların kullanımı ile eğitim arasındaki ilişki konusunda farklı görüşler söz konusudur. Bir kısım araştırmacılara göre herhangi bir ilişki söz konusu değilken (Kenkel, 1991:303) diğer araştırmacılara göre iki değişken arasında negatif bir ilişki vardır. Bu konudaki ilk çalışmalardan biri Farrel ve Fuchs tarafından yapılmış ve çalışmada bireylerin cinsiyetine ve yaşına bağlı olarak sigara kullanma ile okula gitme süresi arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Farrel ve Fuchs, 1981: 14). Gilman ve arkadaşları ise negatif ancak sınırlı bir sonuca ulaşmışlardır (Gilman vd., 2008: 622).

RBT'nin ekonomik ve sosyal hayatta geçerli olmadığını, bağımlılık yapan zararlı malların kullanımıyla fiyat değişmeleri arasında bir ilişki olamayacağını savunanlar da vardır. Özellikle fiyatların artması durumunda zararlı malları oluşturan sektörlerin yeraltına ineceği, bu yüzden bu tür malların fiyatlarında özel olarak yapılacak artırımların etkin olamayacağını vurgulamaktadırlar. RBT'ye getirilen eleştirileri şu şekilde sıralanabilir (Thornton, 2004: 364-365):

- Özel tüketim vergileri hedeflenen malın tüketimini ortadan kaldırmaz.
- Yasaklamalar gibi özel tüketim vergileri de daha güçlü ve potansiyel olarak daha zararlı malların üretimini teşvik eder.
- Bir malın günah olarak değerlendirilebilmesi genç bireyler ve erkek çocuklar gibi potansiyel olarak riske meyilli gruplar için o malın kullanımı cezp edici bir hal alır.
- Özel tüketim vergileri, tüketicileri vergisiz ancak daha düşük kaliteli ve daha zararlı malların kullanımına yönlendirecektir.
- Günah vergileri kayıtdışı ekonominin gelişmesini teşvik edecektir.
- Tam olarak hangi malın vergilendirilmesi gerektiğinin belirlenmesi olanaksızdır.
- Optimum bir vergi oranının belirlenmesinin herhangi bir yolu yoktur.
- Yapıları itibarıyla vergi politikaları ve oranları siyasi olarak değişkendir.

Thornton'a göre günah vergileri alkollü içeceklerin ortalama tüketimini azaltmaktadır; ancak günahın kendisini hedef almadığı için günahı azalttığı konusu çok net değildir. O'na göre alkollü içeceklerin beşeri sermayeyi tahrip ettiği, şiddeti, intiharları, trafik kazalarını ve suç oranlarını arttırdığı, sağlığa zarar verdiği konusunda çok net bir sebep-sonuç ilişkisi yoktur (Thornton: 2004: 366). Yapılan çalışmalarda ılımlı içicilerin mortalitesinin içmeyenlere veya ağır içicilere göre daha düşük olduğu görülmüştür (Camargo vd., 1997: 82; Yuan vd., 1997: 20). Ancak sigara için durum değişir. Çünkü sigaradan kaynaklanan hastalıkların ortaya çıkma ihtimali içki kullanımıyla birlikte artmaktadır (Doll vd., 1994: 913).

Chaloupka ve arkadaşlarının yaptıkları çalışma sonucunda ise alkollü içeceklerle yapılan vergi artışlarının ölümcül trafik kazalarında ciddi azalışlar meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır (Chaloupka vd., 1991: 20)². Thornton günahın kendisini hedefleyen idari yaptırımların daha etkin bir caydırıcılık özelliği göstereceğini savunmuştur. O'na göre günah vergileri günahın kendisini doğrudan hedeflememektedir (Thornton, 2004: 367).

Toplumsal dışsal maliyetlerin vergiler yoluyla içicilere yükletilmesi gerektiği iki sebebe dayanmaktadır. Birincisi içicilerin tercihleri dolayısıyla sebep oldukları dışsal maliyetleri karşılamaları daha adildir, ikincisi alkol fiyatları sosyal maliyetlerin tamamını yansıtmadığı takdirde içiciler daha çok içecek ve teknik anlamda içme marjlarının sebep oldukları maliyetlerden daha az değerli olacaktır (Cook ve Moore, 2002: 129).

6. GÜNAH VERGİLERİNİN ŞİDDET OLAYLARINI AZALTMADAKİ ETKİNLİĞİ

Alkol tüketimi ile şiddet olayları arasındaki ilişki birçok boyutta ele alınmıştır. Alkol tüketiminin fiziksel ve davranışsal sonuçlarına bakıldığında (Carpenter ve Dobkin, 2009: 164) özellikle aile içi şiddet başta olmak üzere, cinsel saldırılar, soygun vakaları, intihar, cinayet ve ölümcül trafik kazaları ile alkol tüketimi arasındaki ilişki üzerinde dikkatle durulmaktadır.

Aile içi şiddete yönelik çalışmalar daha çok kadının ve küçük çocukların maruz kaldığı şiddet ile şiddeti uygulayan bireyin alkollü içecek tüketmesi veya diğer herhangi bir uyuşturucunun etkisi altında olup olmaması dikkate alınmaktadır. Genellikle bu tür ilişkiler aranırken değişkenlere hanehalkı sayısı, medeni durum, yaş, eğitim durumu ve/veya etnik yapı gibi unsurlar dâhil edilir.

Şiddet olaylarına bakıldığında alkolün önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Genellikle böyle durumlarda sert tartışmaların seyri alkolle birlikte şiddete dönüşmekte veya şiddet gören kişinin alkol almasıyla karşısındakini şiddet için tahrik edecek davranışlar sergilemeye başlamaktadır. Aile içi şiddet olaylarında ise daha çok erkeğin alkollü olmasından kaynaklanan şiddet olayları yaşanmaktadır. Böyle durumlarda meydana gelen şiddet olayları dolayısıyla (diğer durumlarda meydana gelen şiddet olaylarına kıyasla) daha ağır yaralanmalar meydana gelmektedir. Bu durum eşlerin birbirine uyguladıkları şiddet olaylarında alkolün sınırlandırmaları-yasakları kaldırma gücünün etkisi olarak bilinen "*şiddetli etkiler hipotezi*" (acute effects hypothesis) ile açıklanmaktadır (Caetano vd., 2001: 59).

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı'nın (1995: 131) yaptığı anket sonuçlarına göre erkeğin kumar alışkanlığı ve evle ilgilenmemesinin yanında aşırı alkol kullanmasının eşler arasındaki ilişkinin kavgaya dönüşmesindeki en etkili nedenler arasında olduğu sonucuna varılmıştır. Charles ve Perreira'a (2007: 617) göre, erkeklerin uyuşturucu

² Ayrıca vergi artışlarıyla birlikte sert cezaların ve alkollü içecek tüketim yaşının yükseltilmesi gibi idari önlemlerin artırılmasıyla daha etkin sonuçlar elde edebileceği sonucuna varılmıştır.

kullanmaları veya sık sık alkollü içecek tüketmeleri hamilelik ve sonrası dönemlerde eşlerine şiddet uygulama riskini artırırken, kadınların alkol kullanmaları halinde ise sadece hamilelik dönemlerinde şiddet görme riskini artırmaktadır. Burada hamilelik döneminde şiddet eğilimini en yükseğe çıkarabilecek unsurlar şunlardır: (1) kadınların resmi nikâhlı olmayan eşleri, (2) yüksekokuldan daha düşük bir eğitim seviyesinde olmaları ve (3) eşlerinin geçmiş-zamanda uyuşturucu ve/veya alkol kullanmış olması. Özellikle hamilelik döneminde kadının çalışmıyor olması hamilelikten sonraki bir yıllık süre boyunca şiddet görme ihtimalini daha fazla artırmaktadır.

Aile içi şiddetin bir diğer önemli muhatapları küçük çocuklardır. Küçük çocukların şiddete maruz kalmalarıyla alkollü içecek fiyatları arasındaki ilişki anlamlı görünmektedir. Alkollü içecekler üzerindeki özel tüketim vergilerinin %10 oranında artırılması küçük çocuklara yönelik ağır şiddet olayları üzerinde %2.3, diğer şiddet olaylarının üzerinde ise %1.2 oranında azalma meydana getirmektedir (Markowitz ve Grossman, 1998: 319-320). Bir başka araştırmada alkol fiyatlarının özel tüketim vergileri yoluyla artırılmasının cinsel suçlar ve soygun gibi olaylar üzerinde etkili olmadığı, ancak diğer saldırı türleri üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır (Markowitz, 2005: 38).

Coker ve arkadaşları (2000: 558-559) ise erkeğin işsiz olmasının yanında alkol veya uyuşturucu bağımlılığı söz konusu olduğu durumların birçok şiddet olaylarıyla çok güçlü bir bağlantı içinde olduğu sonucuna varmışlardır. Buna göre alkol ve uyuşturucu kullanan işsiz birinin şiddete yönelme ihtimali alkol veya uyuşturucu kullanan ancak çalışan birine göre iki kat daha yüksektir.

Durance ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada alkollü içeceklere getirilen vergilerin tüketimi azalttığı, ancak tüketimde meydana gelen bu azalmanın kadınlara yönelik şiddet olayları üzerinde istatistiksel olarak çok ciddi bir etkisi olmadığı sonucuna varmışlardır (Durance vd., 2011: 174). Alkollü içecek fiyatlarında meydana gelen artışın tüketim miktarını azalttığı konusunda aynı sonuçlara varan Chaloupka ve arkadaşları ise alkollü içecek fiyatlarında meydana gelen artış ile şiddet olayları konusunda farklı sonuçlara varmışlardır. Fiyat artışlarıyla birlikte alkol tüketiminin azalması hastalıkların, kazaların, alkole bağlı ölümlerin ve bunlarla birlikte alkolle bağlantılı şiddet olaylarının oranında bir azalma olduğu sonucuna varmışlardır (Chaloupka vd., 2002: 22). Page ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada da enflasyon oranı üzerinde yapılan bir fiyat artışının şiddet olaylarının azaltılmasında etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Yaptıkları çalışmada ayrıca market gibi doğrudan hanehalkına satış yapılan yerlerde (on-trade) alkol fiyatlarının artırılmasının şiddet vakalarının azalması konusunda, bar, restoran, otel gibi yerlerde satılan (off-trade) alkol fiyatlarının artırılmasından daha etkin olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Page vd., 2017: 33,38).

Becker günah mallarının tüketimi dışında şiddet olaylarının hukuki yaptırımlarını da ele almıştır. Ekonomik bir analizle yasadışı faaliyetlerle mücadelede optimal kamu ve özel politikalarının neler olabileceği üzerine yaptığı çalışmada çok ilginç bir şekilde şiddet olaylarının artışının dolaylı göstergelerinden biri olarak piyasadaki nakit miktarının artması olduğunu iddia etmektedir (Becker, 1974: 4). O'na göre eğer iktisatçılar yasal işlere girenleri tanımladıkları gibi yasadışı işlere girenleri tanımlayacak olurlarsa, bunlar *risk tercih edenler* (risk preferrers) olarak tanımlanacaklardır (Becker, 1996: 44). Burada tıpkı herhangi bir girişimcinin risk faktörünü göze alarak bir girişimde bulunması gibi yasadışı bir faaliyete girişen biri de risk faktörünü göze alarak karlılığını artırmak istemektedir. Sıradan bir girişimciden farklı olarak yakalanma ve cezalandırma maliyetlerine de katlanmak zorunda bırakılmaktadırlar.

Günah vergilerinin toplam fiyatını ne kadar arttırdığı da önem taşımaktadır. Alkollü içeceklerin fiyat artışları özel tüketim vergilerinde meydana gelen artışlardan daha yüksek gerçekleşmektedir. Genel satış vergilerinin alkollü içecek talebinin ikame etkisinde meydana getireceği sınırlandırıcı etki özel tüketim vergilerinin etkisinden daha fazladır. Başka bir deyişle

alkollü içeceklerin az sayıda insanın harcama kalemleri içinde yer alacağından genel satış vergileri talep üzerinde daha yüksek bir gelir etkisi göstermektedir. Alkollü içecekler üzerindeki tüketim vergileriyle birlikte artan fiyatlar kişi başına düşen tüketim miktarında azalmayla sonuçlanmaktadır. Tüketim miktarını azaltan bir vergi artışı kısa dönemde birçok nedene bağlı ölüm oranlarını düşürmektedir (Young ve Bielinska-Kwapsiz, 2002: 71; Cook vd., 2005: 11). Bununla birlikte Thornton günah vergilerinin etkin olmadığını farklı gerekçelere bağlayarak iddia etmektedir. Ancak yaptığı çalışmalarda etkinsizlik boyutunu 1929 Buhranı dönemlerine denk gelen yasaklamaların ters yönde etki gösterdiği ve bunun o dönemin verilerinde açıkça görüldüğünü söylemektedir. Nitekim o dönemlerde yapılan yasaklamalar bazı malların kullanımını azaltmamış aksine artırmıştır. Ancak 1929 Buhranının görülen en sert ekonomik kriz olması, dolayısıyla sosyal ve ekonomik yaşamın olağan akışının çok dışında bir durum olması yapılan eleştirinin genel-geçerliğini sorgulamaktadır.

Thornton ve Becker'ın vardıkları sonuçları iki boyutlu ele alan Milton Friedman'a göre, doğrudan bireylerin tercihleri üzerinde herhangi bir sınırlama etkin olmayacaktır. Thornton'un öne sürdüğü gibi; alkol yasakları alkolün daha fazla tüketilmesine yol açtığını belirten Friedman'a göre, alkole bağlı ölümlerde en sert yükseliş yasaklama dönemine denk gelmektedir. Friedman, Becker'ın tanımladığı risk tercih edenler grubunu ise "*devlet tarafından korunan karteller*" olarak tanımlamıştır. Friedman'a göre, uyuşturucu ticareti gibi faaliyetlerin yasadışı olmasından dolayı sınırlı sayıda kişi bu sektöre girebilmekte ve dolayısıyla karteller meydana gelmektedir. Bunun da doğal sonucu olarak fiyatların çok yükselmesi olmaktadır.

Şiddet olaylarıyla uyuşturucu gibi malların yasadışı kabul edilmesine birçok iktisatçıdan farklı bir şekilde bakan Friedman, uyuşturucunun devlet eliyle yasaklanmasının her yıl ortalama on bin insanın ölümüne neden olduğunu söylemektedir. Böyle yasaklamaların bireysel özgürlüklere müdahale olduğunu ve "*devletin, bireyleri kendi iyilikleri için olsa dahi, müdahale hakkının olmadığını*" savunmuştur. O'na göre nasıl ki devlet aşırı yemek yemenin ölümlerine sonuçlanmasına veya paraşütle atlanmasının yüksek hayati risk içermesine rağmen devlet tarafından yasaklanmıyorsa, bireylerin uyuşturucu kullanma hakkına da müdahale etmemelidir (Friedman, 1991). John Stuart Mill de benzer olarak kişilerin zehirli bir mal kullanması halinde ancak kişinin çocuk, deli veya akli melaiyelerini tam olarak kullanamayan biri olması halinde devlet müdahalesinin gerektiğini ileri sürmüştür (Mill, 1859: 88).

Günah vergilerinin artırılması gibi, ceza ve yaptırımların artırılması da günah mallarının kullanımını sınırlandırmakta ve bu tür malların kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan sosyal kayıplar da en aza inmektedir. Devletin suçlarla mücadelede kullandığı toplam kaynakların (kolluk kuvvetleri, adli süreçler, cezaevlerinin harcamaları, saldırılara bağlı sağlık harcamaları gibi) büyüklüğüne ve bunların içindeki günah mallarının kullanımına bağlı olarak gerçekleşen olayların oranına bakıldığında sosyal kayıpların ne kadar yüksek olduğu görülmektedir. Avustralya'da bu konuda çalışan Alkol Araştırma ve Eğitim Vakfı (Foundation for Alcohol and Research and Education-FARE) dikkat çekici veriler sunmaktadır. Buna göre alkolle bağlantılı şiddet olaylarında her yıl ortalama 400 kişi yaşamını yitirmekte, 24 bini aile içi şiddetten kaynaklanan 70 bin kişi de yaralanmaktadır. Bütün bunların toplam ekonomik maliyeti ise yıllık ortalama 36 milyar dolar olarak gerçekleşmektedir (FARE, fare.org.au/about Erişim Tarihi: 11.12.2017).

Vergi oranları, cezalar, idari tedbirlerin yanında sübvansiyonlar da günah mallarının kullanımını üzerinde etkiler göstermektedir. Bahsedilen tedbirlerden herhangi biri uygulanabileceği gibi belli kombinasyonlar şeklinde de uygulamalar söz konusu olabilir. Cheng ve Chu (2017: 15-16) yaptıkları çalışmada bireylerin miyop olma derecesinin dikkate alınması gerektiği ve buna göre en uygun tedbirin alınması gerektiğini ortaya koymuşlardır. Onlara göre günah mallarını tüketen bireylerden gelecekteki sağlık maliyetlerini tam olarak değerlendiremeyenler miyop olarak kabul edilmelidir. Buna göre kullandıkları günah malları

konusunda ısrarla miyop davranışlarına devam edenler (persistent-error myopes) için tasarrufları sübvansedecek tedbirlerin yanında vergilendirmenin kullanılması etkin bir çözüm olarak görülmektedir. Miyop davranışlarını değiştirme konusunda daha esnek olan bireyler (dual-self myopes) için ise sübvansiyon veya vergilendirme tedbirlerinden birinin yeterli olabileceğini ileri sürmüşlerdir³.

7. SONUÇ

Tarihin pek çok evresinde devletler günah olarak kabul ettikleri bir takım malların tüketimini yasaklamaya çalışmış ve ölüm cezalarına kadar giden sert cezalandırmalarla bunları engellemeye çalışmıştır. Ancak devlet yöneticileri bu tür mal ve hizmetleri yasaklamaktansa vergilendirme yoluna giderek vergi gelirlerini artırabileceklerinin farkına varmalarıyla yasaklardan vazgeçmişlerdir. Her ne kadar zararlı mal ve hizmetlerin tüketimini sosyal amaçla vergilendirdiklerini beyan etseler de toplam gelir içindeki bu tür mal ve hizmetler üzerinden alınan vergi oranlarına bakıldığında bunun sosyal amaçtan çok mali amaçla yapıldığı izlenimi verilmektedir. Eğer gerçekten devlet vergilendirmeyi sosyal amaçlar uğruna yapıyorsa bu doğrultuda ne kadar başarılı olduğunun da sorgulanması gerekecektir.

Günah vergilerinin muhataplarına bakıldığında normal olarak kimlerin bu tür vergilere karşı geleceğini, kimlerin bu vergilerin daha fazla artırılmasını isteyeceğini tahmin etmek zor değildir. Özellikle dini perspektiften bakanların ve bu mal ve hizmetlerin ticaretiyle uğraşanların iki farklı grup oluşturduğu görülmektedir. İşin politik karar alma noktasında ise siyasetçiler bulunmaktadır. Genel olarak da siyasetçiler kendilerine en fazla oy getirecek kesimin isteklerini dikkate alacaklardır.

Günah vergilerinin sosyal açıdan etkinliğini analiz eden birçok araştırmacı birbirinden oldukça farklı gerekçelerle çok farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Öncelikle günah vergilerinin günahın kendisini hedeflemediği için günah vergilerinin etkisiz olduğunu ve dolayısıyla istenilen sonucu vermeyeceğini savunanlar vardır. Bu gruptaki araştırmacılar alkol ve sigara gibi malların özel olarak fazladan vergilendirilmemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Özellikle alkollü içeceklerde ılımlı içiciliğin mortalitenin hiç içmeye veya ağır içicilere göre daha düşük olduğunu, diğer durumlarda oluşabilecek olumsuz olayların varlığı halinde ise zarar veren ve zarar gören bireylerin bunu kendi aralarında çözebileceğini savunurlar. Örneğin Friedman gibi liberal iktisatçılar ortaya çıkabilecek olumsuzlukların devlet mekanizması olmaksızın, piyasanın kendi araçlarıyla çözülebileceğini öne sürmüşlerdir. Dolayısıyla günah vergileriyle bu tür malların tüketimini azaltmaya çalışmanın anlamsız olduğu görüşündedirler. Ancak burada zarar gören ve zarar veren tarafların aynı şartlarda olmama durumu söz konusu olabilmektedir. Özellikle kadın ve çocukların şiddete maruz kalmaları halinde piyasa ekonomisinde olduğu gibi bireylerin bu sorunu kendi aralarında çözebilmeleri için karşılıklı eşitliğin yokluğu bu görüşü çıkmaza sokmaktadır. Böyle durumlarda güçsüz-mağdur olan tarafın korunması üçüncü bir kişi tarafından yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Buradaki üçüncü kişi de devlet olmak durumundadır. Diğer tarafta bulunan araştırmacılar da bu tür olaylara işaret etmekte; kadınlara ve çocuklara yönelik gerçekleşen aile içi şiddet, cinsel saldırı, soygun, cinayet, intihar, ölümcül trafik kazaları gibi pek çok olayın alkollü içecek tüketimiyle çok yakından ilişkili olduğunu ve dolayısıyla alkollü içeceklerin tüketimini azaltmak gerektiğini savunmaktadır. Bu gruptakilere göre alkollü içecek satış yaşının artırılması, satış saatlerinin sınırlandırılması gibi hukuksal

³ Bu politikalar belirlenirken bütün bireylerin farklı miyop durumları hakkında bilgi sahibi olunamayacağı için asimetrik enformasyon sorunu ortaya çıkacaktır. Politika yapımcılar tam enformasyona sahip olsalar dahi her gruptaki bireyler için spesifik politikaların belirlenmesi çok maliyetli olacaktır.

düzenlemelerin yanında günah vergileriyle alkollü içecek fiyatlarının artırılması tüketimi ve sonuçta alkolle ilişkili şiddet olaylarını azaltacaktır.

KAYNAKÇA

Batirel, Ö.F. (2002), Özel Tüketim Vergisi ve 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Yasası üzerine bazı düşünceler, *Vergi Dünyası*, 253, 4-8.

Becker, G.S. (1974), Crime and punishment: an economic approach, In Gary S. Becker ve William M. Landes (Eds.) *Essays in the economics of crime and punishment* (pp. 1-54), NBER.

Becker, G.S. (1996), *Accounting for tastes*, Harward University Press, London.

Becker, G.S., Grossman, M. ve Murphy, K.M. (1988), An emprical analysis of cigarette addiction, *The American Economic Review*, 84(3), 396-418.

Becker, G.S. ve Murphy, K.M. (1988), A theory of rational addiction, *Journal of Political Economy*, 96(4), 675-700.

Caetano, R., Schafer, J. ve Cundradi, C.B. (2001), Alcohol-related intimate partner violence among white, black, and hispanic couples in The United States, *Alcohol Research & Health*, 25(1), 58-65.

Camargo, C.O., Hennekens, C.H., Gaziano, J.M., Glynn, R.J., Manson, J.E. ve Stampfer, M.J. (1997), *Prospective study of moderate alcohol consumption and mortality in US male phsicians*, *Archives of Internal Medicine*, 157(1), 75-85.

Carpenter, C. ve Dobkin, C. (2009), *The Effect of Alcohol Consumption on Mortality: Regression Discontinuity Evidence From The Minimum Age*, *American Economic Journal Applied Economics*, 1(1), 164-182.

Cawley, J. ve Ruhm, C.J. (2012), The Economics of Risky Health Behaviors, In Mark V. Pauly, Thomas G. McGuire ve Pedro P. Barros (Eds.) *Handbook of health economics*, 2, (pp.95-200) Elsevier Publication.

Chaloupka, F.J., Grossman, M. ve Saffer, H. (2002), The effects of price on alcohol consumption and alcohol-related problems, *Alcohol Research and Health*, 26(1), 22-34.

Chaloupka, F.J., Saffer, H. ve Grossman, M. (1991), Alcohol control policies and motor vehicle fatalities, *NBER Working Paper Series* 3831.

Chaloupka, F.J., Tauras, J.A. ve Grossman, M. (2000), The Economics of Addiction”, In Prabhat Jha ve Frank J. Chaloupka (Eds.), *Tobacco control in developing countries* (pp. 107-129), Oxford University Press.

Charles, P. ve Perreira, K.M. (2007), Intimate partner violence during pregnancy and 1-year post-partum, *Journal of Family Violence*, 22, 609-619.

Cheng, C. C. ve Chu, H. (2017), Optimal policies for sin goods and health care: Tax or subsidy?, *International Tax and Public Finance*, 1-18.

Coker, A.L., Smith, P., McKeown, R.E. ve King, M. J. (2000), Frequency and correlates of intimate partner violence by type: physical, sexual, and psychological battering, *American Journal of Public Health*, 90(4), 553-559.

Cook, P.J. ve Moore, M.J. (2002), The economics of alcohol abuse and alcohol-control policies, *Health Affairs*, 21(2), 120-133.

Cook, P.J., Osterman, J. ve Sloan, F.A. (2005), Are alcohol excise taxes good for us? Short and long-term effects on mortality rates, *NBER Working Paper Series*, 11138.

Cook, P.J ve Tauchen, G. (1982), The effect of liquour taxes on heavy drinking, *The Bell Journal of Economics*, 13(2), 379-390.

Doll, R., Peto, R., Hall, E., Weatley K. ve Gray, R. (1994), Mortality in relation to consumption of alcohol: 13 years' observation on male British doctors, *BMJ*, 309, 911-918.

Durance, C.P., Golden, S., Perreira, K. ve Cook, P. (2011), Taxing sin and saving lives: can alcohol taxation reduce female homicides?, *Social Science & Medicine*, (73), 169-176.

FARE (2017), Stopping harm caused by alcohol, [fare.org.au/about] Erişim Tarihi: 11.12.2017.

Farrel, P. ve Fuchs, V.R. (1981), Schooling and health: the cigarette connection, *NBER Working Paper Series*, 768.

Gilman, S.E., Martin, L.T., Abrams, D.B., Kawachi, I., Kubzansky, L., Loucks, E.B., et al. (2008), Educational attainment and cigarette smoking: a causal association?, *International Journal of Epidemiology*, (37), 615-624.

Gruber, J. ve Koszegi, B. (2002), A theory of government of addictive bads: optimal tax levels and tax incidence for cigarette excise taxation, *NBER Working Paper*, 8777.

Hyman, D.N. (2010), *Public finance: a contemporary application of theory to policy* (10. Ed.), South-Western Cengage Learning, USA.

Kenkel, D. S. (1991), Health behavior, health knowledge, and schooling, *Journal of Political Economy*, 99(2), 287-305.

Lockwood, B. B. ve Taubinsky, D. (2017), Regressive sin taxes, *NBER Working Paper Series*, Paper no: 23085, 1-63.

Lorenzi, P. (2004), Sin taxes, *Society*, 41(3), 59-65.

Lyon, A.B. ve Schwab, R.M. (1995), Taxes in life-cycle framework: are sin taxes regressive?, *The Review of Economics and Statistics*, 77(3), 389-406.

Markowitz S. (2005), Alcohol, drugs and violent crime, *International Review of Law and Economics*, (25), 20-44.

Markowitz, S. ve Grossman, M. (1998), Alcohol regulation and domestic violence towards children, *Contemporary Economic Policy*, 16(3), 309-320.

Johnson, C.M. ve Meier, K.J. (1990), Wages of sin: taxing America's legal vices, *The Western Political Quarterly*, 43(3), 577-595.

Newman, S. Joel (2004), Slave tax as sin tax: 18th and 19th century perspectives, *Wake Forest Law and Legal Theory Research Paper Series*, 04-01.

Page, N., Sivarajasingam, V., Matthews, K., Heravi, S., Morgan, P. ve Shepherd, J. (2017), Preventing violence-related injures in England and Wales: a panel study examining the impact of on-trade and off-trade alcohol prices, *Injury Prevention*, 23(1), 33-39.

Ryder, H.E. ve Heal, G.M. (1973), Optimal growth with intertemporally dependent preferences, *The Review of Economic Studies*, 40(1), 1-31.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995), Aile ii şiddetin sebep ve sonuçları (Aralık 1993-Aralık 1994), *Başbakanlık Aile Araştırma Başkanlığı Yayınları*, Yayın No: 86.

Thornton, M. (2004), Harm reduction and sin taxes: why gary becker is wrong, In *The dynamics of intervention: regulation and redistribution in the mixed economy*, [Available online at: [http://dx.doi.org/10.1016/S1529-2134\(05\)08014-2](http://dx.doi.org/10.1016/S1529-2134(05)08014-2)]. Retrived on March 9, 2016

Young, D. J. ve Bielinska-Kwapisz (2002), Alcohol taxes and beverage prices, *National Tax Journal*, LV(1), 57-73.

Yuan, J.M., Ross, R.K, Gao, Y.T., Henderson B.E. ve Yu, M. C. (1997), Follow up study of moderate alcohol intake and mortality among middle aged men in Shanghai, China, *British Medical Journal*, 314(7073), 18-23.

Sayıştay'ın Yargılama Fonksiyonu ve Sayıştay Yargısında Kanun Yolları*

Mustafa TAYTAK**, Süreyya SAKINÇ***

ÖZ

Bağımsız ve tarafsız olan mahkemelerin yargılama sonucunda verdikleri kararlarda hukuka aykırılıkların, yargısal hataların, davacı ya da davalı tarafa yapılan haksızlıkların bulunması söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan ve hukuka aykırı olduğu düşünülen yargılama sonuçlarının incelenmesi, tekrar gözden geçirilmesi hukukun doğru uygulanması adına önemli bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte yargılama sonucunda ortaya çıkan ve hatalı olduğu düşünülen kararlarda yaşanan ihtilafların çözülmesi amacıyla başka bir mercii önüne getirilen yasal çareye kanun yoluna başvurma ya da kanun yolu davası adı verilmektedir. Çalışmamızda hesap yargılaması olarak da ifade edilen Sayıştay yargılaması sonucu kendileri aleyhine haksız karar verildiğini düşünenlerin gidebilecekleri kanun yolları 6085 sayılı Yeni Sayıştay Kanunu ve ikincil mevzuatlar kapsamında değerlendirilecektir. Bu bağlamda Sayıştay yargılaması kapsamındaki kanun yollarının değişen ve aksayan yönleri ortaya konularak öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sayıştay Kanunu, Sayıştay Yargılaması, Kanun Yolları

JEL Sınıflandırması: H83, K49

Judgement Function of the Court of Account and Legal Remedies in the Court of Accounts Judgement

ABSTRACT

There may be contradictions in law, judicial errors, injustice to the plaintiff or the defendant in the decisions of the courts as a result of the proceedings. In this context, the examination of the results of the judicial proceedings, which are considered to be contrary to the law, comes out as an important institution for the proper application of the law. Here is referred to as a procedural law or court case, which is brought before another authority in order to resolve the disputes that arise in the conclusions of the proceedings and which are deemed to be erroneous. In the case of the Court of Accounts, which is also referred to as an account judge in our work, the ways in which those who think that they are unfairly determined against them will be evaluated within the scope of the new Court of Accounts Law No. 6085 and secondary legislation. In this context, the changing and defunct aspects of the law roads within the scope of the Court of Accounts will be set forth and proposals will be presented.

Keywords: Court of Accounts Law, Court of Accounts Judgment, Legal Remedies

JEL Classification: H83, K49

Geliş Tarihi / Received: 08.12.2017 Kabul Tarihi / Accepted: 27.12.2017

* Bu makale çalışması Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Maliye Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilen "Kamu Giderlerinde Yargı Denetiminin Etkinliği (Danışman: Prof. Dr. Süreyya SAKINÇ)" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Uşak Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, mustafa.taytak@usak.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0987-1123>

*** Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, ssakinc@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3671-2002>

1. GİRİŞ

Mahkemeler, adaleti yerine getirme noktasında hem yargılama aşamasında hem de yargılama sonucunda verdikleri kararlarla çok önemli bir rol üstlenmiş bulunmaktadır. Ancak mahkemelerde hâkimlerin verdikleri kararlarda istemeseler dahi hukuka aykırılıklar, hatalar ya da haksızlıklar bulunması söz konusu olabilmektedir. Bu haksız uygulamaların giderilmesine yönelik getirilmiş olan en önemli müesseselerden birisi de mahkeme kararlarına karşı gidilebilecek olan kanun yollarıdır.

Mahkemelerin verdikleri kararları inceleme yetkisi yani kanunla belirlenmiş olan kanun yollarına gidebilme yetkisi, yine yargı mercilerine aittir. Yargı mercilerince verilen kararlarda oluşan hata veya hukuka aykırılıklar sübut sorunu ve hukuki sorun konusundaki hata veya hukuka aykırılıklardır. Yargı mercilerince verilen bir kararın hatalı ya da hukuka aykırı olmasıyla ilgili ortaya çıkan uyuşmazlığın giderilmesi noktasında tekrar yargı mercilerine gönderilmesi şeklindeki yasal çare (Yurtcan, 2005: 449); “kanun yoluna başvurma” ya da “kanun yolu davası” olarak adlandırılmaktadır (Toroslu, 2001: 288; Yüce, 1968: 69-70; Aydın, 2006: 61-62). Ancak şunu belirtmek gerekir ki kanun yollarına başvurma yetkisi sınırsız bir yetki değildir. Hukuk literatürüne baktığımızda da mahkemece verilen kararların kesinleşmesi için en fazla iki ya da üç (istinaf/temyiz vb.) kanun yolunun kabul edilmiş olduğunu görmekteyiz (Kuru vd., 2001: 723).

5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu ile birlikte mali sistemimizde köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden Türk Sayıştay’ı da nasibini almıştır. Bu bağlamda 6085 sayılı Sayıştay Kanunu ve bu kanunla ilgili ikincil mevzuatlarla birlikte mali sistemimizdeki değişikliklere devam edilmiştir. Bu çalışma ile mali sistemimizde meydana gelen değişiklikler kapsamında Sayıştay’ın yargı sistemimizdeki yeri ve Sayıştay yargısı tarafından verilen nihai kararların hukuka uygunluğunun denetlenmesi amacıyla öngörülen kanun yolları ele alınacaktır. Bu kapsamda Sayıştay yargısında yer alan kanun yolları eleştirel bakış açısıyla değerlendirilecek, Sayıştay yargısında kanun yolları uygulamasının 832 sayılı eski Sayıştay Kanunu ve 6085 sayılı yeni Sayıştay Kanunu kapsamında genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

2. HUKUK SİSTEMİMİZDE KANUN YOLU KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ

Yargılama hukukunda, mahkemelerin nihai kararlarının üst mahkeme tarafından denetlenmesi işlemine kanun yolu adı verilmektedir (Çağlayan, 2015: 701; Akyıldız, 2015: 13). Kanun yolu davanın taraflarına tanınan hukuksal bir yoldur (Gözübüyük, 1991: 438). Dolayısıyla kanun yolu kavramından anladığımız, ilk derece mahkemesi tarafından verilmiş olup da yanlış olduğunu düşündüğümüz bir kararın yeniden incelenmesinin sağlanması adına taraflara verilmiş olan bir haktır.

Hukuk sistemimizde iki çeşit kanun yolu bulunmaktadır. Bunlardan ilki normal (adi) kanun yolları, ikincisi ise fevkalade (olağanüstü) kanun yollarıdır*.

Normal (adi) kanun yolları; mahkemece verilmiş olan ilamların kesinleşmesine mani olan kanun yollarıdır. Yani söz konusu kanun yoluna başvurulması halinde, hakkında kanun

---

* **Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararı (YCGK) 17.03.1998-6/18-19;** “Bir karar aleyhine ilgili herkes tarafından gerek maddi gerekse hukuka aykırılık iddiası ile bir yasal çareye başvurulabiliyorsa bu olağan bir kanun yolu olarak nitelendirilir. Olağanüstü kanun yolu ise ancak olağan kanun yolu tükenince gidilebilen ve yalnızca sonuca etkili bir hukuki sorunun incelenebileceği yasal son çaredir. Bir kanun yolunun olağanüstü olarak değerlendirilebilmesinin, itiraz nedenleri yönünden de bazı sınırlamaları beraberinde getirmesi kaçınılmazdır”.

yoluna başvuru nihai karar bu yollardan geçmeden kesinleşmiş olmaz. Bu bağlamda normal kanun yolu, daha kesinleşmemiş nihai kararlar için tanınmış olan bir yoldur. Dolayısıyla taraflarca normal kanun yoluna süresi içinde gidilmezse veya gidilir de verilen karar onanır ve gidilebilecek başka kanun yolu da kalmamışsa karar kesinleşmiş olur (Kuru vd., 2001: 724).

Fevkalade kanun yolu ise kesinleşmiş bir hükme karşı gidilebilecek kanun yollarına verilen bir isimdir. Hukuk sistemi içerisinde süresi içerisinde normal kanun yollarına gidilmemesi ya da normal kanun yollarına gidilmesi durumunda yargılama yollarının tüketilmesi halinde hüküm kesinleşmiş olmaktadır. Kesinleşmiş hükümlere karşı aynı konuda, aynı kanun sebebine dayanılarak tekrar dava açılmayacaktır. Ancak bazen ağır usul hataları neticesinde verilmiş olan yanlış hükümlerin kaldırılması ya da değiştirilmesi gerekecektir. İşte bu durumu sağlamak için, normal olmayan (fevkalade) bir kanun yolu kabul edilmiştir. Bu kanun yoluna verilen isim ise yargılamanın iadesi (yenilenmesi) dir (Kuru vd., 2001: 724).

Kanun yollarına başvurma bazı genel şartlara tabi tutulmuştur. Bu şartlar daha çok normal kanun yollarına başvurulması için gerekli olmakla beraber niteliğine aykırı düşmedikçe, fevkalade kanun yolu olan yargılamanın iadesi için de geçerlidir. Kanun yollarına başvurabilmenin belirli temel şartları vardır. Bu şartlar; hukuki yarar şartı, kanun yoluna başvurunun belirli bir süreye tabi olması ve kanun yoluna başvurmada feragat etmeden oluşmaktadır.

Bu şartlardan ilki kanun yoluna başvurmada hukuki bir yarar elde edilmesidir. Dava açmada aranılan hukuki yarar şartı kanun yoluna başvurmada da aranmaktadır. Yani taraflardan birisinin kanun yoluna başvurabilmesi için kararın kaldırılması veya değiştirilmesi durumunda bir yararın bulunması gerekmektedir. Buna göre davacı ve/veya davalı mahkeme tarafından kendi lehine verilmiş olan bir hükmü kural olarak temyiz edemeyecektir (Göncüler, 1995: 68).

Genel şartlardan ikincisi ise, tüm kanun yollarında başvuru süresinin tahdidi olarak belli bir süreyle sınırlı tutulmasıdır (Alangoya, 2001: 24; Deliduman, 2006: 1537). Dolayısıyla mevzuatta belirlenen süreler içerisinde muhalif olunan karara karşı kanun yoluna başvurulmazsa kanun yoluna başvuru hakkı düşecektir. Ayrıca geçirilen süre normal kanun yolu süresi ise bununla karar kesinleşmiş olacaktır[†].

Genel şartlardan sonuncusu ise, kanun yoluna başvuru hakkından feragattir. Feragat, temyiz (veya karar düzeltme) isteminin geri alınması (temyizden veya karar düzeltmeden vazgeçilmesi) manasına gelmektedir. Bu bağlamda davaya taraf olanlardan biri, temyiz hakkı doğduktan sonra (temyiz süresi içinde) temyiz hakkından feragat edebilir ve böylece karar kesinleşmiş olur. Bu durumun davadan feragat ile karıştırılmaması gerekir (Kuru vd., 2001: 726-727).

Yukarıda da ifade edildiği gibi hukuk sistemimizde mahkeme kararları konusunda uyuşmazlık yaşanması halinde bu uyuşmazlığın çözüleceği yer kural olarak uyuşmazlık konusu kararı veren makamdan başka bir makama ait olmasıdır. Buna “kanun yoluna başvurunun aktarma veya devretme etkisi” adı verilmektedir. Kural olarak kanun yolu uyuşmazlığını çözecek olan makam, uyuşmazlığa konu olan kararı vermiş olan makamdan yüksek bir makam olmalıdır (Kunter vd., 2006: 1303). Sayıştay yargılamasında da kanun yolları yine kendi içinde yer alan ve dairelerin üzerinde bir dereceye sahip olan temyiz kurulu müessesesi ile işletilmektedir.

[†] Her mahkeme kararı hakkındaki temyiz süresinin ne kadar olduğu bir kanun hükmü ile açıkça belirtilmektedir. Bu nedenle temyiz süresi kesindir ve hak düşürücü niteliğe sahiptir. Kanuni süreler kural olarak kesindir (HMK. md. 94). Hâkim bu süreleri arttıramaz veya eksiltemez (HMK. md. 90).

3. SAYIŞTAY’IN ANAYASAL KONUMU AÇISINDAN YARGILAMA FONKSİYONU

Bu başlık altında öncelikle Sayıştay’ın kesin hükme bağlama fonksiyonu ele alınacak, daha sonra bir mahkeme olarak faaliyet gösteren Sayıştay’ın yargı düzeni içerisindeki konumu tartışmalı bir şekilde belirlenmeye çalışılacaktır.

3.1. Sayıştay’ın Kesin Hükme Bağlama Fonksiyonu

Anayasamızda yer alan, “*Sayıştay, ...gelir ve giderleri ile mallarını TBMM adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir...(md. 160)*” hükmü uyarınca Sayıştay’a denetleme görevi yanında yargılama görevi de tahsis edilmiştir.

Sayıştay’ın “*hükme bağlama fonksiyonu*”yla ilgili bir diğer önemli düzenleme ise 5018 sayılı Kanun’nda da yerini almıştır. Buna göre “*Sayıştay tarafından hesapların hükme bağlanması; genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin gelir, gider ve mal hesapları ile bu hesaplarla ilgili işlemlerinin yasal düzenlemelere uygun olup olmadığına karar verilmesidir*” şeklindedir (md. 68). Söz konusu düzenlemenin devamında ise “*Dış denetim ve hesapların hükme bağlanmasına ilişkin diğer hususlar ilgili kanunda düzenlenir*” şeklindeki ifadeyle 6085 sayılı Sayıştay Kanunu’na atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır.

5018 sayılı Kanun kapsamında yapılan bu düzenleme, Sayıştay’ın hükme bağlama yetkisi ile daha önce Anayasa Mahkemesince verilen kararlarla uyum içinde olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu Kanun, Sayıştay’a sorumluluğu belirleme yetkisi değil, hukuka aykırılığı belirleme yetkisi vermektedir (Oymak ve İnan, 2011: 356).

Sayıştay’ın kesin hükme bağlama fonksiyonuyla ilgili 6085 sayılı Sayıştay Kanunu’da 5018 sayılı Kanuna paralellik göstererek Sayıştay’ın görevleri başlıklı düzenlemesinde, “*...sorumluların hesap ve işlemlerinden kamu zararına yol açan hususları kesin hükme bağlar*” şeklindedir (md. 5). Görüldüğü üzere Sayıştay, 5018 sayılı Kanunda ifade edilen genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin yasal düzenlemelere uygun olmayan ve kamu zararına yol açan hesap ve işlemler hakkında kesin hükümler ihdas edebilecektir.

3.2. Sayıştay Yargısının Yargı Düzeni İçindeki Konumu

Sayıştay’ın görev yapısı idari ve yargısal görevlerden müteşekkildir. Sayıştay’ın yargısal görevleri dikkate alındığında, Sayıştay’ın “*özel idari yargı kurumu*” olduğu söylenebilir. Sayıştay’ın yargısal görevleri arasında; gelir, gider ve mal işlemlerini ve işlemlere dair sayman hesaplarını incelemek ve sorumlularının hesap ve işlemlerinin yasal düzenlemelere uygunluğuna veya kamu zararının sorumlulardan tazminine karar vermek yer almaktadır. Bu sebeplerden dolayı Sayıştay bir hesap mahkemesi olarak da kabul edilmektedir (Gözübüyük, 2006: 58). Burada şunu ifade etmek gerekir ki, yeni Sayıştay Kanunu, Sayıştay Yargılamasıyla ilgili yaptığı düzenlemelerin başlığını “Hesap Yargılaması” tamlamasını kullanarak ifade etmiş ve Sayıştay’ın üstlenmiş olduğu yargısal görevin bir hesap yargılaması olduğunu vurgulamıştır.

Sayıştay’ın anayasal bir kurum kimliğine sahip olması, 1924 Anayasasının hazırlık aşamalarından günümüze kadar devam eden, Sayıştay’ın yargı düzeni içindeki yeri konusunda yapılan tartışmaları dindirememiştir. Hatta bu konuda Anayasa Mahkemesi tarafından beş karar[‡]

[‡] a) 14-16.01.1969 tarih ve E.67/13, K.69/5 Sayılı Kararı, RG. T: 14.04.1970, No: 13471.

b) 16.01.196 tarih ve E. 67/19, K.69/6 Sayılı Kararı, RG. T: 17.14.1970, No: 13474.

verilmiş olmasına rağmen duruma yeterli açıklık getirilememiştir. Çünkü verilen kararlar incelendiğinde, Anayasa Mahkemesinin bu konuda tutarlı kararlar vermediği görülmektedir. Bunun nedeni olarak da verilen kararları hem birbiri ile hem de kendi içlerinde çelişkilerle dolu olması gösterilebilir. Bu sebeplerle Anayasa Mahkemesi Sayıştay'ın Anayasal kimliğine ve yargı düzeni içindeki yerine ışık tutamamaktadır (Akdağ, 1997: 179).

Anayasa Mahkemesi kararları yanında doktrinde de tartışmalar süregelmiştir. 1982 öncesi ve sonrası gerek yargısal kararlarda gerek doktrinde Sayıştay'ın yargı düzenindeki yeri ile ilgili görüşlere baktığımızda;

- i) Sayıştay'ın yargı yetkisi olmayan idari bir denetim organı olduğu görüşü,
- ii) Sayıştay'ın yüksek mahkeme değil ancak bir mahkeme olduğu görüşü,
- iii) Sayıştay'ın Yüksek bir Hesap Mahkemesi ve Anayasal Yüksek bir denetim organı olduğu görüşü şeklinde farklı görüşlerin ortaya çıktığını görmekteyiz (Göncüler, 1995: 15).

Dolayısıyla doktrinde de Sayıştay'ın yargısal fonksiyonu üzerinde bir anlaşma sağlanamamıştır. Taraflardan birinin iddiasına göre, Sayıştay hem inceleme makamı yani bir anlamda iddia makamı ve hem de yargılama makamı olmasından dolayı bir mahkeme niteliğine sahip olamayacağı kabul edilmektedir. Zira bir mahkemenin mahkeme olabilmesi için o mahkemenin sadece yargılama fonksiyonuna sahip olması aynı zamanda iddia makamı olmaması, bağımsız olması ve hâkimlik teminatına sahip olması gerekmektedir (Onar, 1966: 790; Gözübüyük, 1973: 157). Taraflardan diğerinin iddiasına göre ise, Sayıştay'ın yüksek bir mahkeme olduğu ve buna da gerekçe olarak Sayıştay kararlarının kesin ve sonuçlandırıcı bir özelliğe sahip olması gösterilmektedir (Kaneti, 1990:7). Yine Mutluer vd. tarafından Sayıştay'ın TBMM adına denetim ve hesap yargılaması yaparken bir yerden talimat almaması yani bağımsız olması ve kararlarına karşı bir üst mahkemeye gidilememesi hususlarından dolayı Sayıştay'ı bir mahkeme, bir yargı kolu olarak görmektedir (Mutluer vd., 2006: 361-365). Gözler ise, eleştirilere çok açık olsa bile, Sayıştay'ın bir yönüyle yüksek mahkeme olduğu ve yaptığı faaliyetler ayrı bir yargı kolunu yani hesap yargısını oluşturduğunu belirtmektedir (Gözler, 2000: 437).

3.2.1. Sayıştay'ın Yargı Yetkisi Olmayan İdari Bir Denetim Organı Olduğu Görüşü

Sayıştay'ın yüksek bir mahkeme olup olmadığı veya yargılama fonksiyonuna sahip olup olmadığı Türkiye'de 1924 Anayasasının hazırlık çalışmalarına kadar uzanmaktadır. 1924 Anayasası Sayıştay'ı "Mali İşleri" başlığı altında düzenlerken, 1961 Anayasası ise Sayıştay'ı "İktisadi ve Mali Hükümler" başlığı altında 127'nci maddede düzenlemiştir (Uz, 2005: 362).

Sayıştay'ın yargılama yetkisinden yoksun idari bir denetim organı olduğu görüşüne sahip olanlar bu görüşlerini destekler nitelikte olan şu düzenlemelere işaret etmektedirler. Bunlara göre;

- i) "1961 Anayasasının Sayıştay'la ilgili düzenlemelere Yargı bölümünü tercih etmeyip "İktisadi ve mali hükümler" başlığı altında "yürütme organları" arasında yer vermiş olması (md. 127),
- ii) Sayıştay, üstlenmiş olduğu "*sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlama*" görevini TBMM adına yapmaktadır. Dolayısıyla bu durum, Anayasanın "*yargılama ancak*

c) 10.06.1971 tarih ve E. 71/24, K.71/55 Sayılı Kararı, RG. T: 27.04.1972, No: 14171.

d) 17.10.1972 tarih ve E. 72/20, K.72/55 Sayılı Kararı, RG. T: 30.04.1973, No: 14522.

Ayrıntı için bkz. Kemal BAŞLAR, Anayasa Yargısında Mahkeme Kararları, Roma Yayınları Ankara: 2005, 17-19.

bağımsız mahkemeler tarafından yerine getirilir” (AY. Md. 9) hükmüne uymadığından dolayı TBMM adına görev yapan bir kuruluş olarak Sayıştay’ın, yargı yeri sayılamayacağı,

iii) Anayasada yer alan “*kesin hükme bağlama*” ifadesinin; “kesin işleme bağlama, kesin sonuca bağlama, kesin idari karara bağlama” kavramlarının ötesinde bir anlamının olamayacağı,

iv) Sayıştay ilamı diye isimlendirilen belgelere icra idaresince infazı gerekli bir mahkeme hükmü niteliği verilemeyeceği; bu belgelerin aslında denetleme ve inceleme sonucunda hesaplarda ve işlemlerde ortaya çıkarılacak yolsuz ve kanunsuz davranışların doğurduğu “kamu zararını” saptayan bir belge olarak görülmesi ve delil olma yönünde bir özelliğe sahip olması,

v) İdarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açık olduğuna göre Sayıştay’ca verilen ilamların eylemine Danıştay’a başvurulamayacağı hakkındaki Sayıştay Kanunda düzenlenen hükmün Anayasaya aykırı olması[§] gösterilmektedir.

Bu yapılan gerekçeler dolayısıyla Anayasa Mahkemesi Kararı, Sayıştay’ı değil yüksek bir mahkeme yargı mercii olarak dahi tanımlamamıştır. Bu karara göre Sayıştay sadece idari denetim yapan bir kuruluş olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu konuyla ilgili olarak Danıştay Dava Daireleri Kurulu da;

i) 1961 Anayasasının Sayıştay ile ilgili düzenlemesine idare içinde yer vermesi,

ii) Anayasanın Kurucu Mecliste görüşülmesi sırasında Sayıştay’la ilgili düzenlemelerin yargı organları başlığı altında yer almasına yönelik verilen önerinin reddedilmiş olması;

iii) Anayasanın, “*yargılama yetkisi ancak Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılabilir*” şeklindeki amir hükmü çerçevesinde, Anayasanın idare bölümünde yer alan ve Türk Milleti adına hüküm veremeyen Sayıştay’ın nihai hüküm vermeye yetkili bir yargı organı olarak kabulüne imkân olmadığı;

iv) Sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamakla görevlendirilmiş olan Sayıştay’ın ilgililer hakkında zimmete hüküm veren “sui generis” bir alt idare mahkemesi olarak kabulünün gerektiği ve kararlarının temyizen Danıştay’da görüleceği yönünde karar vermiştir**.

Ayrıca, Anayasa Mahkemesi 1991 tarihinde verdiği bir kararla da Sayıştay’ın yargı kuruluşu sayılamayacağını ve mensuplarının da hâkimlere ilişkin hükümlere bağlı tutulmayacağını belirttiği gibi denetleme ve sorumluların hesaplarını kesin hükme bağlamaya ilişkin görevi de yargısal nitelikte görmemiştir. Söz konusu görevi “özel yöntemler kullanılarak yapılan ve özü itibarıyla idari nitelikte bir tür denetim” olarak kabul etmiştir^{††}. Bunun yanında

§ Anayasanın 2’inci maddesinde yer alan “hukuk devleti ilkesine”, yine anayasanın 7’inci maddesinde yer alan “yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır” kuralına, yine Anayasanın 31’inci maddesinde yer alan “hak arama hürriyetine ilişkin” hükmüne, kanuni yargı yolunu belirleyen değişik 32’inci maddesine, idarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı denetimini açık tutan değişik 114’üncü maddesine, Sayıştay’a ilişkin değişik 127’inci maddesine, Danıştay hakkındaki 140’inci maddesine ve son olarak da “kanunların Anayasaya aykırı olamayacağını” saptayan 8’inci maddesine aykırı olması nedeniyle iptali gerekir denilmiştir.

** Danıştay Dava Daireleri Kurulu Kararı, E. 1964/1007, K. 1965/89, 7.5.1965 tarihli karar. Dava Daireleri Kurulunun altı üyesi Sayıştay’ın Yargı mercii olmadığı, kararlarının da yargısal nitelikli olmadığı ve bu sebeple davasının iptal davası olarak görülmesi gerektiği gerekçesiyle üç üyesi de çoğunluk görüşünün esasına katılmadıkları için muhalif kalmışlardır. Hemen belirtelim ki, bu karardan üç yıl sonra, Danıştay Dava Daireleri Kurulu Anayasaya aykırılık itirazını Anayasa Mahkemesi önüne götüren 1967 tarihli kararında, bu içtihadından dönmüş ve Sayıştay’ın bir idari kurul olduğuna ve işlemlerinin idari işlem olduğuna dolayısıyla kararların iptal davasına konu olacağına karar vermiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Pertev BİLGİN, “Sayıştay’ın Yargı Düzeni İçindeki Yeri (Bir Savaş Hikayesi)” *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:7, Nisan 1994, s. 49; Abdullah UZ, “Hesapları Kesin Hükme Bağlamakla Görevli Sayıştay’ın Yargısal Kimliği”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 54, S. 4, Yıl 2005, s. 364.

†† Bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, T: 11.07.1991, E. 1990/39, K. 1991/21, RG. T: 23.05.1992, S: 21236, ss. 21-29.

aynı kararda, Sayıştay tarafından verilen kesin hükümler aleyhine idari yargı yoluna başvurulamamasına rağmen, Sayıştay Kanunundaki inceleme ve kesin hükme bağlama gibi fonksiyonlarını yerine getirirken yargı organlarında kullanılan “yargılama, ilam, temyiz ve içtihadı birleştirme” gibi terimler Sayıştay’ın yargılama fonksiyonuna sahip olduğunu göstermeyeceği gibi, dava olarak da kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir (Aslan, 2000: 94).

3.2.2. Sayıştay’ın Yüksek Mahkeme Değil Ancak Bir Mahkeme Olduğu Görüşü

Sayıştay’ın “yüksek mahkeme” ve “mahkeme” olup olmayacağı 1982 Anayasasının hazırlık aşamasında da hararetli tartışmalara neden olmuştur. Şöyle ki; Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunca kendisine verilen Anayasa tasarısında, Sayıştay 192’nci maddede “yargı bölümünde” ve “Yüksek Mahkemeler” arasında düzenlenmiştir. Ancak Anayasa tasarısı, Danışma Meclisinde verilen değişiklik önerileri üzerine tekrar görüşülmek üzere Anayasa Komisyonuna gönderilmiştir.^{##} Anayasa komisyonu ile Danışma Meclisi arasında gidip gelen Anayasa tasarısında, Sayıştay’la ilgili değişiklikler yapılmış ve en sonunda Danışma Meclisi tarafından tasarı kabul edilerek Güvenlik Konseyine havale edilmiş, Güvenlik Konseyince de Sayıştay’la ilgili hükümler değiştirildikten sonra Anayasa’ya son şekli verilmiştir. Buna göre, yapılan değişikliklere baktığımızda Sayıştay’ın yargısal konumu noktasında mevcut tartışmaları sonlandırmak yerine daha da anlaşılabilir bir duruma getirdiğini söyleyebiliriz. Şöyle ki:

i) Anayasal düzenlemede Sayıştay, Yüksek mahkemeler bölümünden çıkarılmıştır.

ii) Sayıştay’ın ilk ve son derece hesap mahkemesi olduğuna yönelik ifadeler taslak metinden çıkarılmıştır.

iii) Sayıştay kararlarına karşı idari yargı yoluna başvurulamayacağı ifadesi Anayasal düzenlemeye dâhil edilmiştir.

iv) Vergi ve benzeri mali yükümlülükler ve ödevler konusunda Danıştay ile Sayıştay Kararları arasındaki uyumsuzluk bulunması halinde Danıştay Kararlarının esas alınacağı hükme bağlanmıştır. Bu bağlamda yapılan son değişikliklerle Sayıştay’ın yargısal konumu üzerine net bir durum ortaya konulamamış ve söz konusu tartışmalar daha da karmaşık hale gelmiştir. Netice itibarıyla yapılan bu yeni düzenlemeler ile birlikte doktrinde, Sayıştay’ın yüksek mahkeme sayılmamasına rağmen kesinlikle bir mahkeme niteliğine sahip olduğu yönünde düşüncelerin daha da yoğunluk kazandığını söyleyebiliriz.

Anayasanın sistematığı de bu görüşü destekler niteliktedir. Anayasanın sistematığına göre Sayıştay yargı kuruluşları arasında gösterilmiş ancak yüksek mahkemeler arasında sayılmamıştır. Doktrinde, Sayıştay’ın yargı bölümünde düzenlenmiş olması, kesin hüküm vermesi sonucunda idari yargı yoluna başvurulamayacağının belirtilmesi, sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlama faaliyeti sırasında Sayıştay’ın nev’i şahsına münhasır bir yargı yetkisi kullandığını ve Sayıştay’ı bir mahkeme olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür (Özbudun, 1986: 271; Aslan, 2000: 94; Aydın, 2007: 45). Ayrıca öğretilerde de başka yazarların burada varılan sonuçları destekler nitelikte çalışmalar yaptığını söyleyebiliriz (Onar, 1966: 790; Kaneti, 1990: 7-10; Gözübüyük, 1973: 157; Mutluer vd., 2006:361-365; Duran, 1974: 4). Buna göre;

Tanör ve Yüzbaşıoğlu; Sayıştay’ın Anayasadaki yerini ve kesin hüküm oluşturan kararlarına karşı yargı yolunun kapatılmış olmasını dikkate alarak, “Sayıştay’ın sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlama faaliyeti sırasında mahkeme olduğunun kabul

^{##} Bkz. Görüşmeler hk. Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C. 10, B. 150, s. 271.

edilmesi gerektiği” görüşünü savunmaktadırlar (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2001:493). Esen’e göre ise Sayıştay’ın, inceleme ve denetleme faaliyetlerinin mahkeme niteliği içine girmediği açık olmakla beraber, sorumluları yargılayıp haklarında hesap ve işlemlerin yasal düzenlemelere uygunluğuna veya kamu zararının sorumlulardan tazminine hükmetmesi Sayıştay’ın “mahkeme” durumunda olduğunu göstermektedir (Esen, 1996: 77).

Sayıştay’ı yüksek mahkeme değil de ancak bir mahkeme olarak kabul eden görüşü savunanların temel dayanağını ise “kamu gelir ve giderleri ile mallarından sorumlu tutulan görevlilerinin hukuki durumları, sıradan kişilerinkine hiç benzemediğinden, Hazineye karşı mali sorumluluklarını araştırılıp gerçekleştirilmesi her durumda farklı esas ve usuller ile yargı yerlerine tabi tutulması gerektiği” düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Baş, 1984: 122).

3.2.3. Sayıştay’ın Yüksek Bir Hesap Mahkemesi ve Anayasal Yüksek Bir Denetim Organı Olduğu Görüşü

Sayıştay’ın yüksek mahkeme olup olmadığı yönündeki tartışmalar 1961 Anayasası zamanında olduğu gibi 1982 Anayasasının hazırlık aşamasında da oldukça önemli bir yer edinmiştir. Bu konudaki tartışma da 832 sayılı Kanunun “*Sayıştay’ca verilen ilamlar aleyhine Danıştay’a başvurulamaz (md. 45)*” şeklindeki hükümden kaynaklanmaktadır. Doktrinde de böyle bir hükmün ancak yüksek mahkeme olma niteliğine sahip olan yargı organlarında olabileceği kanısından hareketle, Sayıştay’ı yüksek bir mahkeme olarak kabul eden görüş varola gelmiştir.

Sayıştay’ın yüksek bir hesap mahkemesi olduğunu savunan görüş, Sayıştay’ın kararlarına karşı bir başka yargı merciine başvurulamaması Anayasa Mahkemesi Kararlarına değil, doğrudan 1982 Anayasası hükümlerine dayanmaktadır. 1982 Anayasası Sayıştay’ı “Yargı” başlığı altında düzenlemiş bulunmaktadır. Yasa koyucunun Sayıştay’ı bu başlık altında düzenlemiş olması yer bakımından kuşkusuz Sayıştay’ı yargı işlevi içinde düşünmesindedir. Sayıştay’ın sorumluların hesap ve işlemlerini yargılayarak kesin hükme bağlama görevinden başka inceleme ve denetleme görevine de sahip olmasına rağmen yasa koyucu yargı işlevine ağırlık tanıyarak Sayıştay’ı “Yargı” bölümünde düzenlemeyi yerinde görmüştür^{§§}.

Kaneti de Sayıştay’ın öncelikle bir mahkeme olduğu görüşü ve daha sonra yüksek bir hesap mahkemesi olduğu görüşünü 1982 Anayasasındaki düzenlemeleri gerekçe göstererek ortaya koymaya çalışmıştır. Şöyle ki;

i) Sayıştay “Yargı” bölümünde düzenlenmiştir. Bu bölümde düzenlenen kuruluşlardan Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) bir yargı yeri kimliğini taşımamaktadır. HSYK’nın yargı kimliği taşıyamaması Sayıştay’ın yüksek bir mahkeme sayılmasına engel midir? Kaneti’ye göre engel değildir. Çünkü HSYK’nın yargı yeri olmadığı Anayasa’da tanımlanan işlevinin “hüküm verme” olmamasıyla belirlenmiş ve aynı düzenleme içinde “kurul kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz” şeklindeki bu düzenlemede de bu yön ortaya konulmuştur (AY. md. 159). Buna karşılık Anayasada Sayıştay’ın işlevleri arasında “Kesin Hükme Bağlama” yer almakta ve Sayıştay’ın kararlarına karşı yine Sayıştay içindeki başvuru yolları belirtilmektedir. Sayıştay kararları dolayısıyla idari yargı yoluna başvurulamayacağı da açıklanmıştır. Yargı bölümünde yer alan ve “hüküm verme” işlevine sahip bir kuruluşun bir yargı yeri olduğundan kuşku duymamak gerekir,

^{§§} Anayasa Komisyonu Sözcüsünün Danışma Meclisi’ndeki görüşmeler sırasındaki açıklamaları. (Danışma Meclis Tutanak Dergisi B. 150, 13.09.1982, ss. 275-276); Göncüler, 1995: 18-19.

ii) Bununla beraber bir mahkemenin yüksek mahkeme kimliğine sahip olup olmadığını belirleyen ölçü, kararına karşı başka bir yargı merciine başvurma olanağının bulunup bulunmamasına bağlıdır. Sayıştay'ın kararına karşı bir başka yargı yerine başvurulamayacağı Anayasada açıkça belirtilmiş olduğundan Sayıştay'ın yüksek bir hesap mahkemesi olduğunu kabul etmek bir zorunluluktur,

iii) Sayıştay'ın yargısal fonksiyonundan başka görevlerinin de bulunması, Sayıştay'ın yüksek bir hesap mahkemesi kimliği taşımasına engel değildir,

Bu açıklamalar ve gerekçeler doğrultusunda “Sayıştay yüksek bir hesap mahkemesi ve anayasal yüksek bir denetim kuruluşudur (Kaneti, 1990: 9-10)” denilmektedir.

Sonuç olarak; Sayıştay'ın hesapları kesin hükme bağlamakla görevlendirilmiş olmasına yönelik ortak bir görüş vardır. Ancak, Sayıştay'ın yüksek bir mahkeme olup-olmadığı hususundaki tartışma sürmektedir. Bu konuda, Onar; Sayıştay'ın konu ve şahıs bakımından sınırlı bir yargılama yetkisine sahip olduğunu; Duran; Sayıştay'ın idari yargı organı olduğunu, ancak yüksek mahkeme olmadığını; Kaneti ise, Sayıştay'ın kararları başka bir yargı organı tarafından incelenemeyeceğinden, yüksek mahkeme olarak kabul edilmesini savunmaktadır şeklinde ifade edilebilir (Onar, 1966: 790; Kaneti, 1990: 7-11; Duran, 1967: 4-6; Aslan, 2000: 93-96; Kent, 2007: 987-988; Karakaş, 2005: 57-60).

4. SAYIŞTAY YARGILAMASINDA KANUN YOLLARI

6085 sayılı Kanun, Sayıştay ilamlarına karşı gidilebilecek kanun yollarını, Kanunun sistematığı içerisinde “*temyiz, yargılamanın iadesi ve karar düzeltilmesi*” olarak düzenlenmiştir. Belirtilen kanun yolları içerisinde; “temyiz ve karar düzeltilmesi” normal bir kanun yolu iken, “yargılamanın iadesi” sınırlı sebeplerle başvurulabilen olağanüstü bir kanun yoludur.

Ancak söz konusu kanun yollarına geçmeden önce Sayıştay Kanunu'nda düzenlenen kanun yollarına başvuru usullerine değinmekte fayda vardır. Kanun yollarında başvuruya ilişkin usul ve esaslar 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'nda düzenlenmiştir. Buna göre, temyiz, yargılamanın iadesi ve karar düzeltilmesi talepleri, Sayıştay Başkanlığı'na hitaben yazılmış imzalı dilekçe ile yapılacaktır. Dilekçeler Sayıştay Başkanlığı'na elden verilebileceği gibi posta yoluyla veya diğer vasıtalarla da gönderilebilecektir. İlgililerin istemeleri halinde kendilerine evrakın alındığına dair bir alındı belgesi verilebilecektir. Alındı belgesi üzerine düşülmüş olan tarih, kanun yollarına başvurma süresi bakımından önem arz etmektedir.

Söz konusu dilekçelerde aşağıdaki hususlara yer verilmesi gerekmektedir. Buna göre dilekçede;

- Başvuruda bulunanın adı, soyadı, unvanı ve adresi,
- İlam tarihi ve numarası,
- İlgili hesabın adı ve yılı,
- Başvurunun konusu,
- Hangi kanun yoluna başvurduğu ve başvurunun hukuki sebepleri ve,
- Varsa duruşma talebinin yer alması gerekmektedir.

Sayıştay Kanunu'nca yer alması gereken hususların yanında dilekçelere, ilgililer tarafından itirazlarını ispat edecek belge ya da belgelerin de eklenmesi gerekecektir. Ayrıca ilgilinin duruşma talebi varsa, isteğini başvuru dilekçesinde belirtecektir.

Dilekçeler, ilgili mercilerce (ilgisine göre Temyiz Kurulu veya Dairece) incelendikten sonra eğer söz konusu hususları içermediği tespit edilirse, eksik olan yönler onbeş gün içinde

giderilmesi amacıyla durum dilekçe sahiplerine tebliğ edilir. Söz konusu süreler içerisinde eksiklikler tamamlanmazsa, ilgisine göre Temyiz Kurulunca veya Dairece başvurunun reddine karar verilir.

4.1. Temyiz

Temyiz, maddi hukuk veya usul hukuku kapsamında yargılama sürecinde bir kuralın yanlış uygulanması sonucu, verilmiş bulunan hatalı bir hükmün düzeltilmesi için kabul edilmiş normal bir kanun yoludur (Kuru vd., 2001: 728; Pekcanitez vd., 2005: 493). Temyiz yolu, mahkeme tarafından verilen nihai kararlara karşı gidilebilecek olan kanun yoludur. Nihai karardan kastedilen şey hâkimin söz konusu olan davadan el çekmesini gerektiren kararlardır. Maddî hukuk kapsamında kesinleşmiş kararların dışında, usule ilişkin bir meselenin varlığı halinde de nihai kararlardan bahsedilebilecektir. Bu durumda da hâkimin söz konusu olan davadan el çekmesi gerekecektir ve bu nedenle de temyiz yoluna gidilebilecektir (Postacıoğlu, 1975: 573).

Temyiz yolunun en önemli amaçları, belirli bir ülkede yer alan bütün mahkemelerde hukuk sisteminin aynı anlayışla işleyişini sağlamak, içtihatlar yoluyla hukukun gelişmesine katkıda bulunmak ve hatalı kararların düzeltilmesini sağlamak amacıyla kanun yoluna başvuruda bulunan tarafın menfaatini korumak olduğunu söyleyebiliriz (Muşul, 2001: 677-678). Bu bağlamda genel olarak temyizın amacı, hukuk yargılamasında birliğin sağlanması ve hukukun geliştirilmesi olarak kabul edilse bile, hukuka uygun olmadığı düşünülen kararların temyiz edilmesi durumunda, artık temyizın amacı, kamu ve taraf yararlarına hizmet olacaktır (Pekcanitez vd., 2005: 550-551).

Adli ve idari yargıda, mahkemelerin vermiş oldukları kararların son inceleme mercii, organik olarak bu yargı organlarının dışında fakat söz konusu mahkemelerin üzerinde yer alan Yargıtay ve Danıştay'dır. Sayıştay'da ise durum biraz farklıdır. Bu bağlamda, Sayıştay dairelerince alınacak olan yargı karar ve hükümlerinin temyizen incelenmesinde son mercii yine kendi bünyesi içerisinde yer alan Temyiz Kurulu'dur. Bu kurulca verilen kararlar kesindir.

Temyiz kurulu; Sayıştay Genel Kurulunca, Rapor Değerlendirme Kuruluna seçilenler dışında kalan daire başkanları ve üyeleri arasından dört yıl için seçilecek dört daire başkanı ve her daireden seçilecek ikişer üyenin katılımı ile kurulur. Kurula en kıdemli daire başkanı başkanlık eder. Kurul üye tam sayısının en az üçte ikisi ile toplanır ve mevcudun salt çoğunluğu ile karar verir. Temyiz kurulu Sayıştay dairelerince verilen ilamların son hüküm merciidir***.

4.1.1. Temyiz Sebepleri

Sayıştay Kanununa göre, Sayıştay dairelerinin ilamları; Kanuna aykırılık; yetkiyi aşmak ve hesap yargılaması usullerine riayet etmemek gibi sebeplerle ilgililer tarafından temyiz olunabilecektir (SK. Md. 55).

Temyiz sebepleri tek tek sayılmış olmakla beraber, Kanunun ilgili hükmü, “*gibi sebepler*” ibaresini kullanmakla temyiz sebeplerinin sınırlı sayıda olmadığına işaret etmektedir. Kanunda sayılan sebepler dışında hangi konuların temyiz sebebi olabileceği ancak içtihatlarla geliştirilebilir. Sayıştay Temyiz Kurulu, bu konuda bazı ölçütler koymamış olmakla birlikte,

---

*** Ayrıntılı bilgi için bkz. Sayıştay Genel Kurul, Temyiz Kurulu ve Daireler Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları, RG. T: 17.12.2011, Sayı: 28145.

uygulamada yargılamanın iadesi sebebi sayılmayan bütün kanuna aykırılıkları temyiz sebebi olarak kabul ettiği görülmektedir (İnan, 1992: 89; Sayın, 2000: 272; Oymak ve İnan, 2011: 80).

4.1.1.1. Kanuna Aykırılık

Kanuna aykırılık değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Örnek olarak ilama konu olan olayın hatalı olarak saptanması durumunda ona uygulanacak hukuk kuralının da hatalı olması gösterilebilir. Bununla beraber, ilama konu olan olayda doğru saptanmakla beraber hatalı nitelendirilmesi sonucu hukuk kuralının yanlış uygulanması sonucunda da hukuka aykırılık söz konusu olabilecektir. Yine olay, doğru olarak saptanmak ve nitelendirilmekle beraber, uygulanan hukuk kuralı doğru olarak yorumlanmamışsa da hukuka aykırı bir durum olabilecektir (Ateş, 2011: 60-61). Dolayısıyla kanuna aykırılık, yargılama heyetinin yürürlükteki mevzuatı yanlış yorumlayarak hüküm vermesi ya da bir hukuk kuralını hiç uygulamaması halinde ortaya çıkmaktadır.

6085 sayılı Kanun metninde geçen “kanuna aykırılık” ibaresi, aykırılık olan kuralın mutlaka Kanun şeklinde olması gerektiği anlamını taşımamaktadır. “Kanun” ifadesi her türlü hukuki normu içine alacak şekilde anlaşılmalıdır. Bu anlayış tarzı daha önceki Sayıştay uygulamalarıyla da desteklenmektedir. Ayrıca, temel hak ve özgürlüklerin tahdidi değil korunması ve savunulması ile ilgili bir konuda kanaatimizce genişletici bir yorum yapılmasında da sakınca bulunmamaktadır. Bir başka ifadeyle, her türlü kurala aykırılığın yanında tüzük, yönetmelik gibi diğer düzenleyici kurallara aykırılık da temyiz sebebi olabilmektedir (Oymak ve İnan, 2011: 81).

4.1.1.2. Yetkiyi Aşmak

Sayıştay Kanununda ya da yönetmeliklerde yetkiyi aşmaktan ne anlaşılması gerektiği belirtilmemiştir. Hukuk literatüründe yetki, davaya hangi yerdeki görevli hukuk mahkemesi tarafından bakılacağını belirtir. Örneğin, açılacak bir davanın sulh hukuk mahkemesinin görevine girdiğini tespit ettikten sonra bu davanın hangi yerdeki (Ankara’da mı? Uşak’ta mı? Manisa’da mı?) sulh hukuk mahkemesinde açılacağı sorusuna cevap olarak düzenlenen kurallara yetki kuralları adı verilmektedir (Kuru vd., 2001: 129-130). Ancak hesap yargılamasında yetkiyi aşmak ibaresinin bu anlamda kullanılma olasılığı yoktur. Çünkü hesap yargılamasında Sayıştay dışında bir yargı yeri ve merci olmadığı için bu düşünce biçiminin diğer yargı alanlarında olduğu gibi yer bakımından davanın görülmesi gerekliliği şeklinde düşünmek yanlış olacaktır (İnan, 1992: 90; Sayın, 2000: 273).

Yetkiyi aşmak şeklinde olabilecek temyiz nedenlerinin bir kısmı aşağıda ele alınmıştır. Buna göre;

i) Sayıştay’ın denetimle ilgili yetkileri yargılama ile ilgili yetkilerinden daha geniştir. Denetçiler Sayıştay’ın denetim alanına girmeyen kurumlar ve özel kişilerden bilgi ve belge isteyebilirler. Denetim alanına girmeyen bir kurumdan bilgi ve belge istedikten sonra bu kurumun personelinin tazmin hükmüne dâhil edilmesi yetkiyi aşmak olarak nitelendirilebilir.

ii) Diğer yandan kamuya iş yapan bir özel sektör firmasının faturalarını isteyen denetçinin vergisel bir konuda hazine zararı görüp oluşan matrah farkı için tazmin talep etmesi ve dairenin her nasılsa bunu hüküm haline getirmesi de temyiz sebebi olarak görülebilir. Bunun yanında örneğin, bir inşaat işinde hakediş raporunu düzenleyen mühendisler fazla ödemediği sorumlu tutularak kendilerinden savunma istenmesi ve savunmasında kendisinin yüklenicinin personeli olduğunu belirtmediğinden tazmin hükmünde sorumluluğa dâhil edilmesi halinde de temyize başvurulabilecektir. Çünkü yüklenicinin elamanı olan ve aslında sorumluluğu bulunmayan mühendisten de (hakediş raporunda açıklık olmadığı için) savunma istenmiş,

mühendis savunma göndermiş ve hakkında tazmin hükmü verilmiştir. Bu bağlamda, ilam kendisine ulaştığı zaman durumu anlayan bu kişi temyiz müracaat etmek durumunda kalacaktır.

iii) Sayıştay'ın hüküm verme yetkisi bulunmadığı bir alanda örneğin sorumlular için hapis cezasına hükmetmesi ya da disiplin cezası vermesi durumları da temyiz sebebidir. Diğer yandan idarenin yerine geçip onun adına hüküm tesis etmesi de temyiz sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan, “yetkiyi aşmak” tabirini adli veya idari yargıyı ilgilendiren konularda, ya da idare tasarruflarına ilişkin olan hususlarda hüküm tesis edilmesi şeklinde anlamak da mümkün olabilecektir (Pınar, 1989: 338). Daha açık bir ifadeyle, Sayıştay verdiği kararla idarenin yetkisine giren bir konu da karar vermiş olabilir. Yetkiyi aşmak ibaresinin genişliği karşısında böyle bir durumda temyiz sebebi olabilecektir (İnan, 1992: 91).

4.1.1.3. Hesap Yargılaması Usullerine Riayet Etmemek

Hesap yargılama usulü, 6085 sayılı Sayıştay Kanunun dördüncü kısmında “Hesap Yargılaması” başlığı altında ve Sayıştay Daireleri Çalışma Usul ve Esasları^{†††} Hakkındaki Yönetmelikle düzenlenmiştir. Bu bağlamda, söz konusu düzenlemelerle şeklini bulan hesap yargılama usullerine uyulmaması halinde, temyiz yoluna başvurulabilecektir. Bununla beraber, denetim işleminin yargılamaya esas teşkil etmesi bakımından denetim usulü ile ilgili hükümlerin de yargılama usulü kapsamında değerlendirilmesi gerekecektir. Diğer taraftan, Sayıştay Kanunu ile yapılan düzenlemeyle söz konusu Kanunda hüküm bulunmayan hallerde (sadece kanun yolları sürecinde değil, bütün yargılama sürecinde) Hukuk Muhakemeleri Kanununa müracaat edilecektir (SK. Md. 61). Bu bakımdan anılan kanun hükümleri de bazı durumlarda (Sayıştay Kanununda hüküm bulunmayan hallerde) Sayıştay yargılamasının usulünü teşkil etmektedir.

Bu bağlamda, savunmanın alınmaması, savunmanın Sayıştay denetçisine yapılmaması, savunmanın Sayıştay sorgusuna karşı yapılmaması, savunmaların ilgililer tarafından belirtilen kanuni süre olan otuz gün içinde yapılmaması, denetimin Sayıştay denetçileri tarafından yapılmaması, hesap yargısında kanun çerçevesinde belirtilen usullere ve kanunda belirtilmeyen durumlarda HMK hükümlerine uyulmadığında, tebligatın zamanında ve yerinde yapılmadığında vb. durumlarda temyiz yoluna başvurulabilecektir.

Örneğin, savunmanın alınmaması bir temyiz sebebidir. Fakat bu arada muhasebe yetkilisi ve gerçekleştirme görevlileri, birlikte ve zincirleme sorumlu tutulduklarına göre muhasebe yetkilisi ya da gerçekleştirme görevlilerinden birisinin savunmada bulunması, diğerinin de savunma yapması anlamına gelmez mi? Medeni yargılama hukukunda, birlikte ve zincirleme sorumlu olanların her birinin ayrı ayrı savunma yapmaları ve kendilerine karşı birlikte ve zincirleme sorumlu olanların hepsi birlikte yargılanmakta ve ayrı ayrı savunma yapmaları aranmaktadır. Savunmalarla ilgili olarak Temyiz Kurulunun kabul ettiği ikinci bir temyiz sebebi, savunmanın Sayıştay sorgusuna karşı yapılmasıdır. Diğer denetim kurumlarına yapılan savunma Sayıştay'da geçerli sayılmamakta, aynı konuda denetçinin yeniden sorgu yapması ve savunma alması istenmektedir (İnan, 1992: 91; Oymak ve İnan, 2011: 82).

İşte gerek hesap yargısına esas teşkil eden denetim usullerine, gerek 6085 sayılı Kanunla belirtilen yargılama usullerine ve gerekse Sayıştay Kanununda yer almamış olan hususlarla ilgili HMK'da yer alan yargılama usullerine uyulmaması temyiz sebebi sayılmaktadır.

---

^{†††} Sayıştay Daireleri Çalışma Usul ve Esasları Yönetmeliği, RG. T: 17.12.2011, Sayı: 28145.

4.1.2. Temyiz Usulü ve Temyiz Talebinde Bulunabilecek Olanlar

4.1.2.1. Temyiz Usulü

Temyiz istemi, yukarıda da ifade edildiği gibi, Sayıştay Başkanlığına hitaben yazılan dilekçe ile yapılır. Temyiz dilekçesinde hangi unsurların bulunması gerektiğine daire Sayıştay Kanununda bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla Sayıştay yargılama usulüne ve kanun yollarına ilişkin hüküm bulunmayan hallerde 6100 sayılı HMK'nın ilgili hükümleri uygulanacaktır. Bu bağlamda HMK'da yer alan esaslar dikkate alınarak temyiz dilekçesinde; Temyiz eden ile karşı tarafın davadaki sıfatları, adı, soyadı, kimlik numarası ve adresi; bulunması durumunda kanuni temsilci ve vekillerinin adı, soyadı ve adresleri; ilgili hesabın adı ve yılı; Temyiz edilen kararın hangi Sayıştay dairesinden verilmiş olduğunu gösteren tarih ve sayısı; ilamın tebliğ tarihi; karar özeti; başvuru kanun yolunun "temyiz" olduğunu belirten bir ibare; temyiz sebep/sebepleri ve gerekçesi; duruşma istenmesi halinde bu istek ve temyiz edenin veya varsa kanuni temsilci yahut vekilinin imzası bulunması gereken hususlardır.

Temyiz dilekçesinin, temyiz isteminde bulunanın kimliği ve imzasıyla, temyiz olunan kararı ve temyiz yoluna hangi sebeple başvurduğunu açıkça belli edecek unsurları taşıması halinde, diğer şartlar bulunmasa bile reddolunmayıp temyiz incelemesi yapılır (HMK. Md. 364). Sayıştay ilamlarına karşı tebliğ tarihinden itibaren 60 gün içinde ilgililerce temyiz talebinde bulunulabilir. Bu süreler ilamın ilgililere tebliğ edildiği tarihten başlayarak, temyiz dilekçesinin merkezde Sayıştay Başkanlığına, taşrada ise en büyük mülkiye memurluğuna verildiği tarihe kadar ki günlerin sayılmasıyla tespit edilir (Doğanyigit, 2002: 5).

Temyiz süresi geçirildikten sonra temyiz yoluna gidilemez. Gidilirse, temyiz isteği esasa girilmeden Temyiz Kurulu tarafından süre aşımı nedeniyle reddedilir. Temyiz dilekçesi ve eki olan belgeler (ilgililer tarafından ileri sürülen iddialarını kanıtlayacak belgeler) karşı taraf sayısınca düzenlenir. Temyiz talebi Sayıştay Başsavcısı dışındaki kimseler tarafından yapıldığında karşı taraf Sayıştay Başsavcısı olacağından, gönderilecek temyiz dilekçesi ve varsa ekleri ikişer nüsha olarak düzenlenmelidir.

Temyiz dilekçesi ve ekli evraklar önce karşı tarafa tebliğ edilir. İlgililer tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde cevap verebilirler. İlgililerden cevap gelmesi durumunda söz konusu cevapların temyiz edene bildirilmesi gerekir ki bu cevaplar karşı tarafa tebliğ olunur. Buna da onbeş gün içinde cevap verilmesi gerekir. Cevaplar alındıktan sonra veya taraflardan biri süresi içinde karşılık vermediği takdirde temyiz incelemesi yapılarak karara bağlanır (SK. md. 55/4-5).

Temyiz aşamasında ilgililer duruşma isteyebilirler. Duruşmanın yazı ile istenilmesi gerekir. Sayıştay Kanunu duruşma isteğinin temyiz dilekçesinde bulunmasını şart koşmamaktadır. Bununla beraber Hukuk Muhakemeleri Kanununun ilgili hükmü ise (md. 364) temyiz dilekçesinde bulunması gereken hususlar arasında (varsa) duruşma isteğinin de dilekçede bulunması gerektiğini düzenlemiştir. Fakat söz konusu Kanunun devamında, "*temyiz dilekçesinin, temyiz edenin kimliği ve imzasıyla, temyiz olunan kararı ve temyiz yoluna hangi sebeple başvurduğunu yeteri kadar belli edecek kayıtları taşıması halinde, diğer şartlar bulunmasa bile reddolunmayıp temyiz incelemesinin yapılacağını*" düzenlemesi, duruşma isteğinin dilekçede yer almaması durumunda da kabul edileceği anlamı taşımaktadır. Bu bağlamda, hesap yargılaması sonucu Sayıştay dairelerinde alınan kararlar temyiz edilirken, ilgililerce duruşma isteği olması durumunda bu istemi başlangıçta temyiz dilekçesinde belirtebilecekleri gibi, duruşma yapıncaya kadar ayrı bir dilekçe ile de istemlerini Sayıştay Başkanlığına bildirebileceklerdir. Duruşma istemi ilgililerce istenebileceği gibi Temyiz Kurulu lüzum görmesi halinde re'sen hareket ederek de bu konuda karar verebilecektir.

İstem halinde istemde bulunan taraf, re'sen karar verme halinde taraflar davet edilerek savunma ve açıklama yapmaları sağlanır. Temyiz Kurulunun da bunu uygun bulması gerekir. Bu bağlamda, taraflar dilekçelerinde istemde bulunmaları halinde veya Temyiz Kurulunun lüzum

görmesi halinde, istekte bulunan veya onun dışında diğer ilgililer duruşmaya davet edilerek savunmaları dinlenir ve açıklama istenir. Duruşmalı yapılacak olan temyiz işlemlerinde oturlara savcının katılması zorunludur. Diğer oturumlarda ise Temyiz Kurulu tarafından davet edilmesi üzerine toplantıya katılarak görüşünü belirtir. 6085 sayılı Kanunla getirilen yeniliklerden birisi de sorumlu kabul edilenlerin diğer ilgililer ile birlikte oturumlarda bulunabilmesine yöneliktir. Örneğin, yersiz ödeme ya da kamu zararı söz konusu olan davalarda ahiz veya dava konusuyla ilişkilendirilen görevliler, sorumlulukları olmadığı halde sorumlularla birlikte Temyiz Kuruluna katılarak açıklamada bulunabileceklerdir. Ancak, yanlarında sorumlular olmadan ne Temyiz Kuruluna katılabilirler ne de kurulda açıklama yapabilirler (Oymak ve İnan, 2011: 84; Ateş, 2011: 61).

4.1.2.2. Temyiz Talebinde Bulunabilecek Olanlar

Temyiz isteği dilekçe ile yapılır. Doğal olarak temyiz dilekçesinde Sayıştay ilamından söz konusu karardaki temyiz sebepleri ile ilgililerin itirazlarını kanıtlayacak maddi ve hukuki kanıtların belirtilmesi gerekir.

Sayıştay Kanunu temyiz sebeplerini belirttikten sonra temyizde bulunabileceklerin kimler olduğunu “52’nci maddenin birinci fıkrasında yazılan ilgililer” ibaresini kullanarak ifade etmiştir. Bu bağlamda, temyiz talebi; sorumlular ve bunların bağlı bulunduğu kamu idareleri, Maliye Bakanlığı, muhasebe birimleri ve Sayıştay Başsavcısı tarafından yapılabilecektir. Temyiz isteminde bulunabilecekler sayılmış olsa da temyiz müessesesinde iki taraf vardır. Tarafın bir yanını sorumlular ve bunların bağlı bulunduğu kamu idareleri, Maliye Bakanlığı, muhasebe birimleri oluştururken diğer tarafı Sayıştay Başsavcılığı oluşturmaktadır (Ateş, 2011: 61).

Kanunda sayılanların dışında kalanların Sayıştay ilamlarına karşı temyiz yoluna başvurma hakları yoktur. Bunların temyiz talebinde bulunmaları halinde esasa girilmeden talepleri reddedilir. Bu bağlamda, tazmin hükmüne ortak edilmemiş bulunan, ancak ilamın saymanlığa gönderildiği dönemde görev başında olduğu için ilam hükümlerini öğrenmiş olan muhasebe yetkilisinin de temyize gitme hakkı yoktur (Sayın, 2000: 274).

4.1.3. Temyiz Kurulunca Verilebilecek Kararlar

Temyiz Kurulu öncelikle temyiz isteminin dinlenebilir olup olmadığını yani usule ilişkin şartları esasa girmek için yeterli olup olmadığını inceleyerek, usule ilişkin konularda eksiklik ve yanlışlık varsa temyiz istemini esasa girilmeden reddeder. Dinlenebilir olduğuna karar verilmesi halinde temyiz istemi hakkında esasa girilerek inceleme yapılır. Temyiz Kurulu, temyiz incelemesi sırasında temyiz edenin temyiz dilekçesi ve karşı tarafın cevaplarında bildirdiği bütün itiraz ve savunmaları göz önünde bulundurarak, vereceği kararda her temyiz ve savunma sebebinin reddi veya kabulü hakkında gerekçeli kararını verir (Göncüler, 1995: 81; Ateş, 2011: 62).

Temyiz Kurulu temyiz olunan hükmü olduğu gibi veya düzelterek onayabilir, bozabilir ya da Kurul üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile kaldırabilir. Kanun hükmü gereği Temyiz Kurulu temelde üç tür karar verebilmektedir. Bunlar “Tasdik, Bozma ve Kaldırma” şeklinde olmakla beraber tasdik kararı ilam hükmünü olduğu gibi onama şeklinde ya da belli durumlarda düzelterek onama şeklinde ortaya çıkmaktadır.

4.1.3.1. Onama veya Düzelterek Onama Kararı

Onama kararı temyize konu olan ilam hükmünün mevzuata uygun olduğunu gösterir. Düzelterek onama kararı ise hükmün esasına etkili olmayan bir hatanın Temyiz Kurulunca

düzeltildikten sonra kabul edildiğini gösterir. 6085 sayılı Kanunda hangi hallerde düzelterek onama kararı verilebileceğine dair bir açıklama yoktur. Ancak düzelterek onamanın yapılabilmesi için kararın esas yönünden Kanuna uygun olması gerekmektedir (Göncüler, 1995: 81; Sayın, 2000: 278).

Temyiz Kurulu, temyiz istemi ile başvuralan davayı onarsa bu kararında hukuk kurallarına uygunluk gerekçesini göstermek zorundadır. Bunun yanında Temyiz Kurulu dairenin verdiği kararın, esas yönünden kanuna uygun olup da kanunun olaya uygulanmasında hata edilmiş olmasından kaynaklı bozulması gerektiği ve kanuna uymayan husus hakkında yeniden yargılama yapılmasına ihtiyaç duyulmadığı takdirde Temyiz Kurulu kararı düzelterek onayabilecektir. Ayrıca karar, usule ve kanuna uygun olup da kararda gösterilen gerekçe uygun bulunmazsa, Temyiz Kurulu tarafından gerekçe değiştirilerek ve düzeltilerek de karar onanabilecektir.

4.1.3.2. Bozma Kararı

Bozma kararı, temyiz dilekçesinde yer alan iddiaların yerinde olduğunu ve daire tarafından çıkarılmış olan ilamda hukuka aykırı yönlerin bulunduğunu gösterir. Temyiz Kurulunun, kararı bozma yetkisi olmasına rağmen daire yerine geçerek karar verme yetkisi yoktur (Aslan, 2000: 97-98; Ateş, 2011: 62). Bu bağlamda Temyiz Kurulunun bozma kararı üzerine dosya yeniden yargılanmak üzere ilamı çıkaran daireye gönderilir. Daire kendisine gelen bu dosya üzerinde iki şekilde karar verebilir; ya Temyiz Kurulu kararına uyar ya da kendi kararında (ısrar eder) direnir.

Daire, Temyiz Kurulunun bozma kararına uyduğunu bildirirse, bu karardan artık dönemez bu kararı ile bağlıdır. Yani bozmaya uyma kararından dönerek, direnme (ısrar) kararı veremez. Daire bozma kararına uyduğunu bildirmesiyle temyize konu olan davanın dairede yargılamasına devam edilir. Uyma kararından sonra taraflara ne diyecekleri sorulur. Yoksa hem bozmaya uyup hem de taraflara ne diyecekleri sorulmadan, esas hakkında hüküm verilemez. Bozma kararı hükümlerinden sadece kararı temyiz etmiş olan tarafın yararlanması esastır. İlam hükmüne karşı diğer ilgililer temyiz isteminde bulunmamışlarsa kararı temyiz etmiş olanın istemi üzerine kararın bozulmasından yararlanamazlar (Kuru vd., 2001: 752).

Daire, Temyiz Kurulunun bozma kararına uymayıp kararında diretebilmektedir. Bu durumda kararın tekrar temyiz edilme imkânı vardır. Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki ilk kararı temyiz etmemiş olan ilgililerin ikinci karar ola direktme kararını temyiz etme hakkı yoktur. Direktme kararı Temyiz Kurulunca tekrar temyiz olunarak dairenin direktme kararı ya haklı bulunur ya da tekrar bozma kararı verilebilir. Bu durumda Temyiz Kurulunca alınacak karar kesindir. Temyiz Kurulu direktme kararı üzerine de bozma kararını yinelerse daire artık bu karara uymak zorunda kalacaktır (Göncüler, 1995: 81; Sayın, 2000: 278; Ateş, 2011: 62; Doğanığiit, 2002: 5; 5; (SK. md. 55/8; HMK. md. 373/6).

4.1.3.3. Kaldırma Kararı

Sayıştay denetçileri tarafından hazırlanan yargılamaya esas raporlar Sayıştay Dairelerinde görüşüldükten sonra ya beraat ya da tazmin hükmüyle sonuçlandırılmaktadır. İlgililer, aleyhlerine verilmiş olan tazmin hükmünün kanunda belirtilen “kanuna aykırılık, yetkiyi aşmak, hesap yargılaması usullerine riayet etmemek vb. sebepler” nedeniyle bir üst mercii olan Temyiz Kurulunda incelenerek karara varılması üzerine temyiz ederler.

Temyiz Kurulu, temyiz edenin iddialarını yerinde görürse Sayıştay Dairesi ilamında yer alan tazmin hükmünü kaldırır. Bu karar sonucunda dairece alınan tazmin kararı kaldırılır ve sonuçları itibariyle beraat kararına eşittir.

Temyiz hükmünü ihtiva eden ilamın ilgili maddesindeki tazmin hükmünün kaldırılması istemi (temyiz hakkı olan ilgililerden herhangi biri tarafından itenmiş olsa dahi) sonucu, Temyiz Kurulunun tazmin hükmünün kaldırılmasına yönelik kararları, kararda ismi geçen bütün sorumluları kapsayacaktır. Böylece kararda ismi geçen tüm sorumlular tazmin hükmünün kaldırılmasıyla beraat etmiş sayılacaklardır (Göncüler, 1995: 82; Sayın, 2000: 278; Ateş, 2011: 62).

6085 sayılı Kanunu ve ilgili ikincil mevzuatlarla getirilen yeniliklerden birisi de, Temyiz Kurulu tarafından hükmün kaldırılmasına yönelik alınacak kararın usulüne ilişkindir. Buna göre, hükmün kaldırılabilmesi ancak kurul üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun kararıyla alınabilecektir. Temyiz Kurulu, yirmi üyeden oluşmaktadır (Yönetmelik, md. 28). Kurul üye tamsayısının en az üçte ikisiyle toplanacağından toplantı yeter sayısı ondört üyenin katılımıyla gerçekleşecektir. Hükmün kaldırılabilmesi içinde kurul üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu yani ondört üyenin oyu gereklidir. Kurul ondört üye ile toplandığında, bir hükmün kaldırılabilmesi için Kurulun oybirliği ile karar alması gerekmektedir (Ateş, 2011: 62).

4.2. Karar Düzeltmesi

Karar düzeltme yoluna da diğer kanun yollarında olduğu gibi ancak davanın tarafları karar düzeltme talebinde bulunabilmekte ve tarafın hukuki yarar şartı aranmaktadır. Dolayısıyla istemi üzerine temyizi bozulan taraf, kural olarak karar düzeltme yoluna gidemeyecektir. Ancak hukuki yararı söz konusu olduğunda bu kişilerce de karar düzeltme yoluna gidilebilecektir (Kuru vd., 2001: 771).

Karar düzeltme talebi Sayıştay Kanununda düzenlenmiştir. Buna göre; Temyiz Kurulu tarafından verilen nihai kararın henüz kesinleşmeden yine temyiz mercii tarafından tekrar gözden geçirilmesini sağlayan bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Karar düzeltme yolunun asıl amacı da Temyiz Kurulunun temyiz incelemesi sırasında yapmış olduğu hatalardan dönmesini ve onları düzelterek, adaletin tecelli etmesini sağlamaktan ibarettir.

4.2.1. Karar Düzeltme Sebepleri

Karar düzeltme sebepleri 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'nda sınırlı sayıda düzenlenmiştir. Buna göre karar düzeltme sebepleri Sayıştay Kanunu'nda; *"hükmün esasına etkili iddia ve itirazların kararda karşılanmamış olması; bir kararda aynı konu hakkında birbirine aykırı hükümler bulunması; temyiz incelemesi sırasında hükmün esasını etkileyen belgelerde hile ve sahtekârlığın ortaya çıkmış olması; temyiz sebeplerinden en az birinin mevcut olması halleri"* olarak belirtilmiştir (SK. Md. 57/1). Yani Sayıştay Kanunu'ndan da anlaşılacağı üzere karar düzeltmesi yoluna ancak kanunda sınırlı olarak belirtilen sebeplerle başvurulabilmekte ve karar düzeltmesi istemini karara bağlayacak mercii dilekçede belirtilen sebeplerle bağlı olmaktadır (Ateş, 2011: 64; SK. Md. 57/3).

i) Hükmün Esasına Etkili İddia Ve İtirazların Kararda Karşılanmamış Olması; burada sözü edilen iddia ve itirazlar; temyiz dilekçesinde yer alan iddia ve itirazlar ile karşı tarafların oluşturduğu cevap niteliğindeki yazışmalarda yer alan iddia ve itirazların Temyiz Kurulunda karşılanmamış olması ve bu durumun hükmün esasına etkili olması halinde geçerli olabilmektedir (Md. 57/a).

ii) Bir Kararda Aynı Konu Hakkında Birbirine Aykırı Hükümler Bulunması; Sayıştay Kanununa göre; Temyiz Kurulu kararında, aynı konu hakkında birbirine aykırı hükümler bulunması durumunda da bu aykırılığın giderilmesi için karar düzeltmesi yoluna başvurulur (Md. 57/b).

iii) **Temyiz İncelemesi Sırasında Hükmün Esasını Etkileyen Belgelerde Hile Ve Sahtekârlığın Ortaya Çıkmış Olması;** Hükmün esasını etkileyen belgelerde hile ve sahtekârlık temyiz dilekçesi ile birlikte ibraz edilen belgelerde olabileceği gibi temyiz dilekçesinin Temyiz Kurulunda görüşülmesi sırasında dosyaya sonradan konularak da olabilecektir.

iv) **Temyiz Sebeplerinden En Az Birinin Mevcut Olması;** Sayıştay Kanununda temyiz sebeplerinin en az birisinin mevcut olması karar düzeltilmesi sebebi sayılmıştır. Daire kararlarına karşı temyiz yoluna başvurulma olanağı sağlayan sebepler, Temyiz Kurulu kararında da karşımıza çıktığında karar düzeltilmesi sebebi olmakta ve ayrı bir kanun yolu niteliği kazanmaktadır. Görüldüğü üzere, karar düzeltilmesi yolu Sayıştay'da uygulanan kanun yollarının karması olarak Temyiz Kurulu kararlarına uygulanabilmektedir (İnan, 1992: 102; Oymak ve İnan, 2011: 97).

4.2.2. Karar Düzeltme Usulü ve Karar Düzeltme Talebinde Bulunabilecekler

4.2.2.1. Karar Düzeltme Usulü

Karar düzeltilmesi, 1982 Anayasasının; "*Sayıştay'ın kesin hükümleri hakkında ilgililer yazılı bildirim tarihinden itibaren onbeş gün içinde bir kereye mahsus olmak üzere karar düzeltilmesi isteminde bulunabilirler*" şeklindeki hükmü gereğince Anayasa ile düzenlenmiş bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlgililer Temyiz Kurulu kararlarına karşı, hem 1982 Anayasası gereği hem de Sayıştay Kanunun ilgili hükmü gereğince, yazılı bildirim tarihinden itibaren başlayarak onbeş gün içinde, bir defaya mahsus olmak üzere karar düzeltilmesi isteminde bulunabileceklerdir (Akyel, 2015: 7). Karar düzeltilmesi istem ve incelemesi temyiz şekil ve usulleri çerçevesinde yürütülür. Bu itibarla karar düzeltilmesi istemlerinin de karşı tarafa tebliği gerekmektedir. Tebliğ işlemleri üzerine gerekli cevaplar alındıktan sonra veya taraflardan herhangi biri süresi içinde karşılık vermediği takdirde karar düzeltilmesi istemi, Temyiz Kurulunca incelenmeye başlanacaktır. Karar düzeltilmesi istemi de temyiz istemi yöntemlerinde olduğu gibi Kanunda yazılı sebeplere dayanmıyor ise, karar düzeltilmesine mahal olmadığına karar verilir ve konunun esasına geçmeden istem reddedilir (Göncüler, 1995: 94; Ateş, 2011: 64-65; Ataç vd. 2004: 199).

Temyiz Kurulu, karar düzeltilmesi isteminde ileri sürülen sebeplerle bağlıdır. Bu bağlamda gelen karar düzeltme talepleri yerinde görülürse işin esastan görüşülmesine karar verilir ve aynen temyiz incelemesinde olduğu gibi Temyiz Kurulu, karar düzeltilmesi istenen ilam hükmünü ya aynen veya düzelterek onar ya kaldırır ya da bozar (SK. Md. 57/2-3).

Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki, karar düzeltilmesi istemi, kesin hükmün yerine getirilmesine engel teşkil etmez. Yargılamanın iadesi isteminde olduğu gibi kanunen muteber teminat karşılığında Temyiz Kurulu, kesin hükmün geciktirilmesine dönük bir karar veremez (Doğanyigit, 2002: 9).

4.2.2.2. Karar Düzeltme Talebinde Bulunabilecekler

Sayıştay Kanunu, Temyiz Kurulu kararları hakkında düzeltme talebinde bulunabileceklerin kimler olduğunu Kanunun "*52'nci maddesinde yazılı olan ilgililer*" ibaresini kullanarak ifade etmiştir (Md. 57). Bu bağlamda karar düzeltilmesi talebinde bulunabilecek olanlar temyiz usulünde olduğu gibidir. Buna göre karar düzeltme talebi sorumlular; sorumluların bağlı bulunduğu kamu idareleri; Maliye Bakanlığı; muhasebe birimleri ve Sayıştay Başsavcısı tarafından yapılabilir.

4.3. Yargılamanın İadesi (Yenilenmesi)

Hukuk devletinin temel özelliği yapılan işlemlerin yargı denetimine tabi tutulmasıdır. Bu bağlamda yargı düzeni içerisinde de örneğin ilk derece mahkemeleri tarafından alınan kararların denetlenmesi, yargı kararlarının üst mahkemelerce incelenmesi ve yargılama aşamasında oluşabilecek hataların önlenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede yargılama aşamasında elde olmayan nedenlerden dolayı yargılamanın neticesini etkileyebilecek olan bilgi, belge ve dökümanların yargılama yapıldıktan sonra ortaya çıkması halinde taraflara yargılamanın yenilenmesi hakkı tanınmıştır (Gözübüyük, 2006: 200). Buna göre yargılamanın tarafları, uyuşmazlığı nihai karara bağlayan yargılamalarda adli hata ve/veya maddi hata yapıldığı sonradan anlaşılırsa bu önemli aykırılığın giderilmesi adına olağanüstü kanun yolu olan yargılamanın iadesi yoluna başvurulabilmektedirler (Kunter vd., 2006: 1417-1418).

Yargılamanın iadesi, adli hata sonucunda yapılmış bir haksızlığın giderilmesini sağlamayı amaçlar (Kunter vd., 2006: 1418) ve geçmişe etkili olarak sonuç doğurur. Dolayısıyla yargılamanın iadesi ile hatalı kesin hüküm bertaraf edilerek, yerine hatasız bir hüküm verilmektedir (Üstündağ, 1989:747). Bu bağlamda kesin hükme bağlanmış olan bir davaya yeniden bakılmayacağına ilişkin kuralın en önemli istisnası yargılamanın iadesi yolu olduğu görülmektedir (Kuru vd., 2001: 812-813). Çünkü yargılamanın iadesi yolu ancak, kesinleşmiş olan kararlara karşı ve maddi anlamda kesin hüküm teşkil eden kararlar için söz konusudur. Dolayısıyla maddi anlamda kesin hüküm gücü olmayan kararlara karşı yargılamanın iadesi yoluna başvurulamayacaktır (Kuru vd., 2001: 812-815; Pekcanitez vd., 2005: 525-526).

Bir yargı kararı, kanunda gösterilen esas ve usullere uyularak verildikten sonra itiraz ve temyiz gibi başvuru yollarından geçerek veya itiraz ve temyiz başvuru süreleri sona ermekle kesinleşmektedir. Kesinleşen kararlar artık değişmez niteliğe kavuşurlar ve hiçbir mercii ya da kuvvet o kararı değiştiremez. İşte yargı kararının bu değişmezlik kudret ve niteliğine sahip olmasına kesin hüküm adı verilmektedir (Göncüler, 1995: 97). Bu bağlamda, Sayıştay Dairesi tarafından yapılan hesap yargısı sonucu verilen kararlar henüz kesinleşmemişse, Sayıştay Kanununda belirtilen yargılamanın iadesi sebeplerinden biri veya bir kaç gerçekleşmiş dahi olsa karar kesinleşmediği için yargılamanın iadesi yoluna gidilemeyecektir.

4.3.1. Yargılamanın İadesi Sebepleri

Yargılamanın yenilenmesinde önemli olan konulardan birisi de yenilenmenin hangi sebeplerin mevcut olması durumunda kabul edileceğidir. Devletin “af yetkisi”ne ihtiyaç duymaksızın “hata”ların düzeltilmesine imkân tanıyan bu sebepler, aynı zamanda bir “hak” bahşedecek nitelikte olması gerekmektedir. Diğer taraftan “kesin hüküm” kaide, “yargılamanın yenilenmesi” istisnai bir yol olduğuna göre istisnai kabul eden sebeplerin Kanunlarda açıkça gösterilmiş olması gerekmektedir (Arena, 1910: 78; aktaran Erem, 1962: 14). Bu bağlamda, yargılamanın iadesi sebepleri Sayıştay Kanununda tahdidi olarak sayılmıştır. Bunun dışındaki bir sebepten dolayı, yargılamanın iadesi yoluna gidilemez. Sayıştay Kanununa göre yargılamanın iade sebepleri şunlardır;

- Hesapta maddi hata, isim yanlışlığı bulunması, noksanlık veya mükerrerlik olması,
- Hükme etki yapmış olan bir belgede sahtecilik bulunması,
- Denetleme veya hesap yargılaması sırasında görülmeyen yanlış veya usulsüz bir işlemin hükümden sonra meydana çıkmış olması,
- Denetleme veya hesap yargılaması sırasında bulunmayan hükme tesir edebilecek bazı belgelerin hükümden sonra ortaya çıkması,
- Hükme esas tutulan bir ilamın bozulma suretiyle ortadan kalkmış olması,

- Bilirkişi veya uzmanın gerçeğe aykırı rapor düzenlediğinin ortaya çıkmasıdır.

4.3.1.1. Hesapta Yanlışlık, Eksiklik Veya Mükerrerlik Olması

Sayıştay yargılamasına konu olan hesap ve işlemlerin yargılaması yapıldıktan sonra, söz konusu hesap ve işlemlerde maddi hata bulunması, isim yanlışlığı veya eksikliği bulunması ve noksanlık veya mükerrerlik bulunması halinde yargılamanın iadesi yoluna gidilecektir.

İdare hesabında maddi hatanın olabilmesi için o hesabı oluşturan unsurlarda bir hata yapılmış ve bu hata nedeniyle muhasebe yetkilisi veya gerçekleştirme görevlisinin haksız yere tazmin ile yükümlü tutulmuş olması gerekir. Başka bir ifadeyle, muhasebe yetkisinin hesabını teşkil eden işlemlerde her nasılsa yapılmış bir hata sebebiyle muhasebe yetkisi veya gerçekleştirme görevlisinin haksız bir kararla tazmin hükmü karşısında kalması gerekmektedir (Öztunalı, 1973: 9).

Diğer bir unsur isim yanlışlığı veya ismin eksik bulunması durumudur ki bu halin bulunması durumunda da ilgili taraflar yargılamanın iadesini isteyebileceklerdir. Örneğin; muhasebe yetkilisi veya gerçekleştirme görevlisi olan (A)'nın sorumlu olması gerekirken hesap yargılaması sonucunda tazmin hükmünün (B)'ye yüklenmesi durumunda, haksız yere tazmin hükmü verilmiş bulunan (B), isim yanlışlığı sebebinin ileri sürerek ilama karşı yargılamanın iadesi yoluna başvurabilecektir.

Sayıştay, bir hesabın bütün aylarını ve bir aylık işlemlerin de her kalemini incelemekle yükümlüdür. Bu inceleme sırasında Sayıştay, bir işlemi veya bir kısım işlemleri inceleyememiş olabileceği gibi, bir hesabın müfredat işlemlerinden birinin veya bir kısmının kendi incelemesine arz edilmemiş olması da mümkündür. Bu nedenle, yerine göre, muhasebe yetkilisi ile gerçekleştirme görevlisinin bağlı olduğu daire, Maliye Bakanlığı, Sayıştay Başsavcısı bu noksanı ileri sürerek o kısmı işlemlerin de incelenip ilgililerin tazmin veya beraatına hükmedilmesini isteyebilirler. Sayıştay da doğrudan doğruya bu noksan kısmın incelemesini yapabilir. Ancak bu istem ve doğrudan girişimler, yargılamanın iadesine başvuru için Sayıştay Kanunu'nda belirtilen süre ile sınırlı olacaktır (Göncüler, 1995: 101-102). Diğer bir durumda, Sayıştay yargılamasına konu olan hesap ve işlemlerde esasa ilişkin unsurlardan birinin veya bir kaçının noksan ya da mükerrer olmasıdır. Bu nedenlerle de Sayıştay ilamlarına karşı yargılamanın iadesi yoluna gidilebilecektir.

4.3.1.2. Hükme Etki Etmiş Olan Bir Belgede Sahtecilik Bulunması

Mahkemeye delil olarak sunulan ve hükme etki etmiş olan bir belgenin sahteliğinin anlaşılması, yargılanmanın yenilenmesi nedenidir. Evrakta sahtekârlık suçunun oluşması açısından belge sayılmayan, ancak hesap yargısında hükme esas alınan belgeler de yargılamanın yenilenmesini gerektirebilir. Yargılama neticesinde hükme etki eden unsurların baştan beri sahte olarak hazırlanmış olması ile yargılama sonrasında sahte hale getirilmiş bulunması arasında bir fark yoktur (Önder, 1966: 34). Diğer yandan sahte belge, hesap yargılaması aşamasında karara etki edebileceği gibi hesabın incelenmesi sırasında denetçiler tarafından istenilen bilgi temininde muhasebe yetkilisi veya gerçekleştirme görevlisi tarafından ibraz edilerek de hesap yargılamasında karara etki edebilecektir. Eğer hesabın incelenmesi sırasında denetçiler tarafından istenilen bilginin temininde muhasebe yetkilisi ve/veya gerçekleştirme görevlisi tarafından sahte belge ibraz edilmiş ve bu belgeye dayanılarak ilgililer kendilerini sorumluluktan kurtarmış buldukları sonradan anlaşılırsa beraat hükmü aleyhine yargılamanın iadesi yoluna başvurulabilecektir (Göncüler, 1995: 103).

Sayıştay Kanunu'nda yargılamanın yenilenmesi nedeni olarak belgenin sahte olması dikkate alındığından, belgenin sahte olmayıp sadece içeriğinin gerçeği yansıtmaması durumunda belge sahte sayılmaz. Böyle bir durumda yargılamanın yenilenmesi istenemeyecektir.

4.3.1.3. Yanlış veya Usulsüz Bir İşlemin Hükümden Sonra Ortaya Çıkması

Hesap veya işlemlerde yanlış veya usulsüz bir işlem yapılması sonucunda yersiz yapılan ödemeler, denetim veya hesap yargılaması sırasında evrakta gerekli bilgilerin olmayışı nedeniyle görülmemiş, ancak söz konusu işlem hükümden sonra ortaya çıkmışsa bu halde yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilebilecektir.

4.3.1.4. Hükme Tesir Edebilecek Bazı Belgelerin Hükümden Sonra Ortaya Çıkması

Sayıştay Kanununda yargılamanın yenilenmesine gidebilmenin bir başka şartı olarak da “denetleme veya hesap yargılaması sırasında bulunmayan ve hükme tesir edebilecek belgelerin hükümden sonra ortaya çıkması^{***}” durumu olduğu belirtilmiştir.

Bu nedene dayanarak yargılamanın yenilenmesi istenebilmesi için, hüküm tarihinden sonra ele geçirilen belge, hükmün verilmesi sırasında mevcut olması gerekir. Hüküm verildikten sonra düzenlenmiş belgeye dayanılarak yargılamanın yenilenmesi istenemez. Burada yer alan belge kavramı doktrin ve yargı kararlarında geniş yorumlanmaktadır (Aydın, 2006: 216).

Yeni bir belgenin yargılamanın yenilenmesine konu edilebilmesi için şu sayacağımız şartların hepsini birlikte bünyesinde taşıması gerekmektedir. Buna göre söz konusu belge;

- Dava aşamasında mevcut olmalıdır. Dava sona erdikten sonra düzenlenen bir belge, yargılamanın yenilenmesinde gerekçe oluşturamaz.

- Yeni ele geçirilmiş olan belgenin hükme tesir edebilecek nitelikte bulunması gerekmektedir.

- Yine söz konusu belgenin hüküm verilmesinden sonra ortaya çıkmış olması gerekir.

- Son olarak, dava sırasında ya zorlayıcı sebep ya da lehine hüküm verilen tarafın eyleminden dolayı elde edilememiş ve mahkemeye sunulamamış olması gerekir (Kuru, 2001:5176; Üstündağ, 1989: 912; Alangoya, 2001: 102).

4.3.1.5. Hükme Esas Tutulan Bir İlamın Bozulma Suretiyle Ortadan Kalkmış Olması

Sayıştay Kanununda belirtilmiş bulunan yargılamanın yenilenmesine etki eden bir diğer unsur “hükme esas tutulan bir ilamın daha sonra diğer bir hüküm ile bozulmuş olması” durumudur. Hesap yargılaması sırasında, kesin delil olarak Sayıştay dairesine bir ilam (daire kararı) sunulmuş olup, dairede bu ilam neticesinde kararını vermiş ve daha sonra daire kararına esas olan bu ilamın kesin bir hükümle ortadan kalkması halinde yargılamanın yenilenmesi gerekecektir.

---

^{***} Sayıştay Temyiz Kurulu Kararı T: 10.11.1998, Tutanak No: 24318; “Yargılama sırasında bulunmayan söz konusu belgelerin incelenmesi sırasında temyiz konusu olmayıp, yargılamanın iadesi (yenilenmesi) kapsamında mütalaa olunması gereken bir husus olduğundan Temyiz Kurulunca yapılacak işlem olmadığına, ... gereğinin yapılması için dosyanın dairesine gönderilmesine karar verildi”.

4.3.1.6. Bilirkişi Veya Uzmanın Gerçeğe Aykırı Rapor Düzenlediğinin Ortaya Çıkması

Bilirkişi; Sayıştay'ca yapılacak denetim, inceleme ve yargılama aşamalarında ortaya çıkan ve çözümü için özel bilgi, yetenek ve tekniğe ihtiyaç duyulan konulardan hâkimin başvurduğu ihtisas sahibi ve uzmanlaşmış kimselerdir (Yılmaz, 1992: 137). Bilirkişi ayrıca, yargılama usulüne ilişkin mevzuatımızda da hâkimin ihtiyaç duyduğunda başvurduğu ve yargılamanın bir parçası olarak değerlendirilen kişiler olarak ifade edilmiştir. Yargıtay'ın ilgili kararında da “bilirkişinin görevi hâkime yardımcı olmaktır” ifadesi yer almaktadır^{§§§}.

Sayıştay'da yargılama aşamasında bilirkişi veya uzman müesseselerinden yararlanılabilmektedir. “*Sayıştay yargılamaında yer alan bilirkişinin hukuki durumu, yetkisi ve sorumluluğu genel hükümlere tabidir*” (SK. Md. 6/3). Sayıştay'ın denetim ve inceleme işlemleri sırasında ihtiyaç duyulan bilirkişiler ile denetimler esnasında gerekli görülecek uzmanların görevlendirilmelerini, bunların niteliklerini, görev, yetki ve sorumluluklarını çalışma şartlarına ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle düzenlenmiştir^{****}. Hesap ve işlemlerin yargılanması sırasında bilirkişi ya da uzman müessesesinden yararlanılması ve daha sonra yargılamanın esasını teşkil eden bilirkişi raporu ya da uzman raporunun gerçeği yansıtmadığı anlaşılması halinde yargılamanın yenilenmesine gidilebilecektir.

4.3.2. Yargılamanın İadesi Usulü ve Yargılamanın İadesi Talebinde Bulunabilecekler

4.3.2.1. Yargılamanın İadesi Usulü

Yargılamanın iadesine başvuru için beş yıllık bir süre belirlenmiştir. Bu süre Sayıştay dairesi kararının tebliğ tarihinden itibaren başlar. Bir ilamın bir kısım maddeleri için temyize, bir kısım maddeleri için yargılamanın iadesi yoluna başvurulabilir (Ateş, 2011: 64). Yargılamanın iadesi için yazılması gereken dilekçelerde bulunması gereken hususlar;

- Başvuruda bulunan kişinin adı, soyadı, unvanı ve adresi;
- İlam tarihi ve numarası;
- Davaya konu olan hesabın adı ve yılı;
- Başvurunun konusu;
- Yargılamanın iadesi için başvurulduğu ve başvurunun hukuki sebepleri;
- Varsa duruşma talebi dilekçede bulunması gerekmektedir.

Ayrıca dilekçeye, davaya konu olan unsurları ispat edecek olan belgeler de eklenmelidir. Söz konusu dilekçenin yukarıda belirtilen unsurları içermediği daire tarafından anlaşılırsa, eksikliklerin tamamlanması için taraflara on beş günlük bir süre tahsis edilir. Bu süre içinde eksiklikler tamamlanmazsa, dairece başvurunun reddine karar verilir^{††††}.

Yargılamanın iadesi istemi, hükmü veren dairece incelenir ve ilk olarak yargılamanın iadesi talebinin kabulüne veya reddine karar verilir. Daire bu inceleme sırasında, istemin süresi içinde ve buna yetkili kişi veya makamlarca yapıp yapılmadığına ve meselenin kanunda sayılan sebeplere dayanıp dayanmadığına bakarak; önce yargılamanın iadesine yer olup olmadığı hususunu karara bağlar.

§§§ Yargıtay Kararı, 4. HD. T: 02.12.1982; Sayı: 7303/11153,

**** Ayrıntı için bkz. Sayıştayca Bilirkişi ve Uzman Görevlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, RG. T: 17.12.2011, Sayı: 28145.

†††† Sayıştay Daireleri Çalışma Usul ve Esasları, RG. T: 17.12.2011, Sayı: 28145, md. 19.

Sayıştay Dairelerince verilen kararlara ilişkin, Sayıştay'a gelen dilekçe ve yazılar, yapılan ihbarlar, müfettiş raporları ya da doğrudan Dairelerce yargılamanın iadesi suretiyle görüşülmesi kararlaştırılan konular; görüşü alınmak üzere ilgili sayman hesabının raporunu düzenleyen veya Sayıştay Başkanlığınca görevlendirilen denetçiye havale edilmektedir.

Denetçi, söz konusu başvuruyu öncelikle şekil şartları yönünden inceler. Bu aşamada göz önünde bulundurulmuş hususlardan ilki “yargılamanın iadesi” başvurusunda bulunanların Kanunda öngörülen kişi veya kurumlardan olup olmadığıdır. İkinci husus ise başvuru süresinin geçirilip geçirilmediği yönünden incelenmesidir. Başvurunun, Sayıştay Kanunu'nun 52. maddesinde sayılmayan kişi veya kurumlar tarafından yapılmadığı ya da süresi içinde yapılmadığı tespit edilmiş ise esasa geçilmeden Sayıştay denetçisi tarafından durum açıklanarak yapılacak bir işlemin olmadığı belirtilir. Yargılamanın iadesi başvurusunda şekil şartları yönünden reddine ilişkin bir husus söz konusu değil ise başvuru dilekçesi, buna ilişkin ekler ile birlikte tazmin konusu olaya ilişkin ileri sürülen hususlar incelenir ve sonuçta ilgili rapor maddesindeki tazmin hükmünün yargılamanın iadesi yoluyla kaldırılmasının gerekip gerekmediği yönünde, denetçi kendi mütalaasını içeren raporu hazırlar (Doğanyigit, 2002:7). Kabul kararı verilmesi halinde iade edilen hususlarla sınırlı olmak üzere hesap yargılaması yapılır ve tekrar karar ihdas edilerek ek ilam düzenlenir. İlgililer kendilerine tebliğ edilen bu ek ilamı temyiz edebilirler (Ateş, 2011: 64).

4.3.2.2. Yargılamanın İadesi Talebinde Bulunabilecekler

Sayıştay Kanunu, Daire kararları hakkında yargılamanın iadesi talebinde bulunabileceklerin kimler olduğunu “*Kanunun 52'nci maddesinde yazılı olan ilgililer*” ibaresini kullanarak ifade etmiştir (Madde 56). Bu bağlamda yargılamanın iadesi talebinde bulunabilecek olanlar temyiz ve karar düzeltilmesi usulünde olduğu gibidir. Buna göre karar düzeltme talebi; sorumlular; sorumluların bağlı bulunduğu kamu idareleri; Maliye Bakanlığı; muhasebe birimleri ve Sayıştay Başsavcısı tarafından yapılabilecektir.

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Sayıştay daireleri tarafından da doğrudan yargılamanın iadesi kararı verilebilmektedir. Sayıştay dairelerinin re'sen yargılamanın iadesi yapılabilmesi için sayıştay denetçileri tarafından bir talebin olması gerekmektedir. Yargılamanın iadesi ile ilgili bir belge geldiği zaman denetçi bunu ek rapor tanzim ederek ve ortaya çıkan belge ya da yeni durumun yargılamanın iadesine konu olabileceğini belirterek bu yolu kullanmaktadır (Sayın, 2000:280).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sayıştay, 1876, 1924, 1961 Anayasalarında olduğu gibi 1982 Anayasasında da yerini almış olan anayasal bir kurumdur. Anayasamıza göre Sayıştay'ın idari işlevleri olduğu kadar, yargısal işlevleri de bulunmaktadır. Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi Sayıştay'ın bir yargı organı olup/olmadığı konusu uzun süre tartışılmıştır (Karakaş, 2005: 69).

Sayıştay ilk varolduğu andan itibaren yargı yetkisine sahip ve bu yetkiyi Anayasal bir hak olarak kullanan önemli kamu kurumlarımızdan birisidir. Dolayısıyla Sayıştay'dan beklediğimiz fonksiyonların layığıyla yerine getirilebilmesi için Sayıştay'ın yargısal kimliğine zarar verecek olumsuz açıklamalardan ve tartışmalardan kaçınılması gerekmektedir. Bu bağlamda kendisine hem Anayasal bir hak olarak hem de mali mevzuatımız kapsamında kamu kaynaklarını mevzuat hükümlerine uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetleyip kesin hükme bağlama görevi verilmiş olan Sayıştay yargısının kimliği üzerindeki tartışmaların bitirilerek, yeni Anayasada bu hususa kesin bir noktanın konulması gerekmektedir.

Hukuk devleti ilkesinin bir sonucu ve gereği olarak mahkemelerin vermiş oldukları kararların yeniden gözden geçirilmesi bir zorunluluk olarak ifade edilebilir. Bu zorunluluk hukuk düzeninde meydana gelebilecek olan aksaklıkların giderilmesi noktasında önemli bir müesese olarak gördüğümüz kanun yollarıdır. 6085 sayılı Sayıştay Kanununda Sayıştay ilamlarına karşı gidilebilecek kanun yollarını, kanunun sistematığı içerisinde “Temyiz, Yargılamanın İadesi ve Karar Düzeltilmesi” olarak düzenlenmiştir. Belirtilen kanun yolları içerisinde; “temyiz ve karar düzeltilmesi” normal bir kanun yolu iken, “yargılamanın iadesi” kısıtlı sebeplerle başvurulabilen olağanüstü kanun yoludur.

6085 sayılı Kanunla getirilen ve hem yargılama aşamasında hem de kanun yollarına başvurma aşamasında önemli gördüğümüz değişikliklerden birisi Sayıştay ilamlarının gerekçeli olarak alınmasıdır. Öncelikle alınan kararlarla maddi olgular arasındaki bağın tam olarak kurulmasıyla mahkemelere karşı güvenin ve adalet duygularının pekişmesini sağlayacak ayrıca kararlar alınırken gerekçenin hazırlanacak olması mahkeme tarafından alınacak kararların keyfilikten uzak olmasını sağlayacaktır. İlamın gerekçeli olarak hazırlanmasının bize göre en önemli etkisi mahkeme tarafından alınan kararların sorumlular tarafından daha anlaşılır hale gelmesidir. Bu da kanun yollarının daha etkin kullanılmasına vesile olacaktır.

6085 sayılı Sayıştay Kanunu ile birlikte kanun yolları adına getirilen önemli değişikliklerden birisi de kanun yollarına başvurmada önemi yüksek olan başvuru dilekçesinin nasıl ve ne şekilde yazılması gerektiğini açık bir şekilde düzenlemiş olmasıdır. Söz konusu bu düzenleme, Sayıştay ilamlarına karşı haksızlığa uğradığını düşünenlerin kanun yollarına başvurmada şekil şartının yerine getirilmesine büyük katkı sağlamaktadır.

6085 sayılı Sayıştay Kanunu ile yapılan bir diğer değişiklik ise temyiz isteminin, ilamın ilgililere tebliğinden itibaren altmış gün olarak belirlenmiş olmasıdır. Bu süre 832 sayılı eski Sayıştay Kanun’unda doksan gün olarak düzenlenmişti. Bu değişiklik neticesinde Sayıştay’ın temyiz müesasesini hızlandırmak istediği ve hak arama yollarının daha hızlı bir şekilde sonuçlandırmak istediği anlaşılmaktadır. Tabi burada ilgililerden de bahsetmek gerekir. Yeni düzenlemeyle beraber Sayıştay ilamlarının tebliğ edileceklerinin sayısının artırılması kanun yollarına başvurabileceklerin sayısını da arttırmıştır. Kanun yollarında ilgililerin sayısının artırılması hukuk sisteminde adaletin tesis edilmesi adına önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir.

6085 sayılı Kanunla getirilen önemli bir düzenleme de temyiz kurulunun temyiz olunan ilam hükmünü kaldırma kararı verebilmesi için tasdik ve bozma kararlarından ayrı olarak üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun oyu gerekli kılınmıştır. 832 sayılı eski Sayıştay Kanun’unda kanun yollarında verilecek kararlarda mevcudun salt çoğunluğu aranmaktaydı. Dolayısıyla yeni düzenleme ile Sayıştay daireleri tarafından verilen kararların kaldırılması için salt çoğunluk yerine nitelikli çoğunluğun aranması daire kararlarının kaldırılmasının zorlaşacağı anlamına gelebileceği gibi hatalı ve/veya yanlış kararın kaldırılma niteliğinin de artırılması anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, E. (1997). Sayıştay’ın anayasal kimliği, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 25, Nisan-Haziran 1997, ss. 147-180.
- Akyel, R. (2015). Bir hesap yargısı olarak Sayıştay, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl:6, Sayı:23 (Ekim 2015), ss. 1-22.
- Akyıldız, A. (2015). İstinafa ilkesel bakmak, *Danıştay Ve İdari Yargı Günü 147.Yıl Sempozyumu*, Ankara.
- Alangoya, H. Y. (2001). *Medeni usul hukuku esasları II*, İstanbul.
- Arena, P. (1910). *La revisione dei giudicati*, Torino. s. 78, Aktaran; Faruk EREM, Muhakemenin yenilenmesi hakkında genel bilgiler, *AÜHFD.*, Cilt XIX, 1962, ss. 3-47.

- Aslan, Z. (2000). Sayıştay'ın sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlama görevi, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, İ.Ü. Rektörlük No: 4260, İstanbul: 2000, ss. 93-100.
- Ataç, E., Çoşkun, G. ve Moğol, T. (2004). *Devlet bütçesi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Ateş, Y. (2011). 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'nda kanun yolları, *Dış Denetim Dergisi*, (Ocak-Şubat-Mart 2011), Y. 2, S. 3, ss. 58-65.
- Aydın D. (2006). Ceza muhakemesi kanununda itiraz, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Yıl 2006, S. 65, ss. 58-70.
- Aydın, M. (2007). Mahkemelerde Taraflarca ileri sürülen anayasaya aykırılık iddialarının ciddiliği, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Y. 2007, C. 62, S. 3, ss. 23-56.
- Aydın, U. (2006). *Medeni usul hukuku*, 1. B., Anadolu Üniversitesi Baskısı, Eskişehir.
- Baş, H. (1984). Bütçe harcamalarının yargısal denetimi, *Bütçe Uygulaması ve Denetimi Semineri*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No: 52, Eskişehir, ss. 110-132.
- Başlar, K. (2005). *Anayasa yargısında mahkeme kararları*, Roma Yayınları Ankara.
- Bilgen, P. (1994). Sayıştay'ın yargı düzeni içindeki yeri (bir savaş hikâyesi), *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:7, Nisan 1994, ss. 37-54.
- Çağlayan, R. (2015). *İdari yargılama hukuku*, 7. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Deliduman, S. (2006). Hukuk yargısında temyiz süresi, *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 80, S. 4, Yıl 2006, ss. 1537-1545.
- Doğanyığıt, S. (2002). Sayıştay yargısında kanun yolları, *Sayıştay Dergisi*, Ocak – Haziran 2002, S. 44-45, ss. 03-10.
- Duran, L. (1967). Yüksek mahkemeler arasında içtihad uyumsuzluğu, *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Yeni Seri, Yıl 1, S. 1, ss. 15-28.
- Duran, L. (1974). "Sayıştay, Yüksek Mahkeme Değil Ama, Bir İdari Yargı Merciidir", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, 3-10.
- Ercan, İ. (2001). Güncel tartışmalar ışığında hukuk yargısı bağlamında alman istinaf sistemi, (Prof. Dr. Hayri Domaniç'e 80. yaş günü armağanı), Ed. Abuzer Kendigelen, İstanbul.
- Esen, S. (1996). *İptal davası ve itiraz yolunda anayasa mahkemesinin yaptığı ilk inceleme*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.
- Göncüler, M. A. (1995). *Sayıştay yargılaması*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Gözler, K. (2000). *Anayasa hukuku dersleri*, Ekin Kitapevi, Bursa.
- Gözübüyük Ş. (1973). Sayıştay ve yargı görevi, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XXI, Yıl. 1973, S. 4, ss. 157-171.
- Gözübüyük, Ş. (1991). *Yönetmelik yargı*, 8. Baskı, S Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Gözübüyük, Ş. (2006). *Yönetmelik yargı*, 25. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- İnan, A. (1992). *Bütün yönleriyle Türk Sayıştayı*, Ankara.
- Kaneti, S. (1990). Sayıştay'ın anayasal konumu, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 1, Temmuz-Eylül 1990, ss. 7-18.
- Karakaş, M. (2005). *Kamu harcamalarında sayıştay tarafından yapılan denetime tarihsel bir bakış ve 5018 sayılı kanun çerçevesinde Sayıştay'da yapılan düzenlemeler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 48. Seri, İstanbul.
- Kent, B. (2007). Türk ve Alman Sayıştayları, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. XI, Sa.1-2, Y.2007, ss. 981-1005.
- Kunter, N., Yenisey, F. ve Nuhoğlu, A. (2006). *Muhakeme hukuku dalı olarak ceza muhakemesi hukuku*, 14. Bası, İstanbul.
- Kuru, B. (2001). *Hukuk muhakemeleri usulü*, Cilt V., Demir-Demir Yayıncılık, 6. B., İstanbul.
- Kuru, B., Arslan, R. ve Yılmaz, E. (2001). *Medeni usul hukuku*, Yetkin Yayınları, 13.B., Ankara.
- Muşul, T. (2009). *Medeni usul hukuku (temel bilgiler)*, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 2. B., Yetkin Yayınevi, Ankara.
- Mutluer, K., Öner, E. ve Kesik, A. (2006). *Bütçe hukuku*, 2. B., Bilgi Üniversitesi Yayınları No: 99, İstanbul.

- Onar, S. S. (1966). *İdare hukukunun umumi esasları*, C. I-II-II, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- Oymak, C. ve İnan A. (2011). *Temel Mali Kanunlar, sayıştay yargısı ve hak arama yolları*, Vizyon Yayınları, Ankara.
- Önder, A. (1966). Ceza muhakemeleri usulü hukukunda muhakemenin iadesinde müşterek sebepler, *İHFM XXXII*, 1. ss. 30-42.
- Özbudun, E. (1986). *Türk anayasa hukuku*, Ankara.
- Öztonalı, M. H. (1973). Yargılamanın iadesi, *Sayıştay Mali Hukuk Dergisi*, Yıl. 4, S. 21, Ankara, ss. 1-12.
- Pekcanitez, H., Atalay, O. ve Özekes, M. (2005). *Medeni usul hukuku*, 4. B., Yetkin Yayın Evi, Ankara.
- Pınar, İ. (1989). *Mahalli idareler hesap usulleri, 1050 sayılı kanun ve ayniyat işlemleri*, Feryal Matbaacılık, Ankara.
- Postacıoğlu, İ. E., (1975). *Medeni usul hukuku dersleri*, 6. B., İstanbul.
- Sayın, İ. H., (2000). *Kamu personelinin mali sorumluluğu*, Evin Yayıncılık, Ankara.
- Tanör B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2001). *Türk Anayasa hukuku*, 2. B.,YKY Yayınları, İstanbul.
- Toroslu, N. (2001). *Ceza muhakemesi hukuku*, Savaş Yayınları, Ankara.
- Uz, A. (2005). Hesapları kesin hükme bağlamakla görevli Sayıştay'ın yargısal kimliği, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 54, S. 4, Yıl 2005, ss.361-374.
- Üstündağ, S. (1989). *Medeni yargılama hukuku*, C. I-II., İstanbul.
- Yılmaz, E. (1992). *Hukuk sözlüğü*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Yüce, T. T. (1968). *Ceza muhakemesi hukukunda hukuk devleti esasları*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.